

ARCHEOLOGIE EN
BOUWHISTORIE

Venlo Keizerstraat

Archeologisch onderzoek van twee middel-
eeuwse achtererven in de binnenstad

BAAC rapport A-11.0171

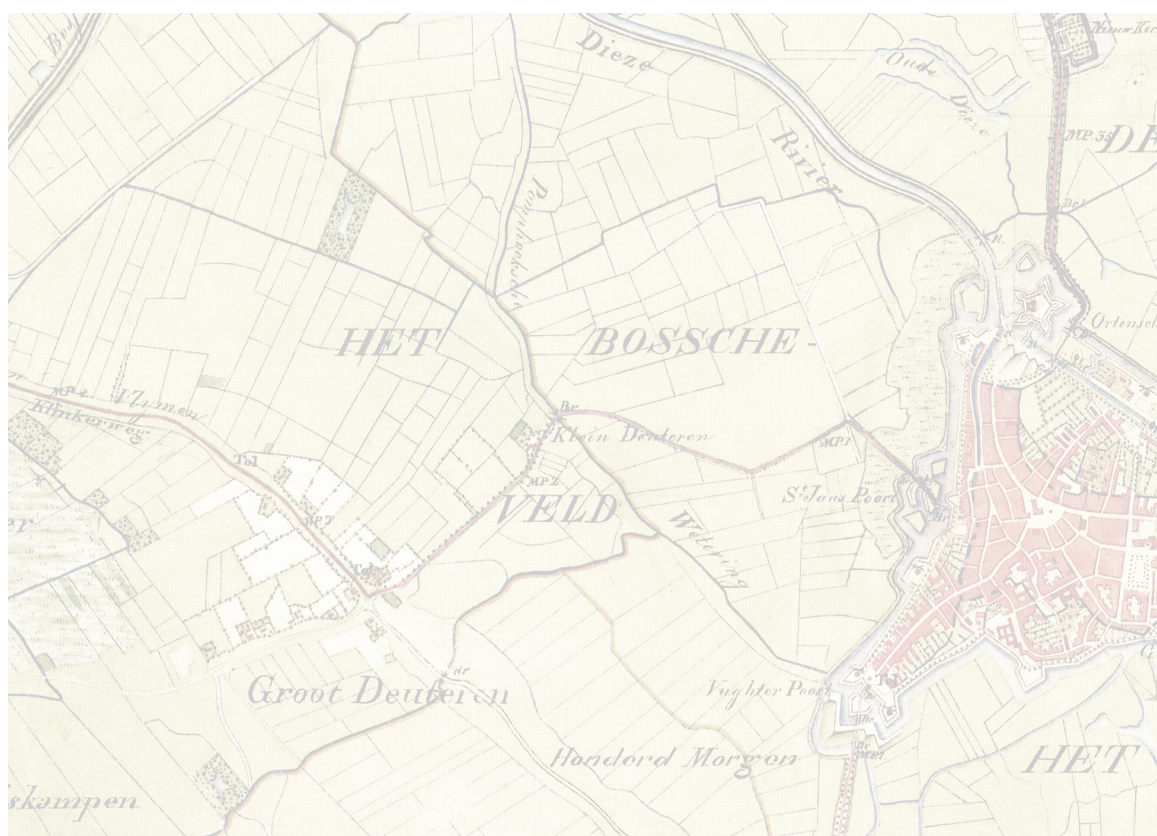
februari 2013

Auteur:

drs. J. van Horsen

Status:

Definitief

Colofon

ISSN	1873-9350
Redactie:	drs. R. van der Mark
Teksten:	drs. J. van Horssen
Fotografie:	drs. J. van Horssen
Veldwerk:	drs. L.J.H. Dentener, drs. J. van Horssen, drs. R. van der Mark
Vondstdeterminatie:	M. Hendriks (metaal), drs. J. van Horssen (aardewerk), drs. M. Tolboom (glas), dr. J.T. Zeiler (bot)
Tekeningen:	J. van Gestel
Copyright:	Janssen de Jong Bouw, Venlo/BAAC bv, 's-Hertogenbosch.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Janssen de Jong Bouw en/of BAACbv.

BAAC bv

Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie.

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
Fax: (073) 61 49 877
E-mail: denbosch@baac.nl

Bergsingel 81-85
7411 CN Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 618 430
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoud

	■ Samenvatting	7
1	■ Inleiding	9
	1.1 Onderzoekskader	9
	1.2 Ligging en aard van het onderzoeksgebied	9
	1.3 Administratieve gegevens	11
2	■ Landschappelijke, historische en archeologische achtergrond	13
	2.1 Landschappelijke achtergrond	13
	2.2 Historische achtergrond	13
	2.2.1 Stadsontwikkeling	13
	2.2.2 Bouwhistorisch onderzoek	15
	2.3 Archeologische achtergrond	16
3	■ Vraagstelling	17
	3.1 Doelstelling	17
	3.2 Onderzoeksvragen	17
4	■ Werkwijze	21
5	■ Resultaten	23
	5.1 Bodemopbouw	23
	5.2 Sporen	25
	5.2.1 Fase I	25
	5.2.2 Fase II	25
	5.2.3 Fase III	28
	5.2.4 Fase IV	28
	5.2.5 Fase V	29
	5.2.6 Fase VI	31
	5.3 Vondsten	35
	5.3.1 Het aardewerk	35
	5.3.1.1 Romeins aardewerk	35
	5.3.1.2 Aardewerk uit de 12 ^e en 13 ^e eeuw	36
	5.3.1.3 Aardewerk uit de 14 ^e en 15 ^e eeuw	37
	5.3.1.4 Aardewerk uit de 16 ^e , 17 ^e en 18 ^e eeuw	38
	5.3.2 Het glas (M.Tolboom)	48
	5.3.3 De metaalvondsten	56
	5.3.4 Het botanisch onderzoek	57
	5.3.5 Het archeozoologisch onderzoek (J.T. Zeiler)	57
	5.3.5.1 Materiaal en methoden	57
	5.3.5.2 Resultaten afvalkuil S4/21 (circa 1675-1700 AD)	58
	5.3.5.3 Resultaten beerput S3/14 (circa 1700-1750 AD)	61
	5.3.5.4 Conclusie botmateriaal	63

6	■ Synthese	65
	6.1 Natuurlijke ondergrond	65
	6.2 Fase I: akker	65
	6.3 Fase II: lichte stedelijke bebouwing en leemwinningsputten	65
	6.4 Fase III: ophoging van het terrein	66
	6.5 Fase IV: achtererf van het handelshuis, 16 ^e eeuw	66
	6.6 Fase V: uitbreiding van het handelshuis, eerste helft 17 ^e eeuw	67
	6.7 Fase VI: aanleg en bebouwing van de Keizerstraat	67
7	■ Beantwoording onderzoeksvragen	73
8	■ Literatuur en bronnen	77
	■ Bijlagen	81
	- Bijlage 1 Allesporenkaart vlak 1	83
	- Bijlage 2 Allesporenkaart vlak 2	85
	- Bijlage 3 Profielen	87
	- Bijlage 4 Interpretatiekaart fase I	89
	- Bijlage 5 Interpretatiekaart fase II	91
	- Bijlage 6 Interpretatiekaart fase III	93
	- Bijlage 7 Catalogus aardewerk en glas	zie Cd-rom
	- Bijlage 8 Afkortingenlijst van Deventer-systeem	zie Cd-rom
	- Bijlage 9 Sporenlijst	zie Cd-rom
	- Bijlage 10 Vondstenlijst	zie Cd-rom
	- Bijlage 11 Determinatielijst aardewerk	zie Cd-rom
	- Bijlage 12 Determinatielijst glas	zie Cd-rom
	- Bijlage 13 Determinatielijst metaal	zie Cd-rom
	- Bijlage 14 Determinatielijst zoölogie	zie Cd-rom

Samenvatting

In maart en mei 2012 heeft BAAC bv een archeologisch onderzoek uitgevoerd aan de Keizerstraat in Venlo. De aanleiding voor het onderzoek was de geplande bouw van een café annex brouwerij, waarbij een deel van de nieuwbouw wordt onderkelderd.

Het plangebied, de percelen Keizerstraat 11 en 13, maakten oorspronkelijk deel uit van de percelen Parade 68ab en 68cd. Aan de zuidkant sloot het plangebied, voor de aanleg van de Keizerstraat, aan op het terrein van het klooster Mariaweide.

Het onderzoek heeft sporen van houtbouw, steenbouw, beerputten en afvalkuilen opgeleverd. De sporen waren te verdelen in zes 'gebruiksfasen' van het terrein:

■ Fase I

In de 12^e en 13^e eeuw was het plangebied in gebruik als akker.

■ Fase II

Aan het begin van de 14^e eeuw raakte de akker buiten gebruik en werd het blok in percelen verdeeld, waarvan een schutting tussen de percelen 68ab en 68cd is aangetroffen. Op perceel 68ab werd een houten gebouw neergezet van mogelijk 5 bij 4 meter groot. Ook op perceel 68cd werd een houten structuur opgetrokken maar door latere verstoringen kan hier geen gebouw uit gereconstrueerd worden. In de loop van de 14^e eeuw werden op het terrein twee leemwinningsputten gegraven. De perceelscheidingen waren toen al niet meer in gebruik.

■ Fase III

In het laatste kwart van de 14^e eeuw of in de 15^e eeuw werden de gebouwen, voor zover ze er nog stonden, afgebroken en de leemwinningsputten gedempt. Het terrein werd opgehoogd met grond. De herinrichting van het terrein hield mogelijk verband met de oprichting van klooster Mariaweide in 1416. Uit de 15^e eeuw zijn geen andere sporen gevonden zodat het terrein in deze periode niet of weinig intensief werd gebruikt.

■ Fase IV

De fase begint aan het begin van de 16^e eeuw met de bouw van een groot 'handelshuis' aan de Parade op perceel 68cd. Na de bouw van het huis verschijnt op het achterterrein een beerput gemaakt van een ingegraven ton.

■ Fase V

In de loop van de 17^e eeuw werd het pand aan Parade aan de achterzijde uitgebreid met een aanbouw. In het plangebied werd vermoedelijk eveneens in de 17^e eeuw een volgende aanbouw of bijgebouw neergezet. Het gebouw had een fundering van mergelblokken en een opbouw van baksteen. Op de grens met perceel 66 werd een perceelsscheiding in de vorm van een muur aangelegd, eveneens met een fundering van mergelblokken.

In de 17e eeuw werden in het plangebied meerdere tonnen ingegraven als beerput. Uit de ligging van de beerputten kan worden geconcludeerd dat de percelen 68ab, 68cd en 70 één geheel vormden.

■ Fase VI

In de tweede helft van de 17e eeuw werd de Keizerstraat aangelegd over de achterzijde van de percelen aan de Parade. Het grote perceel 68/70 werd met een muur afgescheiden van de straat. Tevens werden de tonputten gedempt en werd het terrein opnieuw opgehoogd. Korte tijd na de ophoging werd op de percelen 68cd en 70, nu het perceel Keizerstraat 13, een gebouw tegen de achtermuur aangebouwd.

Door de ophoging heen werd slechts één nieuwe beerput aangelegd, een bakstenen put. De put bevatte een grote hoeveelheid drinkglazen en tafelaardewerk uit de eerste helft van de 18e eeuw, die wijzen op niet onbemiddelde gebruikers van het perceel. Daarnaast werden in het laatste kwart van de 17e en de 18e eeuw op het terrein vijf afvalkuilen gegraven.

In de tweede helft van de 18^e eeuw werd de bebouwing aan de Keizerstraat uitgebreid over perceel 68ab, nu Keizerstraat 11. In dezelfde periode werden de percelen 68cd en 70 gescheiden door een muur. Zo ontstond de situatie zoals die is afgebeeld op de kadastrale kaart van 1832, met achter de gesloten bebouwing aan de Keizerstraat een grote binnenplaats die via een steeg vanaf de Parade toegankelijk was.

In de eerste helft van de 20e eeuw werden de gebouwen aan de Keizerstraat gesloopt voor nieuwbouw, die op hun beurt aan het begin van de 21e eeuw plaats moest maken voor het café annex brouwerij De Klep.

De natuurlijke ondergrond van het plangebied bestaat uit een stuifduin afgedekt door een laag hoogvoedleem.

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

In opdracht van Janssen de Jong Bouw heeft BAAC bv een archeologisch onderzoek uitgevoerd aan de Keizerstraat 11-13 in Venlo. De aanleiding voor het onderzoek vormt de geplande bouw van een café annex brouwerij. Onder een deel van de nieuwbouw wordt hierbij een kelder gerealiseerd die tot circa 3,5 meter onder maaiveld reikt. Het andere deel van het plangebied zal niet worden afgegraven.

In 2010 is door Econsultancy bv een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd naar het plangebied.¹ Het plangebied is gelegen binnen een Archeologisch monument (AMK-terrein), waartoe de hele binnenstad van Venlo behoort. Voor de binnenstad geldt een hoge archeologische verwachting voor resten uit de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Naar aanleiding hiervan is geadviseerd om een proefsleufonderzoek uit te voeren waarvoor een Programma van Eisen is opgesteld.² In maart 2011 heeft BAAC bv het proefsleufonderzoek uitgevoerd. De voorlopige resultaten van dit onderzoek zijn beschreven in een evaluatieverslag.³ Op grond van deze evaluatie is een definitieve archeologische opgraving geadviseerd, met voor die delen van het terrein die om veiligheidsredenen niet direct ontgraven konden worden een archeologische begeleiding. Dit advies is door het bevoegd gezag, de gemeente Venlo, overgenomen, waarop het PvE is aangepast aan de uit te voeren definitieve opgraving.⁴ De definitieve opgraving is in mei 2011 uitgevoerd door BAAC bv. In juni 2011 is het uitgraven van de funderingen voor één dag archeologisch begeleid.

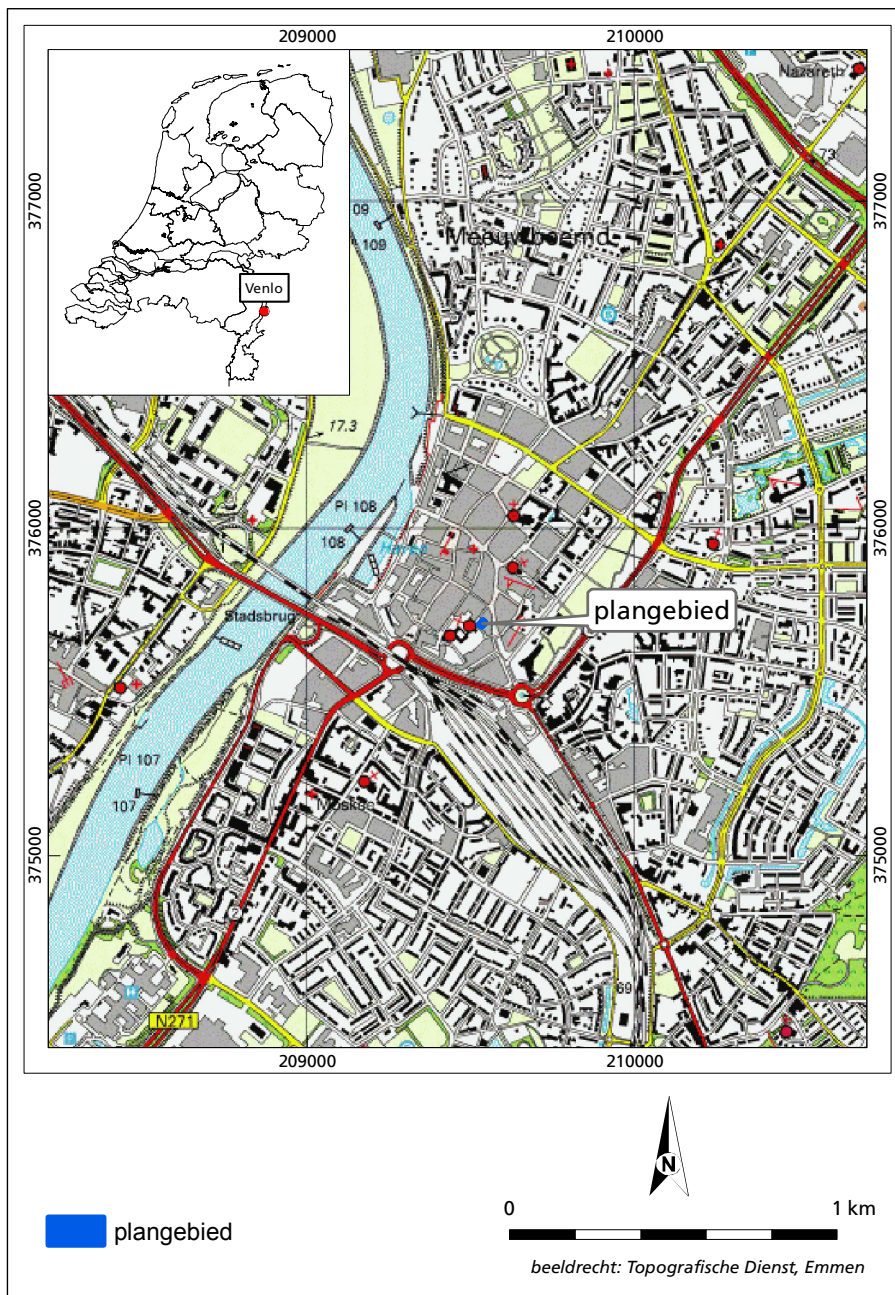
Dit rapport betreft de rapportage van zowel het proefsleufonderzoek, de definitieve opgraving als de archeologische begeleiding.

1.2 Ligging en aard van het onderzoeksgebied

Het plangebied omvat de percelen Keizerstraat 11 en 13, gelegen in het huizenblok tussen de Parade, het Ursulastraatje en de Keizerstraat. Het plangebied wordt aan de noordoostzijde begrensd door de achtergevels van de huizen aan de Parade, nummers 68ab en 68cd. Aan de westkant grenst het plangebied aan een uitbouw van een winkelpand aan de Parade, op de hoek van de Keizerstraat en het Ursulastraatje. Aan de oostkant bevinden zich langs de Keizerstraat enkele woonhuizen met gevels uit de vijftiger jaren van de twintigste eeuw. Direct aan de overzijde van de Keizerstraat ligt de kerk van het voormalige Augustinessenklooster Mariaweide.

1 Stiekema 2010.
2 Schutte 2011.
3 Van Horssen 2011.
4 Van Horssen 2011.

De bebouwing in het plangebied, vermoedelijk gebouwd in de eerste helft van de 20^e eeuw, is kort voor aanvang van het project tot aan het vloerniveau gesloopt.

Afb. 1.1 Ligging van het plangebied.

1.3 Administratieve gegevens

Provincie:	Limburg
Gemeente:	Venlo
Plaats:	Venlo
Toponiem:	Keizerstraat 11-13
Datum onderzoek:	22 maart 2011, 23-27 mei 2011, 15 juni 2011
BAAC projectnummer:	A-11.0002 (IVO-P), A-11.0171 (DO, AB)
Coördinaten plangebied:	X: 209.532 /Y: 375.721 X: 209.541 /Y: 375.714 X: 209.529 /Y: 375.696 X: 209.519 /Y: 375.704
Oppervlakte plangebied:	250 m ²
Oppervlakte onderzoeksgebied:	132 m ²
Onderzoeksmeldingsnummer:	44657 (IVO-P), 46750 (DO, AB)
Onderzoeksnummer:	41391 (IVO-P), 41392 (DO)
Soort onderzoek:	IVO-P, DO, AB
Opdrachtgever:	Janssen de Jong Bouw, Zuid, vestiging Venlo
Bevoegde Overheid:	Gemeente Venlo
Uitvoerder:	BAAC bv
Projectleider:	R. van der Mark
Bewaarplaats documentatie en vondsten	Momenteel op het BAAC-kantoor te 's-Hertogenbosch; deze worden te zijner tijd overgedragen aan het Provinciaal Depot Bodemvondsten Limburg

Afb. 2.1 Kerk van het voormalige klooster Mariaweide in de Keizerstraat.

2 Landschappelijke, historische en archeologische achtergrond

2.1 Landschappelijke achtergrond

Venlo is gelegen in een smal deel van het Maasdal, dat hier een breedte heeft van circa 5 km. Aan de westkant wordt het dal begrensd door een zwak golvend dekzandplateau, aan de oostkant door een stuifzandgebied met diep ingesneden beekdalen.⁵ De Maas heeft zich hier met verschillende geulen in het dekzandplateau ingesneden waardoor in het Maasdal geïsoleerde stukken hoger gelegen dekzand en rivierstuifduinen zijn ontstaan. Het dekzandplateau is door vroegere overstromingen bedekt met oude kleigronden (hoogvloedleem). De oude kleigronden worden op de bodemkaart als bruine enkeerdgronden geïsoleerd. De binnenstad van Venlo ligt op drie zandhoogten gescheiden door beken. Op De Parade, vroeger de Grote Beek geheten, was de loop van Panhuismolenbeek gelegen.⁶

2.2 Historische achtergrond

2.2.1 Stadsontwikkeling

Ter plaatse van het huidige Venlo lag in de Romeinse tijd een nederzetting.⁷ In de 1^e eeuw was het nog een kleine nederzetting, mogelijk bij een militair steunpunt. In de 2^e en de 3^e eeuw groeide dit uit tot een veel grotere nederzetting met diverse stenen gebouwen en een pottenbakkersindustrie. Uit de Merovingische tijd zijn alleen losse vondsten uit de binnenstad bekend. In de Karolingische tijd was Venlo zeker een nederzetting zoals blijkt uit gevonden vondsten en sporen. De oudste kern van de stad uit de vroege middeleeuwen is vermoedelijk de noordoostelijke stadsrand bij de Sint Martinuskerk.⁸ Dit op een hoogte gelegen deel van de stad was verbonden met een tweede hoogte, de Picardie, gelegen tussen de Parade en de oostelijke stadsrand. Op de Picardie bevond zich vanaf de late 13^e eeuw, maar mogelijk al veel eerder, een adellijke hof.⁹ Een tweede bewoningskern binnen de huidige binnenstad ontstond in de 12^e en 13^e eeuw op de Kwietheuvel aan de Maas. In de loop van de 14^e eeuw groeiden de twee kernen aan elkaar en in 1343 was de nederzetting al zo belangrijk dat stadsrechten werden verkregen. In de 16^e eeuw was de stad binnen de stadsmuren (de huidige binnenstad) vrijwel volgebouwd. Tot in de 19^e eeuw is het stratenpatroon in de binnenstad nauwelijks veranderd. Het plangebied is gelegen in het zuidoostelijke deel van de stad dat wordt begrensd door de Parade en de Vleesstraat. Dit deel, de Weide genaamd, werd vermoedelijke pas vanaf het einde van de 14^e eeuw bebouwd.¹⁰ In 1416 werd hier het Augustinessenklooster Mariaweide opgericht en aan het einde van de 15^e eeuw verscheen de huidige kerk, die tegenover het plangebied is gelegen.¹¹

5 Bodem kaart Alterra 2010, op www.archis2.nl; Toelichting op de bodemkaart van Nederland 1975, 52-53.

6 Hermans 2000: 11 (afb. 2a), 16.

7 Hermans 2000: 18-19.

8 Hermans 2000: 21.

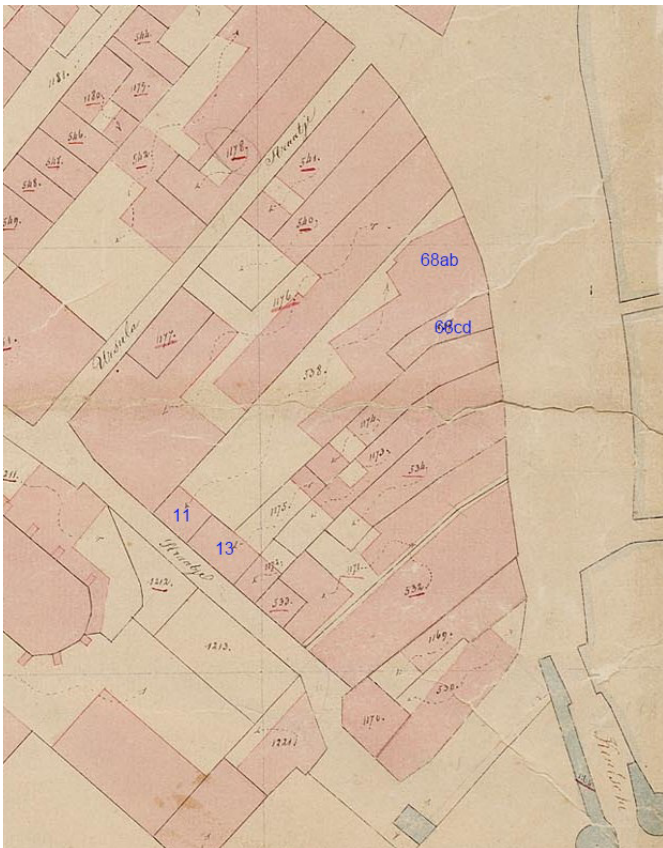
9 Hermans 2000: 23.

10 Hermans 2000: 34.

11 Stenvert 2003: 386; Hermans 2003 vermeld in tegenspraak tot Stenvert de inwijding van de kerk in 1416 en een uitbreiding in 1435: 35, 98.

Het kloosterterrein was door twee stegen verbonden met de Grote Beek (nu de Parade): de Enge Begijnegang (nu het Ursulastraatje) en de Floddergats (nu het stuk van de Keizerstraat aan de Parade). Tussen het klooster en de stadsomwalling lag een weide. De Keizerstraat moet pas tussen 1649 en 1729 zijn aangelegd. Op de stadsplattegrond van Joan Blaeu uit 1649 maakt de Enge Begijnegang een bocht naar het westen.¹² Op de kaart van G.J.E. Marlet uit 1729 is de Keizerstraat weergegeven als een steeg tussen Het Magazijn, de straat aan de binnenzijde van de stadsomwalling, en de Enge Begijnegang. De Grote Beek kwam op de westhoek van het blok uit op de stadsomwalling. Hier lag de Laarpoort, later de Keulsepoort, die voor het eerst in 1349 werd vermeld.¹³ In de 19^e eeuw raakte de naam Parade in gebruik voor de Grote Beek.

De percelen aan de Keizerstraat maakten oorspronkelijk deel uit van de percelen aan de Parade. Deze percelen liepen vanaf de Parade door tot aan het immunitetsgebied van het klooster Mariaweide. Onduidelijk is waar de grens oorspronkelijk lag, mogelijk aan één van de zijden van de Keizerstraat. De opgravingsput lag op de percelen achter de huizen Parade 68ab en 68cd. Het perceel 68 bevindt zich op een knik in de oriëntering van de percelen in het blok. De percelen Parade 62 tot en met 66 hebben een noordoost-zuidwest oriëntering, gelijk aan de huizen aan de Klaasstraat. De percelen Parade 68 tot en met 76 hebben aan de straatkant een noordoost-zuidwestwest oriëntering naar de Parade. De percelen zijn echter geknikt waardoor ze aan de achterkant een noordoost-zuidwest oriëntering hebben, gelijk aan de Klaasstraat. Door het verschil in oriëntering aan de straat bevond zich tussen

Afb. 2.2 Percelering in het blok tussen de Parade en de Keizerstraat op de kadastrale minuut van 1832.

12 Hermans 2000, afb. 30, p. 43 en afb. 39, p. 51.

13 Hermans 2000: 95.

perceel 66 en 68 een loze hoek die pas in de 20^e eeuw is volgebouwd. Een tweede gevolg van de oriëntering is dat perceel 68 naar achter toe iets versmald. Perceel 68 is ongeveer tweemaal zo breed als de naastgelegen percelen. De bebouwing is alleen op perceel 68cd tot ver naar achter uitgebreid. Aangenomen kan worden dat het perceel lange tijd uit twee percelen heeft bestaan. Naar analogie met de twee delen van het huidige pand aan de Parade worden de opgegraven percelen hier 68ab (west) en 68cd (oost) genoemd. Na de aanleg van de Keizerstraat werden twee nieuwe percelen gevormd uit het achterterrein van perceel Parade 68; de huidige percelen Keizerstraat 11 en 13.

2.2.2 Bouwhistorisch onderzoek

In 2005 is door Buro4 Monument en Ruimte een bouwhistorische verkenning uitgevoerd naar het pand Parade 68 in het kader van een voorgenomen verbouwing.

Over de ouderdom van het pand 68ab is weinig bekend. In de 19e eeuw is de kap verbonden met de kap van het oudere pand 68cd, waarbij de nok van 68ab parallel aan de straat kwam te liggen.¹⁴ Tussen de panden 68ab en 68bc is slechts één verbinding geweest, op de eerste verdieping.¹⁵ In de loze hoek tussen het pand 66 en 68ab heeft zich tot circa 1920 een steeg met poort bevonden naar het achterterrein.¹⁶

Het pand 68cd is een zogenaamd diep handelspand, met drie bouwlagen en een zadeldak. De begane grond was oorspronkelijk in tweeën gedeeld met 2/3 van de grootte aan de straat en 1/3 achter. In de achterraimte bevond zich oorspronkelijk de enige haard van het pand. Ook de eerste verdieping was in 2/3 voor en 1/3 achter verdeeld. In de achtergevel bevond zich een laadluik. De tweede verdieping en de zolder bestonden uit één ruimte. De achtergevel van het pand is een gepleisterde topgevel met vlechtingen, van een laatmiddeleeuws geveltype. Ook de kapconstructie, een sporenkap, is van een laatmiddeleeuws type.

Afb. 2.3 Voor- en achterzijde van het pand Parade 68. Op de linker foto zijn de twee grijze gevels nr. 68ab en 68cd. De poort naar het achterterrein van nr. 68 bevond zich ter plaatse van de zwarte gevel met de winkelnaam 'SOUNDS'.

14 Dukers zj, 11.

15 Dukers zj, 9.

16 Dukers zj, 5.

Het huis is vermoedelijk aan het begin van de 16^e eeuw gebouwd.¹⁷ De voorruimte op de begane grond was de winkel- of ontvangstruimte.¹⁸ De achterruimte was het woonvertrek met de haard. De voorruimten op de eerste verdieping, de tweede verdieping en de zolder dienden oorspronkelijk voor opslag. Het handelspand werd vermoedelijk in de 17^e eeuw uitgebreid met een achterhuis met kelder. Hierdoor kon het oorspronkelijke laadluik in de achtergevel niet meer worden gebruikt.¹⁹

Over de jongste uitbreidingen aan de achterzijde van het pand, aansluitend op het plangebied, is geen informatie beschikbaar.

Het pand Parade 66, waarvan het achterperceel niet is opgegraven, dateert in eerste aanleg uit de late middeleeuwen. In de zijgevel met perceel 68 bevinden zich op de begane grond twee oorspronkelijke vensters.²⁰ Ten tijde van de bouw van Parade 66 is de noordkant van perceel 68 onbebouwd geweest. Kort na 1550 werden de balkenlagen en de kapconstructie van het huis vervangen. Hierbij werd het vloerniveau van de eerste verdieping één meter verhoogd, waardoor de middeleeuwse vensters onbruikbaar werden en zijn dichtgezet.²¹ Hierbij werden geen nieuwe vensters aangebracht. De laatmiddeleeuwse vensters bevinden zich nu vlak boven het straatniveau van perceel 68. De voorzijde van het perceel Parade 68 moet vanaf 1550 circa één meter zijn opgehoogd.

2.3 Archeologische achtergrond

Op de archeologische monumentenkaart (AMK) ligt het plangebied in monument-nr. 16.557, dat de historische binnenstad van Venlo omvat. In ARCHIS staan geen onderzoeken geregistreerd in de omgeving van het plangebied. Wel zijn er enkele waarneming uit de Romeinse tijd, late middeleeuwen en nieuwe tijd gedaan (sporen en fragmenten aardewerk). Op de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Venlo is het plangebied gelegen in een zone met een zeer hoge archeologische verwachting.

Tussen 2002 en 2005 is aan de Maasboulevard een omvangrijk archeologisch onderzoek uitgevoerd door ADC-archeoprojecten.²² Bij dit onderzoek werd heel de westelijke randzone van de Romeinse nederzetting onderzocht. Hoewel weinig gebouwen werden gevonden kon aan de hand van de greppels en kuilen de oorspronkelijke perceelsindeling van de nederzetting gereconstrueerd worden. De oudste aangetroffen vondsten uit de middeleeuwen dateren uit het begin van de 13^e eeuw. In de tweede helft van de 13^e eeuw werd een kade aangelegd langs de Maas, waarna in de loop van de 14^e en 15^e eeuw de Maasoever werd volgebouwd. De belangrijkste structuur van het onderzoek was de stadsmuur, waarvan de basis in het midden van de 14^e eeuw werd gebouwd en waaraan later meerdere malen herstellingen waren aangebracht. Van de latere vestingwerken uit de 16^e tot en met de 19^e eeuw zijn gedeelten teruggevonden. Bij het onderzoek zijn tientallen beerputten en andere vondstcomplexen onderzocht daterend uit de 14^e tot en met de 18^e eeuw. Door het onderzoek van deze vondstcomplexen is een goed beeld verkregen van de ontwikkeling van de materiele cultuur in deze periodes.

17 Dukers zj, 15.

18 Dukers, zj, 13.

19 Dukers zj, 13.

20 Emmens/Vink 2000, 6, 50, 51.

21 Emmens/Vink 2000, 8-9.

22 Van der Velde 2009, 3-5.

3 Vraagstelling

Voor het onderzoek is een programma van Eisen opgesteld waarin de doelstelling en de onderzoeksvragen zijn geformuleerd.²³

3.1 Doelstelling

Het doel van de opgraving is het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van de vindplaats om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming over het verleden. Deze informatie dreigt door de voorgenomen bodemingrepen verloren te gaan. Het onderzoek moet, indien mogelijk, resulteren in een archeologische verwachting van aangrenzende percelen.

3.2 Onderzoeksvragen

Het veldonderzoek betreft een definitieve opgraving, waarbij de volgende onderzoeksvragen een rol spelen:

■ Algemeen

1. Beschrijf per vindplaats de datering, het complextype, de aard van de sporen en vondsten, de verspreiding van de sporen en vondsten en de begrenzing van de vindplaats zowel binnen als buiten het onderzoeksgebied.
2. Hoe is de bodemopbouw/stratigrafie binnen het onderzoeksgebied en wat is de relatie van de aangetroffen vindplaats(en) met de bodemopbouw? Hoe zag het landschap eruit vóór de stadswording?
3. Zijn er verstoringen aanwezig binnen het onderzoeksgebied? Zo ja, waar bevinden deze zich en in hoeverre hebben deze de vindplaats verstoord?
4. Hoe sluiten de resultaten van de opgraving aan op de archeologische verwachting zoals die in het vooronderzoek voor de vindplaats is vastgesteld? Hoe is een eventuele afwijking ten opzichte van het vooronderzoek te verklaren?
5. Wat is de archeologische verwachting voor aangrenzende percelen?

²³ Schutte 2011, Van Horssen 2011.

■ Specifieke onderzoeksvragen

- *Perioden en sites*

1. Is er sprake van Romeinse of middeleeuwse prestedelijke bewoning? Zo ja, beschrijf hiervan de datering, het complextype, de aard van de sporen en vondsten.
2. Wanneer en hoe is het terrein ontgonnen?
3. Zijn er sporen van percelering aanwezig? Zo ja, beschrijf de aard, de fasering en de datering van de perceelsgrenzen. Komen de perceelsgrenzen overeen met de huidige perceelsgrenzen en zo nee hoe heeft de percelering zich door de eeuwen heen ontwikkeld? Komt de percelering overeen met op historisch kaartmateriaal aanwezige perceelsgrenzen?
4. Is er sprake van ophogingen op het terrein? Zo ja, beschrijf de aard, de datering en de relatie van de ophogingen met de diverse loop- en leefniveaus.
5. Zijn er aanwijzingen voor ambachtelijke activiteiten? Zo ja, waaruit bestaan deze aanwijzingen, aan welk ambacht kunnen ze worden toegeschreven en wat is de opbouw en constructie van de ambachtelijke infrastructuur? Is er afval aanwezig dat samen hangt met ambachtelijke activiteiten en zo ja waaruit bestaat dat afval?
6. Zijn er nog min of meer gesloten vondstcomplexen aanwezig op het terrein in de vorm van afvalkuilen, beerputten of afvalpakketten? Zo ja, beschrijf de aard, de samenstelling en de datering van deze vondstcomplexen. Aan welk perceel kunnen de vondstcomplexen worden toegeschreven? Welke uitspraken kunnen er op basis van de vondstcomplexen worden gedaan over de status van de bewoners en over hun eet- en leefgewoontes?
7. Hoe heeft de bewoning zich binnen het plangebied ontwikkeld? Beschrijf hierbij de omvang en vorm (zowel in horizontale als verticale zin), de fasering, de datering van de verschillende faseringen en de functie/functionele indeling. Geef de relatie met omliggende percelen weer, indien mogelijk.
8. Kan er een relatie worden gelegd tussen de archeologische resten en historische of nog bestaande gebouwen?
9. Is sprake van 'activity-areas' buiten de erven (kuilen, losse (bij) gebouwen en dergelijke) en wat is de datering en betekenis van deze activiteiten?

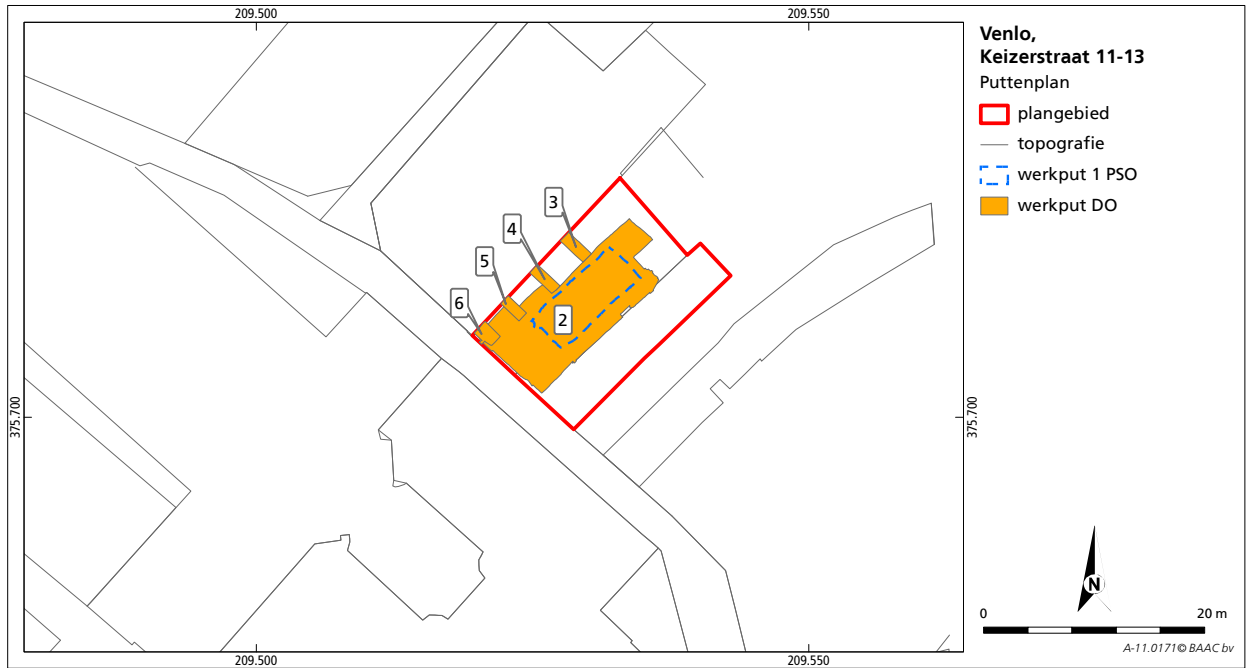
- *Vraagstelling specialistisch onderzoek*

1. Het specialistisch onderzoek dient zich te richten op het beantwoorden van bovengestelde onderzoeksvragen.

Naast de beantwoording van de bovenstaande onderzoeksvragen wordt gekeken in hoeverre de resultaten van het onderzoek kunnen bijdragen aan de kennis over de relevante onderzoeksthema's uit de Nationale

Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA). Het onderzoek valt binnen de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie in het Limburgse zandgebied en binnen het thema "De stad in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd". Op dit onderzoek zijn drie hoofdstukken van de NOaA van toepassing:

- 18. De Romeinse tijd in het Midden-Nederlandse rivierengebied en het Zuid-Nederlands dekzand- en lössgebied.
- 22. De middeleeuwen en vroegmoderne tijd in Zuid-Nederland.
- 24. De stad in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd.

Afb. 4.1 Puttenplan.

Afb. 4.2 Aanvoer van de kraan door de Keizerstraat.

4 Werkwijze

Het onderzoek is in drie fasen uitgevoerd: een proefsleuf (put 1), een definitieve opgraving (put 2) en een archeologische begeleiding van één dag (put 3, 4, 5, 6).

Op 22 maart 2011 is een proefsleuf aangelegd van circa 10 bij 4 meter, deze was gelegen in het midden van het plangebied. Voor aanvang van het onderzoek heeft de aannemer de vloer ter plaatse van de geplande sleuf uitgebroken. Het veldteam bestond uit een senior-archeoloog (projectleider), een veldarcheoloog en een veldtechnicus. Voor het graafwerk is gebruikgemaakt van een bandenkraan en een machinist van de firma Van Rattingen.

Het eerste vlak is aangelegd op 90 cm onder het vloerniveau. Hoewel het archeologisch relevante pakket vrijwel direct onder de betonvloer begon werden pas op een diepte van 90 cm de contouren van sporen zichtbaar. In de bovenste 60 cm van het archeologische pakket 'verraden' de sporen, voornamelijk afvalkuilen, zich al wel door de aanwezigheid van vondstconcentraties. Bij dit onderzoek werden een hoek van een beerput (spoor 3), twee muren (sporen 14 en 15) en twee afvalkuilen aangetroffen. Het vlak en twee profielkolommen van één meter breed zijn gefotografeerd en getekend op schaal 1:20. Het vlak is gewaterpast en met de metaaldetector afgezocht. Het vondstmateriaal is verzameld bij de aanleg van het vlak en zoveel mogelijk aan sporen toegewezen.

Van 23 tot en met 27 mei is een definitieve opgraving uitgevoerd in het grootste deel van het plangebied. Een circa 2 meter brede strook langs de noordwestrand en de noordostrand van het plangebied kon niet worden opgegraven in verband met het instortingsgevaar van de aanpalende panden. Het veldteam was gelijk aan dat van het vooronderzoek.

Eerst is de noordoostelijke helft van het terrein opgegraven, daarna de zuidwestelijke helft aan de straat. Tijdens het vrijleggen van het zuidwestelijke deel is de grond afgevoerd door de aannemer. De grond van het zuidwestelijke deel is op het afgewerkte deel van het noordoostelijke deel gestort. Het eerste vlak is, op basis van de resultaten van de proefsleuf, aangelegd op circa 90 cm onder vloerniveau, op 19,00 +NAP. Op dit vlak zijn alle muren vrijgelegd, schoongemaakt en gedocumenteerd. Voor de aanleg van het tweede vlak zijn de muren in de werkput weggebroken. Vlak 2 is aangelegd op 1,20 meter onder vloerniveau, op 18,70+ NAP, omdat op dit niveau paalsporen zichtbaar werden in het vlak. Het vlak is gefotografeerd, getekend en gewaterpast. De sporen zijn gecoupeerd, gefotografeerd, getekend en afgewerkt. De kleine sporen zijn handmatig gecoupeerd, de sporen groter dan één meter met de graafmachine. Het vondstmateriaal is per spoor en per laag verzameld, bij de aanleg en het verdiepen van het vlak en het couperen van de sporen.

Op 15 juni is de aanleg van funderings sleuven door de aannemer archeologisch begeleid door één veldarcheoloog. De sleuven dienden voor het ondermetzen van de zijgevel van het belendende pand aan de noordwestkant van het plangebied. Er zijn vier sleuven gegraven, de putten 3 tot en met 6, op een onderlinge afstand van 4 meter. De sleuven waren 1 meter breed, circa 2 meter lang en 3,5 meter diep. De sleuven zijn gegraven door een minigraver. Van de putten 4, 5 en 6 kon een vlak worden gefotografeerd en getekend op circa 18,70 +NAP, het niveau van vlak 2 in de opgravingsput. Van alle putten is het noordwestprofiel gefotografeerd en getekend. Het muurwerk in de westhoek van het plangebied is gedocumenteerd, voorzover dit nog niet bij het definitieve onderzoek was gebeurd, en vervolgens door de aannemer weggebroken. Bij de archeologische begeleiding zijn geen vondsten gedaan.

Het meetsysteem van de proefsleuf en de definitieve opgraving zijn door een landmeter ingemeten in het landelijke RD grid. De vier sleuven van de archeologische begeleiding zijn ingemeten ten opzichte van de omringende bebouwing en bij het digitaliseren in RD gezet.

5 Resultaten

5.1 Bodemopbouw

De bodem van het plangebied bestond uit een antropogeen pakket van circa één meter dik. De lagen in het pakket waren over het hele onderzoeksgebied gelijk. De verschillende lagen konden worden onderscheiden door verschillen in kleur, bijmenging en door de afdekking van sporenniveau 's. De lagen konden worden gedateerd aan de hand van aardewerkvondsten. Een algemene beschrijving van de aangetroffen aardewerksoorten, op basis waarvan de lagen worden gedateerd en een toelichting op de datering worden gegeven in hoofdstuk 5.3.1. De profielen zijn weergegeven in bijlage 3.

Ten tijde van het proefsleufonderzoek was het plangebied nog afgedekt met een betonvloer waarvan de bovenkant op 20,15 +NAP lag. Onder de vloer lag een vleilaag van schoonzand. Hieronder zijn van boven naar onder de volgende lagen onderscheiden:

■ **Laag 1:** 19,65-19,05 +NAP: laag bestaande uit donker bruingrijs iets lemig zand met veel steenkool, sintels, stukjes leisteen, baksteen, mortel en grind. In het noorddeel van het terrein bevatte de laag 16^e en 17^e eeuws aardewerk, waaronder fragmenten hafner-aardewerk, majolica en een klei pijp (v4). Op basis van twee munten gevonden aan de onderzijde van de laag moet deze na het midden van de 17^e eeuw zijn opgebracht. De laag is voor het begin van de 18^e eeuw opgebracht omdat twee afvalkuilen (S13, S4/21) met aardewerk uit het laatste kwart van de 17^e en het begin van de 18^e eeuw door de laag heen waren gegraven.

De ophogingslaag op het erf moet in de tweede helft van de 17^e eeuw zijn opgebracht.

Binnen gebouw structuur 6 (hoofdstuk 5.2.3) heeft de laag een vergelijkbare samenstelling maar een andere datering. De laag ligt hier over een kuil uit de eerste helft van de 18^e eeuw (S85), zodat de datering hier in de eerste helft van de 18^e eeuw ligt. Het aardewerk uit de laag binnen structuur 6 is op grond van de aanwezigheid van een scherp industrieel wit aardewerk, zogenaamde 'creamware', in het laatste kwart van de 18^e eeuw te dateren (v48, 49). De dikte van de laag en de ligging tussen muren maakt het zeker dat de laag een ophogingslaag is.

■ **Laag 2:** 19,05-18,85 +NAP: laag van lemig grijsbruin zand met stukjes baksteen, mortel, houtskool en iets steenkool en sintels. Uit de laag kwamen scherven Elmpt, grijs steengoed met engobe en wit steengoed met zoutglazuur (v8, 13). Het materiaal is vergelijkbaar met dat uit twee kuilen onder de laag (S44 en S17) en lijkt grotendeels in de eerste helft van de 14^e eeuw te dateren.

De laag is echter jonger dan S44 waaruit een scherf uit het laatste kwart van de 14^e of de 15^e eeuw is gekomen, zodat vermoedelijk ook deze laag in het laatste kwart van de 14^e of de 15^e eeuw is te dateren.

In de loop van de 16^e eeuw werd door de laag een beerput gegraven (S25).

De laag was niet homogeen van kleur en bevatte veel bijmenging zodat het waarschijnlijk een ophogingslaag is. Een interpretatie als akkerlaag is niet aan- nemelijk omdat het terrein, voor en na het opbrengen van de laag, intensief werd gebruikt.

■ **Laag 3:** 18,85-18,60 +NAP: laag van licht grijsbruine zeer zandige leem met weinig stukjes houtskool, baksteen en mortel. De laag was erg homogeen van kleur en was nergens dikker dan 30 cm. Het aardewerk uit de laag wordt nader besproken in hoofdstuk 5.3.1.1. De laag is te dateren in de 12^e eeuw en

Afb. 5.1 Profiel 301 met de nummers van de hierboven beschreven lagen. S90 en S91 zijn de twee opeenvolgende fasen van de scheidingsmuur tussen perceel 66 en 68.

13^e eeuw. De laag is waarschijnlijk een akkerlaag. De homogene kleur en de geringe hoeveelheid bijmenging maken de interpretatie als akkerlaag aanneemelijk. Spit- of ploegsporen, die kenmerkend zijn voor akkerlagen, zijn echter niet aangetroffen zodat niet kan worden uitgesloten dat de laag is opgebracht.

■ **Laag 4:** 18,60-18,25 +NAP: natuurlijke ondergrond. De bovenste 20 tot 40 cm van de natuurlijke ondergrond bestaat uit taai licht grijze tot licht bruin gevlekt leem, dat is te interpreteren als hoogvloedleem. Aan de zuidwestkant van de put heeft de onderrand van de leemlaag een zeer ongelijk verloop, in tegenstelling tot in de rest van de put. In een dieper stuk van de leemlaag bevond zich een 'nestje' van afgeronde maar gebroken keien van 10 tot 15 cm groot. De keien liggen mogelijk in een soort erosiegeul in het zand, die moet zijn ontstaan tijdens de afzetting van de leemlaag.²⁴

■ **Laag 5:** vanaf 18,25 +NAP: natuurlijke ondergrond bestaande uit fijn geel zand met dunne roodbruine inspoelingsbandjes. Op 16,80 +NAP begint het grondwater. Het fijne zand en de geringe bodemvorming maken het aanneemelijk dat het plangebied op een stuifduin is gelegen.

5.2 Sporen

Bij het onderzoek zijn de resten van muren, putten, kuilen en paalkuilen aangetroffen. De sporen zijn afgebeeld op de allesporenkaarten van vlak 1 (kaartbijlage 1) en vlak 2 (kaartbijlage 2). Hieronder worden de sporen beschreven, gedateerd en geïnterpreteerd. Een algemene beschrijving van de aardewerksoorten, op basis waarvan veel sporen worden gedateerd, en een toelichting op de datering worden gegeven in hoofdstuk 5.3.1. Aan de hand van de in paragraaf 5.1 beschreven stratigrafie en de dateringen waren de sporen in drie fasen in te delen.

5.2.1 Fase I: 12e - 13e eeuw

Het eerste spoor dat duidt op het gebruik van het terrein in de middeleeuwen is de akkerlaag uit de 12^e en 13^e eeuw (laag 3). Het onderzoek heeft geen sporen opgeleverd die in verband zijn te brengen met de akker.

5.2.2 Fase II: 14e eeuw

De sporen uit deze fase zijn door de akkerlaag heen gegraven. Het zijn sporen van paalkuilen en putten voor leemwinning. In totaal zijn 36 paalsporen gevonden, waarvan 16 met zekerheid aan structuren kunnen worden toegewezen. De sporen en structuren uit Fase II zijn weergegeven op kaartbijlage 4.

- *Structuur 1*

De paalsporen S32 tot en met S38 en S71 zijn tot een structuur te herleiden. De paalsporen staan in een noordoost-zuidwest georiënteerde rij, gelijk aan de oriëntering van het perceel. De onderlinge tussenafstand van de palen bedraagt circa 1 meter. S71 bevindt zich in een hoek van 90 graden ten opzichte van de palenrij. S32 en S38, respectievelijk de meest zuidwestelijke en de meest

24 Mondelinge mededeling
D.Voeten, fysisch geograaf.

noordoostelijke paal, hebben een diepte van respectievelijk 16 en 20 cm en een diameter van 30 en 20 cm. De daartussen gelegen sporen S33 tot en met S37, en spoor S71 hebben dieptes van maximaal 5 cm en een diameter van circa 18 cm. In geen van de paalkuilen waren sporen te zien van een insteek, kern of uitgraafkuil. Het verschil in diepte van de palen wijst op een constructie met zwaardere (hoek)palen en lichtere tussenpalen, waarschijnlijk een gebouw. Het gebouw, structuur 1, heeft een lengte van 5 meter en een breedte van 4 meter gehad, als er vanuit wordt gegaan dat het tegen de erfscheiding met perceel 66 stond. Het is echter niet uit te sluiten dat de palenrij onderdeel van een erfafscheiding is geweest. In zowel noordelijke als zuidelijke richting kunnen eventuele paalkuilen zijn vergraven door jongere sporen.

Uit de sporen van structuur 1 zijn alleen uit S38 drie scherven gekomen. Het zijn een scherf grijs steengoed met zoutglazuur, een scherf grijs steengoed met engobe en een scherf van een wijdmondig miniatuurkannetje van Maasvallei-aardewerk.²⁵ Het gebouw is, met de nodige onzekerheid vanwege het geringe aantal scherven, in het midden en de tweede helft van de 14^e eeuw te dateren. De ligging van de structuur tussen laag 2 en laag 3 maakt een datering in de 14^e eeuw aannemelijk.

- *Aanbouw structuur 1*

De sporen S62, S64, S65 en S67 maken mogelijk onderdeel uit van een aanbouw aan structuur 1. De palen S62, 64 en 65 hebben een diepte van circa 10 cm met een vlakke onderkant. S67 heeft een diepte van 24 cm, waardoor het niet zeker is of hij bij de structuur hoort. De hoekpaal van de aanbouw is vergraven door een jonger spoor. Binnen de aanbouw bevinden zich vier onregelmatig geplaatste paalsporen met een geringe diepte waarvan de functie onduidelijk is. Uit de paalsporen van de aanbouw zijn geen vondsten gekomen.

- *Structuur 2*

De paalsporen S39, S40, S41 en S42 staan eveneens in een noordoost-zuidwest georiënteerde rij met een tussenafstand van 2 tot 2,80 meter. De eerste en de laatste paal hebben een diepte van 18 cm, de twee tussengelegen palen een diepte van 7 cm. De palen waren onregelmatig van vorm.

Van de vier aangetroffen palen van structuur 2 komt alleen uit S46 een scherf: een wandfragment van Elmpeter-aardewerk, dat niet nauwkeuriger te dateren is dan van de late 12^e tot het midden van de 14^e eeuw. De ligging van de structuur tussen laag 2 en laag 3 maakt een datering in de 14^e eeuw aannemelijk.

De palen liggen in het verlengde van de grens tussen de percelen 68ab en 68cd aan de Parade zodat aangenomen kan worden dat ze deel hebben uitgemaakt van een perceelscheiding. De oriëntering is gelijk aan de perceelscheiding tussen 66 en 68. Ten opzicht van het perceel 70 wijkt de oriëntering af, waardoor perceel 68cd naar achter toe steeds smaller wordt. In het verlengde van de rij in zuidwestelijke richting zijn geen palen aangetroffen. De palen kunnen van een schutting zijn geweest maar ook van een zijwand van een gebouw dat op perceel 68cd heeft gestaan. Het verschil in diepte tussen de buitenste en de binnenste palen is vergelijkbaar met structuur 1 en kan wijzen op een gebouw. De andere sporen van dit gebouw kunnen zijn vergraven door jongere sporen.

25 Borremans/Warginaire 1965, periode III, afb. 23.8.

- Overige paalsporen

De twee grotere paalsporen S48 en S49 liggen net als de twee kleinere sporen S56 en S57 op perceel 68cd. Uit de sporen zijn geen vondsten gekomen. Mogelijk zijn deze paalsporen het restant van een gebouw dat ter plaatse van structuur 3 heeft gestaan. De eventuele achtergevel van dit gebouw is verdwenen door het graven van kuil S44.

Uit twee losse paalsporen op perceel 68ab, S45 en S89, zijn respectievelijk een scherf bijna-steengoed en een scherf Elmpster-aardewerk gekomen die te dateren zijn in de late 13^e of vroege 14^e eeuw.

Afb. 5.2 Sporen vlak 2 richting het noorden.

- Kuil S17

Spoor 17 was grotendeels vergraven door een jongere kuil waardoor de vorm en diepte niet bepaald kon worden. De kuil had een homogene vulling van bruingrijs zand houdende leem met brokjes licht bruine leem en enkele stukjes houtskool, baksteen en mortel. Op grond van de aanwezigheid van negen scherven Elmpster-aardewerk en steengoed met zoutglazuur is de kuil in de eerste helft van de 14^e eeuw te dateren.

- Kuil S44

De vorm van de kuil was op vlakniveau onregelmatig. De vulling was vergelijkbaar met die van S17. In de coupe bestond het spoor uit drie delen, gescheiden door dammetjes. De delen zijn respectievelijk 80, 120 en tenminste 1,00 meter breed. In profiel 201 (bijlage 3) bevond zich een dwarsdammetje waardoor de kuil een lengte van 1,50 meter had. De kuilen zijn circa 60 cm diep en de dammetjes 30 cm hoog. Op de bodem waren schopsteken te zien. Het doel van de dammetjes was het tegengaan van wateroverlast. Dit wijst er op dat de kuilen langere tijd open hebben gelegen. Uit de kuil komen in totaal acht scherven

Elmpter-aardewerk, steengoed met engobe en steengoed met zoutglazuur en engobe. Op grond hiervan is de kuil in de 14^e eeuw te dateren. De diepte van de kuil reikt tot aan de onderkant van de leemlaag (laag 4) en de aanwezigheid van dammetjes maken een interpretatie als leemwinningsput aannemelijk.

- *Kuil S60*

De vulling van kuil S60 was gelijk aan S17 en S44. Het spoor heeft een lengte van 2,60 meter, een breedte van 2,00 meter en een diepte van 50 cm. In het midden bevond zich een 10 cm hoog dammetje, zodat aangenomen kan worden dat ook deze kuil voor het winnen van leem is gebruikt.

Uit de vulling komen in totaal twintig scherven proto-steengoed, bijna-steengoed, echt steengoed, kogelpot en Elmpter-aardewerk. De jongste scherf is een fragment wit steengoed uit Siegburg met oranje-rosé bloes uit het laatste kwart van de 14e of de 15e eeuw. De kuil is op basis van dit fragment in het laatste kwart van de 14e of de 15e eeuw te dateren. De meeste aangetroffen aardewerksoorten zijn ouder dan het witte steengoed zodat hier sprake moet zijn van opspit.

De drie grote kuilen, S17, S44 en S60, bevinden zich evenals de paalsporen onder ophogingslaag 2. Ze zijn waarschijnlijk niet gelijktijdig met de houtconstructies. S44 en S60 liggen over de perceelsscheidingen; S44 bevindt zich op de grens van perceel 68cd en perceel 70, S60 ligt over de perceelsscheiding van perceel 68ab en 68cd. De perceelsscheidingen waren tijdens het gebruik van de kuilen al niet meer (fysiek) aanwezig.

5.2.3 Fase III: eind 14^e – 15^e eeuw

De sporen van fase II werden aan het einde van de 14^e eeuw of in de 15^e eeuw afgedekt met ophogingslaag 2. Andere sporen uit deze periode zijn niet aangetroffen zodat het terrein mogelijk voor een lange periode weinig intensief werd gebruikt.

5.2.4 Fase IV: 16e eeuw.

Het enige spoor uit deze fase betreft een put die in verband kan worden gebracht met de bouw van een nieuw bakstenen huis aan de Parade aan het begin van de 16e eeuw. Het terrein werd een achtererf, waarop tenminste één beerput werd aangelegd. De put is weergegeven op kaartbijlage 5.

- *Tonput S25*

De vulling van de put bestond uit een insteek van geel zand en een kern bruin-grijs gevlekt zand met op de bodem een laag beer. De wand van de put was aan één kant gebogen. Waarschijnlijk bestond de put uit een ingegraven ton, waarvan het hout volledig vergaan was. De beerlaag onderop in de put maakt een interpretatie als beerput zeker. Uit de vulling kwamen scherven van een steengoedkan en een kookpot van roodbakkerd aardewerk uit de 16e eeuw (hoofdstuk 5.3.1.3). De put bevond zich onder de latere perceelsscheiding tussen nr. 68 en nr. 70. Waarschijnlijk vormden de twee percelen in de 16e eeuw één geheel.

5.2.5 Fase V: eerste helft 17e eeuw

In de 17e eeuw werd het huis aan de Parade, zoals blijkt uit het bouwhistorisch onderzoek, aan de achterzijde uitgebreid. In deze fase werden de eerste stenen structuren in het plangebied aangelegd en werden nieuwe beerputten aangelegd. De oudste structuren onderscheiden zich van de jongere structuren (fase VI) door een constructie met fundering van mergelblokken en een opbouw van baksteen.

- *Structuur 3*

De structuur is van een gebouw waarvan het zuidelijke deel in de opgravingsput lag zodat alleen de achtergevel en delen van de zijgevels onderzocht zijn. Het gebouw had een breedte van 3,80 m en een lengte van meer dan 2,40 m. De fundering bestond uit twee lagen mergelblokken met een totale hoogte van 40 cm (S18). Alleen aan de zuidhoek van het gebouw was nog een klein stuk van het opgaande baksteenmetselwerk aanwezig (S53). De onderkant van de mergelblokkenfundering lag op circa 18,90 +NAP, de bovenzijde was vanaf 19,08 +NAP weggebroken. Aan de binnenzijde van het gebouw bevond zich een op 19,08 +NAP een laag baksteenpuin. De laag kan zowel de basis van een vloer zijn geweest als een laag slooppuin van het gebouw. De zuidoostelijke zijgevel vormde de perceelscheiding met perceel 70. De noordwestelijke gevel ligt een meter van de grens tussen de percelen 68ab en 68cd. Mogelijk bevond zich hier een steeg langs het gebouw of vormden de percelen één geheel zodat een nauwkeurige aansluiting niet nodig was. Het gebouw is waarschijnlijk een aanbouw aan de 17e eeuwse uitbreiding van het pand 68cd.

De datering van de structuur is problematisch omdat mergelblokken in een lange periode werden toegepast en de bakstenen gedurende de late middeleeuwen en de nieuwe tijd nauwelijks van afmeting veranderden. Bij het onderzoek aan de Maasboulevard werd één 14e eeuwse kelder van uitsluitend mergelblokken gevonden. Funderingen van mergelblokken met een bakstenen opbouw kwamen aan de Maasboulevard tot in de 17e eeuw voor.²⁶ De structuur is vermoedelijk voor het midden van de 17e eeuw opgetrokken, voor het opbrengen van ophogingslaag 1. Het gebouw is afgebroken nadat de beerput S3 buiten gebruik werd gesteld rond het midden van de 18^e eeuw.

- *Structuur 4*

De perceelscheiding tussen Parade 66 en 68 bestond uit een fundering van twee lagen mergelblokken met een totale hoogte van 40 cm (S91) en deels nog 70 cm opgaand muurwerk van baksteen (S90). De mergelblokkenmuur was in alle vier de sleuven van de begeleiding aanwezig en heeft een lengte van minimaal 12 m gehad (profielen bijlage 3). De bakstenen opbouw was alleen in put 5 en 6 aanwezig. In put 4 was S91 afgedekt met een laag grond. In put 3 was de fundering van de recente bebouwing rechtstreek op de mergelblokkenmuur gezet. De onderkant van S91 lag op circa 18,80 +NAP. Op grond van de diepte van de fundering kan worden aangenomen dat ook deze muur in de eerste helft van de 17^e eeuw tot stand is gekomen, voor het opbrengen van laag 1. De muur kan zowel deel hebben uitgemaakt van een gebouw op perceel 66 als een tuinmuur zijn geweest.

26 Van der Velde 2009, 274.

- Tonputten

Tot fase V behoren zes putten (S10, S26, S28, S58 en S88, S93). De putten hadden diameters tussen de 1,00 en 1,30 m, dieptes van 1,25 tot 1,95 m en een min of meer vlakke bodem. De putten S10, S25 en S26 hadden een insteek van geel en licht bruin zand en een gelaagde kern van grijs en bruin zand. In de putten S10 en S26 lag onderop een laag beer, zodat een interpretatie als beerputten zeker is.

Bij S10 en S26 waren de kernen tonvormig van vorm. Aangenomen kan worden dat alle putten uit tonnen waren opgebouwd. Vanwege de geringe diepte van de (ton-)putten is het onwaarschijnlijk dat het waterputten zijn geweest. De bovenste 30 cm van put S93 bestond uit een bakstenen ring. Hieronder was de put tot 30cm diep zichtbaar als spoor. Doordat de put zich in een krappe hoek van de opgravingsput bevond (put 6) kon de onderkant niet bepaald worden. Uit beerput S26 komen scherven van in totaal acht stuks aardewerk uit de eerste helft van de 17^e eeuw (hoofdstuk 5.3.1.3) en twee fragmenten gebrandschilderd glas (hoofdstuk 5.3.2). Beerput S93 heeft twee fragmenten van steelkommen van roodbakend aardewerk uit de tweede helft van de 17e eeuw opgeleverd (v56). Uit de putten S10, S28, S58 en S88 zijn geen dateerbare vondsten gekomen.

Put S26 bevond zich evenals S25 onder de latere perceelsscheiding tussen nr. 68 en nr. 70, zodat de percelen ook nog in de 17e eeuw één geheel vormden. Uit de ligging van put S10 kan worden geconcludeerd worden dat ook de percelen 68ab en 68cd bij elkaar hoorden. Put S93 lag deels onder de erfafscheiding met de Keizerstraat en deels op perceel 66. De put kan een gedeelde beerput zijn geweest van de bewoners van het perceel 66 en 68 maar beide erven kunnen ook één geheel hebben gevormd.

Afb. 5.3 Tonvormige beerput S10.

5.2.6 Fase VI: tweede helft 17e – 19e eeuw

Fase VI begint met de aanleg van de Keizerstraat in de tweede helft van de 17e of de het begin van de 18e eeuw. Aanvankelijk hoorde het terrein nog bij het achtererf van Parade 68cd, maar vermoedelijk zijn al snel de zuidwestelijke delen van de percelen 68 en 70 afgesplitst voor de vorming van de percelen Keizerstraat 11 en 13. De sporen en structuren uit deze fase zijn weergegeven op kaartbijlage 6.

- *Structuur 5*

Na aanleg van de Keizerstraat werd de achtergrens van de percelen 68ab, 68cd en 70 met één muur afgescheiden van de Keizerstraat (S74). Deze muur werd tegen de perceelmuur van perceel 66/68 aangebouwd. De muur had een breedte van 30 cm en vertrapte aan de onderzijde tot een breedte van 60 cm op 18,70 +NAP (zie profiel 601, bijlage 3). Het was een relatief zware en vermoedelijk hoge muur die de percelen van de Keizerstraat afschermd. De muur bevestigt het vermoeden dat de drie percelen één geheel vormden. Ook waren de percelen oorspronkelijk dieper omdat de muur over een beerput (S93) heen werd gebouwd. De bewoners van de Parade hebben grond moeten afstaan voor de aanleg van de Keizerstraat.

Pas na de bouw van de muur werden de percelen aan Keizerstraat van die aan de Parade afgesplitst. Op dat moment werd begonnen met een gedeeltelijke herinrichting van het terrein. De beerputten uit fase V werden gedempt, voorzover ze nog open lagen, en het hele terrein werd opgehoogd met laag 1. Laag 1 kan in de tweede helft van de 17^e eeuw worden gedateerd zodat ook de aanleg van de Keizerstraat in de periode is te plaatsen. De structuren 3 en 4 bleven bestaan. De bebouwing op de percelen 11 en 13 kwam gedurende de late 17^e en de 18^e eeuw in fasen tot stand. Tegelijk werden op het terrein verschillende rechthoekige kuilen met onbekende functie en afvalkuilen gegraven.

- *Rechthoekige kuilen S6 en S7/29*

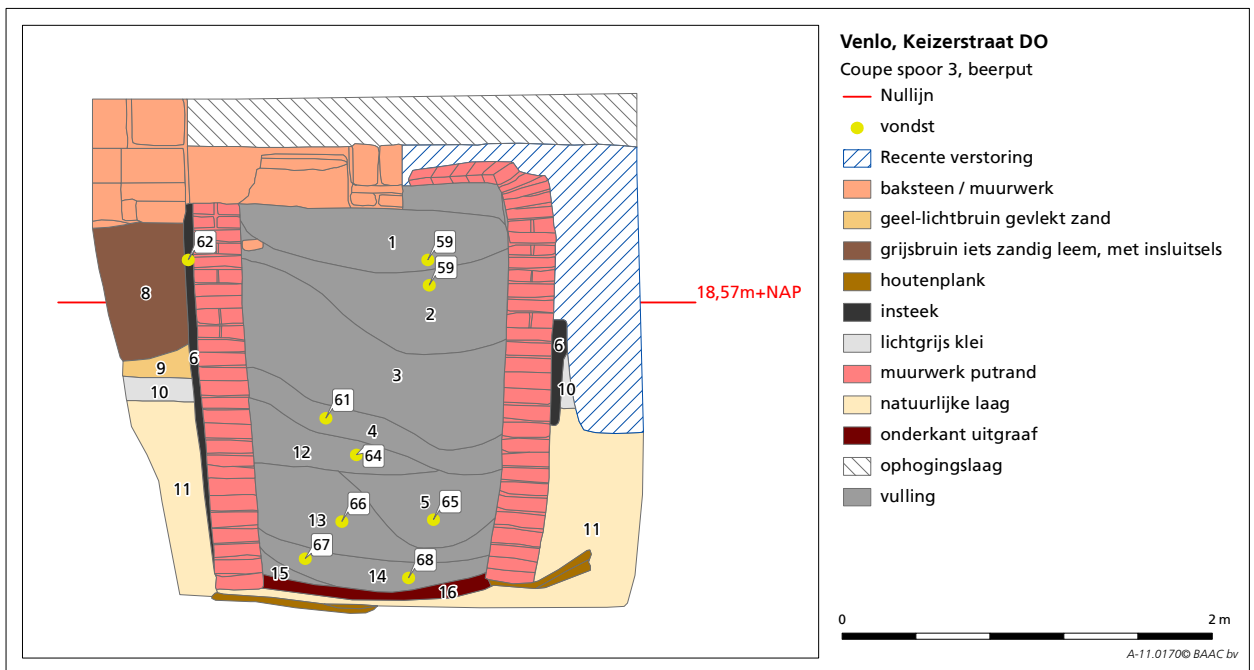
In het midden van de opgravingsput bevonden zich twee lange rechthoekige kuilen met vlakke bodem (S6 en S7/29). Spoor 6 lag dwars op de lengterichting van het perceel en werd doorsneden door kuil S7/29 in de lengterichting. De kuilen hadden een vlakke bodem en hadden een relatief schone vulling met weinig vondstmateriaal. Spoor 6 was tenminste 1,40 meter lang en 1 meter breed en had een diepte van circa 20 cm. Spoor 7/29 had een lengte van tenminste 2 meter, een breedte van 1 meter en een diepte van circa 35 cm. Spoor 6 is op basis van een scherf onbeschilderde majolica en een pijpensteel in de tweede helft van de 17^e of de 18^e eeuw te dateren (v21). Uit spoor 7/29 komen diverse fragmenten faience, steengoed en roodbakkend aardewerk (v18, 24, 36). Fragmenten van twee faienceborden (type f-bor-5) beschilderd met een centrale blauwe rozet dateren het spoor in de 18^e eeuw. De functie van de kuilen is onduidelijk. Ze reikten niet diep genoeg om leemwinningsputten te zijn. Mogelijk zijn het plantenbedden. Spoor 6 lag dwars over de perceelscheiding, zodat het erop lijkt dat er tijdens het gebruik van de kuil geen fysieke scheiding aanwezig was tussen de percelen.

- Rechthoekige kuilen S11/61 en S85

Aan zuidwestkant van perceel 68 bevonden zich twee rechthoekige kuilen van circa 1,5 bij 2 meter, met een diepte van 20 en 30 cm en een vlakke bodem. Spoor 85 was gevuld met afval, maar de vlakke bodem en regelmatige vorm maken het niet aannemelijk dat de kuil als afvalkuil is gegraven. Het aardewerk bestaat voornamelijk uit roodbakkerd aardewerk en slechts enkele scherven faïence, porselein en kleipijpen. Op basis van een tonvormige grape en een faïence bord met een beschildering van gestileerde bloemen kan de vulling globaal in de eerste helft van de 18^e eeuw worden gedateerd. Uit spoor 11/61 komen vier scherven van steengoed en roodbakkerd aardewerk. De jongste scherf dateert het spoor in de 17^e of 18^e eeuw. De functie van de kuilen is onduidelijk. Ook dit kunnen plantenbedden zijn geweest.

- Beerput S3

Achter structuur 3 werd een beerput aangelegd (S3). De gevonden stortkoker gaat naar het perceel Parade 70, zodat hier een gebouw moet hebben gestaan. Mogelijk had de beerput een tweede stortkoker naar structuur 3 of konden de bewoners van perceel 68cd gebruik maken van het toilet op perceel 70. De put moet in de eerste helft van de 18^e eeuw in gebruik zijn geweest en na het midden van de 18^e eeuw zijn gedempt met puin. De vondsten uit de beerlaag van de put worden uitvoerig behandeld in hoofdstuk 5.3.

Afb. 5.5 Coupe beerput S3.

- Structuur 6

Structuur 6 is het eerste gebouw dat aan de Keizerstraat werd opgetrokken. De structuur bestaat uit een zijgevel en een achtergevel (beide S15). De voorgevel werd gevormd door de oude gemeenschappelijke achtermuur van de percelen 68 en 70 (S74). Het gebouw, Keizerstraat 13, lag achter de percelen Parade

68cd en 70. De onderkant van de muur zit op 19,22 +NAP. Het gebouw is zeker gebouwd na het opbrengen van laag 1 in de tweede helft van de 17^e eeuw.

- *Uitbreiding structuur 6*

Tegen structuur 5 en 6 werd een kleine ruimte aangebouwd van 3 bij 3 meter (S77). De ruimte is over kuil S85 heen gebouwd, die op basis van het aardewerk in de eerste helft van de 18^e eeuw gedateerd kan worden. Vermoedelijk is de kleine ruimte pas in de tweede helft van de 18^e eeuw tot stand gekomen. Vanwege de geringe afmeting is dit eerder een schuurtje dan een zelfstandige woning of bedrijfsruimte.

Nog later werd een muur gezet tussen structuur 6 en structuur 4 (S14).²⁷

Vermoedelijk ontstond hierdoor het eerste pand op perceel Keizerstraat 11.

Mogelijk is S77 als een binnenruimte in het pand blijven staan. Keizerstraat 13 werd later in de breedte opgedeeld met een muur (S79).

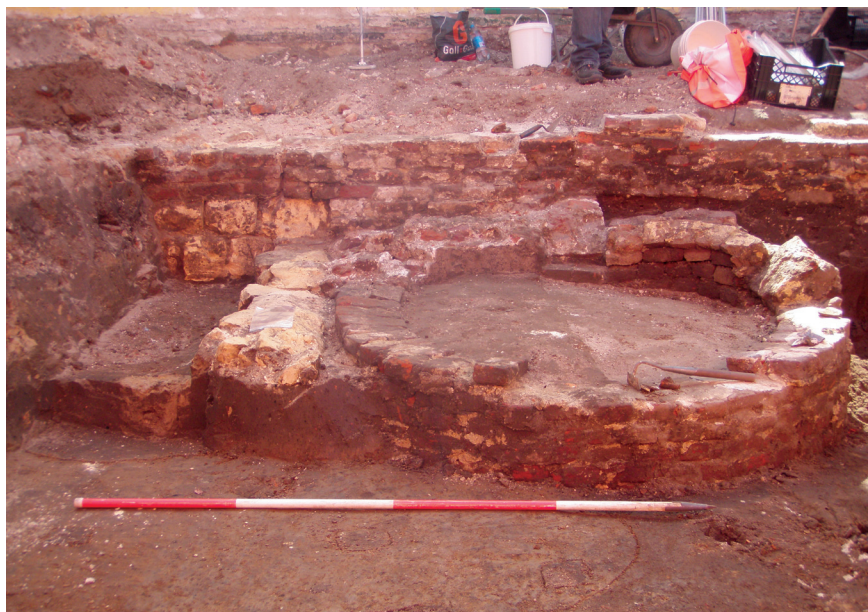
In de westhoek van structuur 6 werden op de versnijding van de achtergevel (S74) en tegen perceelmuur S90/91 twee losse stukken muur aangebracht (S75 en S76), zeer waarschijnlijk ter versterking.

De situatie van de bebouwing is nu zoals weergegeven op de kadasterkaart van 1832 (afb. 2.2) met gesloten bebouwing aan de keizerstraat met daarachter een grote binnenplaats die toegankelijk was door de poort aan de Parade.

- *Structuur 7*

In het verlengde van de zuidoostelijke zijgevel van structuur 3 en tegen structuur 6 werd een nieuwe perceelsmuur aangelegd tussen de percelen 68cd en 70 (S31). Voor de aanleg van de muur werd de stortkoker van de beerput naar perceel 70 weggebroken. Mogelijk zijn op dat moment structuur 3 en de opbouw van de beerput weggebroken zodat een leeg erf ontstond zoals afgebeeld op de kadastrale minuut van 1832. De zuidoostelijke zijgevel van structuur 3 is blijven staan als onderdeel van de perceelsscheiding of zijgevel van een pand op perceel 70. Structuur 7 kan onderdeel zijn geweest van een gebouw op perceel 70.

Afb. 5.4 Structuur 3 (S18), perceelscheidingsmuur (S31) en de beerput (S3) richting het oosten.

27 De relatie van muur S14 met de perceelscheiding S90/91 is niet in het veld waargenomen, maar op grond van de andere muurrelaties moet S14 tegen S90/91 staan.

- *Afvalkuilen*

De afvalkuilen werden tijdens het verdiepen al herkend aan de concentratie van vondsten. Echter pas op het niveau van vlak 1 werden de contouren van de drie afvalkuilen S4/21, S13 en S16 duidelijk zichtbaar. Afvalkuil S81 bevond zich binnen een aanbouw aan structuur 6. Een vijfde afvalkuil was op het vlakniveau al verdwenen (v15). De kuilen hadden een vergelijkbare vulling van bruin donkergrijs iets lemig zand. Vermoedelijk zijn de afvalkuilen kort van na het ophogen van het terrein (laag 1) gegraven en is de vulling vermengd geraakt met die van laag 1, waardoor de kuilen moeilijker te herkennen waren.

- *Afvalkuil S4/21*

De kuil was onregelmatig van vorm en ongeveer 2 bij 1,5 meter groot en had een diepte van 85 cm. Uit de kuil kwam een grote hoeveelheid aardewerk, gebruiksglas en bot. De vondsten zijn nader geanalyseerd en worden besproken in hoofdstuk 5.3. Op basis van het aardewerk en het glas kan de kuil in het laatste decennium van de 17^e eeuw en in het eerste kwart van de 18^e eeuw worden gedateerd.

- *Afvalkuil S16*

Spoor 16 viel deels buiten de opgravingsput zodat de omvang niet bepaald kon worden. De kuil was tenminste 160 bij 80 cm groot en had een diepte van circa 80 cm. Het aardewerk uit de kuil is alleen globaal bekeken ten behoeve van de datering. Uit de kuil komen scherven van majolica, beschilderde en onbeschilderde faience, zwartgoed (roodbakkend aardewerk), een theepot van industrieel wit aardewerk en porselein. De kuil is in het laatste kwart van de 18^e of het eerste deel van de 19^e eeuw te dateren.

- *Afvalkuil S13*

De kuil was onregelmatig gevormd en was ongeveer 1,40 bij 1 m groot en circa 70 cm diep. De vondsten uit de kuil zijn alleen globaal bekeken. Uit de kuil zijn alleen scherven faience en majolica gekomen zodat de datering in de 2^e helft van de 17^e of de (vroeg) 18^e eeuw moet liggen.

- *Afvalkuil S81*

Het spoor was min of meer rond van vorm met een diameter van 80 cm en een diepte van circa 30 cm. De kuil bevatte scherven van porselein, industrieel witte 'creamware', veel onbeschilderde faience, cilindrische mineraalwaterflessen en een pijpenkop van volmaakt ovaal model. De pijpenkop was op de hiel gemerkt met een pijlbundel, een merk dat werd gebruikt tussen 1720 en 1799.²⁸ De kuil is in het laatste kwart van de 18e eeuw te dateren.

Behalve de afvalkuilen is één kuil gevonden met alleen bouwafval, S80. De kuil lag tegen S90 aan en was ongeveer 70 bij 90 cm groot en 20 cm diep. Uit de kuil zijn geen dateerbare vondsten gekomen.

Op basis van de ligging van de afvalkuilen is niet te zeggen of ze zijn gevuld door de bewoners van de Parade of door de gebruikers/bewoners van de huizen aan de Keizerstraat. Het vondstmateriaal uit de afvalkuilen bestaat echter voor

28 Duco 1982.

een groot deel uit luxe tafelaardewerk en glas. Het is onwaarschijnlijk dat dit servies in de kleine huisjes aan de Keizerstraat werd gebruikt. De binnenplaats werd in de 18^e eeuw zeker nog gebruikt door de bewoners van de Parade.

In de eerste helft van de 20^e eeuw werd structuur 7 afgebroken en vervangen door een gebouw dat zich uitstrekte over het hele plangebied.

5.3 Vondsten

Het onderzoek heeft in totaal 2692 scherven aardewerk en 831 scherven gebruiksglas opgeleverd. Omdat de nadere uitwerking van alle scherven te veel tijd in beslag zou nemen in verhouding tot de grootte van het onderzoek is besloten een strategische selectie uit te werken.²⁹ In deze selectie zijn de vondsten opgenomen die een datering kunnen geven aan de stratigrafie, de paalsporen, kuilen en putten en de vondsten uit complexen die mogelijk wat kunnen zeggen over de gebruikers van het perceel. Van de vier afvalkuilen waar veel materiaal uit is gekomen is er één uitgewerkt, S4/21. In het veld was al geconstateerd dat deze kuil bijzonder materiaal bevatte. Van de beerput is alleen de beerlaag, dus materiaal uit de gebruikperiode van de beerput, onderzocht. Niet uitgewerkt zijn de vondstnummers met los verzameld materiaal, de vondsten uit drie afvalkuilen en de vondsten uit de puinvulling van beerput S3.

5.3.1 Het aardewerk

In totaal zijn 1218 scherven gedetermineerd, waarvan twee uit de Romeinse tijd, tien uit de volle middeleeuwen, tachtig uit de late middeleeuwen en 1128 uit de nieuwe tijd.

Voor het determineren is gebruik gemaakt van de publicaties van Verhoeven voor het Maasvallei aardewerk en het kogelpot aardewerk.³⁰ Voor het aardewerk uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd is gebruik gemaakt van de 'Deventer systeem'-opzoekmap en diverse publicaties die volgens dit systeem werken.³¹ Een algemene beschrijving van alle aangetroffen aardewerksoorten is opgenomen in bijlage 7. Hierbij zit ook de lijst met afkortingen gebruikt bij de Deventer-systeem typologie.

5.3.1.1 Romeins aardewerk

Bij het onderzoek zijn twee scherven uit de Romeinse tijd gevonden. Uit laag 4 (zie par. 5.1) is een fragment gladwandig aardewerk gekomen en uit de vulling van tonput S58 komt een fragment ruwwandig aardewerk. De scherven zijn secundair in het plangebied terecht gekomen, maar kunnen wel in verband worden gebracht met de Romeinse bewoning elders in de binnenstad van Venlo.

29 Van Horssen 2011.

30 Verhoeven 1998

31 Bartels 1999, Thijssen 1991, Ostkamp 2009.

5.3.1.2 Aardewerk uit de 12^e en 13^e eeuw.

Aardewerksoorten uit de volle middeleeuwen

- Pingsdorf-aardewerk, Maasvallei-aardewerk en protosteengoed

Het vormenspectrum van het aardewerk uit de 10^e tot 13^e eeuw is te verdelen in enerzijds tuitpotten, kannen en bekers (schenk en drinkgerei) van op de draaischijf vervaardigd aardewerk en anderzijds handgeboetseerde kogelpotten die werden gebruikt om te koken en voor opslag.

De tuitpotten van *Pingsdorf-aardewerk*, met kenmerkende roodbruine beschildering, werden vanaf het begin van de 10^e eeuw geïmporteerd uit het Duitse Rijnland.³² Vanaf ongeveer dezelfde tijd werden ook kannen en kookpotten van *Maasvallei-aardewerk* (ook wel Andenne-aardewerk genoemd) geïmporteerd uit het Belgische Maasland. Kenmerkend voor het Maasvallei-aardewerk is de laag loodglazuur op de schouder.³³ Halverwege de 11^e eeuw begonnen pottenbakkers in Zuid-Limburg (o.a. Brunssum-Schinveld) met het maken van tuitpotten met vergelijkbare vormen en beschildering als die uit Pingsdorf, maar met een grover baksel. Voornamelijk in Noord-Brabant en Limburg werd veel van dit *Zuid-Limburg-aardewerk* gebruikt.³⁴ Aan het begin van de 13^e eeuw stopte de import van Pingsdorf-aardewerk en nam de import van Maasvallei-aardewerk sterk af. De pottenbakkers in Zuid-Limburg en het Duitse Rijnland gingen er in de eerste helft van de 13^e eeuw toe over hun kannen en bekers volledig te bedekken met een roodbruine engobe. Dit aardewerk wordt *protosteengoed* genoemd. Ook het vormenspectrum veranderde van bolle tuitpotten naar slanke kannen met een groot oor.

- Kogelpot-, Paffrath- en Elmpt-aardewerk

Kogelpotten werden al vanaf de 8^e eeuw lokaal (of regionaal) gemaakt als huisnijverheid.³⁵ Daarnaast werden vanaf het begin van de 10^e eeuw kogelpotten van *Paffrath-aardewerk* geïmporteerd uit het Duitse Rijnland.³⁶ Deze kogelpotten hebben een kenmerkende metaal-achtige glans aan het oppervlak. In de tweede helft van de 12^e eeuw werden de lokale kogelpotten en de *Paffrath-kogelpotten* geleidelijke vervangen door kogelpotten van *Elmpter-aardewerk*, voornamelijk afkomstig uit het Duitse Rijnland.³⁷ In deze aardewerksoort werden behalve kogelpotten ook kannen, kommen en voorraadpotten vervaardigd.

Datering van het aardewerk uit de akkerlaag (laag 3)

Uit akkerlaag (laag 3) komen scherven Maasvallei-aardewerk, protosteengoed, Elmpt en kogelpot.

Maasvallei	4
protosteengoed	2
kogelpot	5
Elmpt	11
Romeins aardewerk	1
ondetermineerbaar	2
totaal	25

32 Sanke 2001.

33 Theuws/Verhoeven/van Regteren Altena 1989, 329-334.

34 Bruijn 1964, 357-459.

35 Verhoeven 1998.

Tabel 5.1 Aantal scherven per aardewerksoort uit laag 3 (v54, 58).

De aangetroffen kogelpotscherven hebben een zacht lichtbruin baksel met een zandmagering. Het oppervlak is dof grijs tot glanzend zwart. Twee randfragmenten hebben eenvoudige onverdikte uitgebogen randen.

Het onderzoek aan de Maasboulevard heeft twee vondstcomplexen uit de late 13^e en vroege 14^e eeuw opgeleverd. Hieruit is hoofdzakelijk Elmpt, proto-steengoed, bijna-steengoed en echt steengoed gekomen.³⁸ In de vulling van een kelder uit het tweede kwart van de 14^e eeuw kwam bijna geen Elmpt meer. Het aardewerk uit de kelder bestond voor 96% uit steengoed en daarnaast rood- grijs en witbakkend aardewerk. Ook vondstcomplexen uit de tweede helft van de 14^e en de 15^e eeuw, bevatten zeer veel steengoed en in mindere mate rood- en witbakkend aardewerk uit het Maasland. Kogelpot-aardewerk is aan de Maasboulevard helemaal niet gevonden. Hieruit kan voorzichtig worden geconcludeerd dat Elmpt-aardewerk voor het midden van de 14^e eeuw verdwijnt in Venlo.

Laag 3 is op grond van de aanwezigheid van kogelpotaardewerk voor het midden van de 12^e eeuw te dateren. Pingsdorf en Zuid-Limburg aardewerk ontbreken echter in de laag, zodat de begindatering vermoedelijk niet voor de 12^e eeuw ligt. Echt steengoed ontbreekt in de laag. Op grond hiervan is het aannemelijk dat de akkerlaag aan het einde van de 13^e eeuw buiten gebruik raakt. De laag is hiermee in de 12^e en de 13^e eeuw te dateren.

5.3.1.3 Aardewerk uit de 14^e en 15^e eeuw.

Aardewerksoorten uit de late middeleeuwen

- Grijs- en roodbakkend aardewerk

Vanaf 1200 verschenen *roodbakkend- en grijsbakkend aardewerk*. De eerste vormen werden uit Vlaanderen geïmporteerd. In de loop van de 13^e eeuw verschenen in verschillende Nederlandse steden, waaronder Bergen op Zoom en mogelijk Oosterhout, pottenbakkerijen waar onversierd gebruiksgoed werd gemaakt als bakpannen, grappen (kookpotten op drie poten) en kannen³⁹. In de 15^e eeuw werd ook Den Bosch een pottenbakkerscentrum. De pottenbakkerijen waren een typische stedelijke nijverheid die vooral voor de lokale markt produceerden.

In de 13^e en begin van de 14^e eeuw werd een groot deel van de gebruiksvormen nog in grijsbakkend aardewerk gemaakt. In de loop van de 14^e eeuw en 15^e eeuw werden steeds meer gebruiksvormen in roodbakkend aardewerk uitgevoerd en deels geglazuurd. Door het loodglazuur op het aardewerk werd het minder snel vies. In de loop van de 14^e en 15^e eeuw ontstonden steeds meer specifieke gebruiksvormen als papkommen, vetvangers, pispotten en olielampen. In de loop van de 15^e eeuw raakte het grijsbakken aardewerk geheel buiten gebruik.

- Steengoed

Steengoed werd vanaf het einde van de 13^e eeuw gemaakt in de regio's rondom Keulen en Aken. *Steengoed* wordt op een hogere temperatuur gebakken dan andere aardewerksoorten waardoor de klei en de magering van zand versmelten. In de late 13^e en het eerste deel van de 14^e eeuw lukte het pottenbakkers nog niet altijd om de juiste baktemperatuur te halen, waardoor de magering in de klei niet geheel versmolt. Dit product wordt *bijna-steengoed* genoemd.

36 Verhoeven 1998, 79-80. Paffrath en Paffrath-achtig zijn nauw verwant waardoor er geen duidelijk onderscheid gemaakt kan worden. Alle scherven met een magering kleiner dan 2 mm, een duidelijke bladerdeegstructuur en een wit of lichtgrijs baksel zijn hier tot het 'echte' Paffrath gerekend. De Paffrath-achtige baksels hebben een zandmagering van 0,1 tot 0,5 mm, een licht grijze tot bruine breuk en minder uitgesproken bladerdeegstructuur.

37 Arts 1994, 203-204; Hiddink 2005, 213. In Lieshout verschijnt Elmpt rond het midden van de 12e eeuw.

38 Ostkamp 2009: 389-397.

39 Groeneweg 1992, 18-19 en Kleij 1995, 113-114.

In de productieplaats *Siegburg* werd in de 14^e, 15^e en 16^e eeuw ongeglazuurd steengoed van witbakkende klei gemaakt⁴⁰. Het vormenspectrum bestond hoofdzakelijk uit drinkkannen en bekers, die soms waren voorzien van een versiering van appliques. In de productieplaatsen *Langerwehe*, *Raeren* en *Aken* werd in dezelfde periode grijsbakkend steengoed gemaakt dat werd voorzien van een roodbruine engobe (sliblaag) en een glimmend zoutglazuur⁴¹. Het grijze steengoed werd versierd met radstempels en appliques.

Datering van het aardewerk uit de structuren 1 en 2, de leemkuilen en laag 2

De structuren en sporen van fase I zijn in de 14^e eeuw gedateerd op grond van de aanwezigheid van echt steengoed. Het betreft voornamelijk grijs steengoed uit *Langerwehe*. In de 14^e eeuw werd het steengoed niet of zeer spaarzaam voorzien van zoutglazuur, in de loop van de 14^e eeuw werd het zoutglazuur steeds meer en dikker toegepast. De meeste scherven grijs steengoed hadden geen of zeer dun zoutglazuur, zodat een datering in de eerste helft en het midden van de 14^e eeuw het meest waarschijnlijk is.

De enige uitzondering is een fragment wit steengoed uit *Siegburg*. De scherf is aan het oppervlak voorzien van een rode bloes, kenmerkend voor na 1375.

Uit geen van de sporen en laag 2 zijn scherven van rood-, grijs- of witbakkend aardewerk gekomen.

Bij een vondstcomplex uit de eerste helft van de 14^e eeuw opgegraven aan de Maasboulevard maakten de aardewerksoorten rood-, grijs- en witbakkend aardewerk slechts 4% van het aardewerkspectrum uit.⁴² In vondstcomplexen uit de tweede helft van de 14^e en 15^e eeuw was dit meer, maar nog steeds een minderheid. Op grond van het ontbreken van rood-, grijs- en witbakkend aardewerk is een datering van de structuren en sporen in de 14^e eeuw aannemelijk.

5.3.1.4 Aardewerk uit de 16^e, 17^e en 18^e eeuw

Aardewerksoorten uit de nieuwe tijd

- Steengoed

In de loop van de 17^e eeuw werden verschillende productiecentra van steengoed verwoest door oorlogshandelingen. Aan het einde van de 17^e eeuw kwam de regio Westerwald op als het belangrijkste pottenbakkerscentrum van waaruit steengoed naar Nederland werd geëxporteerd.⁴³ Kenmerkend voor het Westerwaldse steengoed is de versiering van stempels en kraslijnen met blauwe kobaltverf. Er werden schenkkannen, drinkkannen, kommen, bekers en (pis) potten gemaakt.

- Majolica

Majolica, witbakkend aardewerk met een beschilderde laag tinglazuur en loodglazuur aan de onderzijde, werd al vanaf de middeleeuwen gemaakt in de Arabische wereld en het Middellandse Zeegebied. Aan het begin van de 16^e eeuw vestigden zich de eerste in majolica gespecialiseerde pottenbakkers in de Zuidelijke Nederlanden.⁴⁴ Aan het einde van die eeuw weken verschillende majolicabakkers vanwege de religieuze onlusten uit naar de Noordelijke Nederlanden en begonnen ateliers in onder andere Delft en Amsterdam. De meerkleurige beschildering van de majolica was enerzijds ontleend aan de

40 Bartels 1999, 48, 49.

41 Bartels 1999, 50, 51, 58,59.

42 Ostkamp 2009: 389-397.

43 Bartels 1999, 70, 76.

44 Bartels 1999, 201.

abstracte stijl van de Arabische (Moorse) kunst, anderzijds de florale en figuratieve thema's van de Italiaanse renaissance. Aan het begin van de 17^e eeuw werden steeds meer versieringsmotieven van het porselein overgenomen en werd er steeds meer alleen in blauw beschilderd. Het assortiment van de majolica-bakkers bestond voornamelijk uit borden en wandtegels, daarnaast werden (zalf)potten (*albarelli*) en kommetjes gemaakt.

- Aziatisch porselein

Kort na 1600 werd voor het eerst *Aziatisch porselein* naar Nederland land gebracht via Portugese handelaren. Het blauwbeschilderde en zeer hard gebakken porselein werd al enkele eeuwen gemaakt in West-China en Japan. Aan het begin van de 17^e eeuw begonnen Nederlandse handelaren, deels verenigd in de VOC, zelf porselein te importeren.⁴⁵ Echter al in 1644 stagneerde de import door de verwoestingen van een burgeroorlog in China. Pas in 1690 werd het belangrijkste pottenbakkerscentrum, Jingdezhen, opnieuw opgezet door keizer Kangxi (Qing-dynastie) en kon de export weer op gang komen.⁴⁶ In de 17^e eeuw was het porselein nog een zeldzaam luxeartikel, in de 18^e eeuw werd in zulke grote hoeveelheden geïmporteerd dat het een algemeen artikel werd.⁴⁷ In het laatste kwart van de 18^e eeuw maakte het porselein steeds meer plaats voor Europees industrieel aardewerk en industrieel porselein. Het vormenspectrum bestond voornamelijk uit koppen en schotels, voor het drinken van thee, die eveneens uit Azië werd geïmporteerd en in mindere mate uit borden, kommen, potten en theepotten. Het porselein werd overwegend beschilderd met bloemen, planten en landschappen waarin ook mensen voorkomen.

- Faience

Aan het begin van de 17^e eeuw werd het productieproces van majolica verbeterd en ontstond *faience*. Halverwege de 17^e eeuw was majolica grotendeels verdrongen door faience, maar het bleef tot in de 19^e eeuw gemaakt worden als goedkoper product.⁴⁸

Bij faience werden bijna alle gebruiksvormen, behalve kookgerei, gemaakt maar het merendeel bestond uit borden. Aan het einde van de 18^e eeuw moest faience steeds meer plaatsmaken voor het industriële witbakkende aardewerk.

- Industrieel aardewerk

Rond 1760 werd in Engeland begonnen met de productie van *industrieel aardewerk*, o.a. door Wedgwood.⁴⁹ Het grote verschil met het 'traditionele' gedraaide aardewerk was dat de vormen volledig in mallen werden geperst of gegoten en dat de samenstelling van de grondstoffen steeds werd verbeterd. Aanvankelijk was het baksel van het industriële aardewerk nog gelig, het zogenaamde '*creamware*'. Vanaf 1780 lukte het om aardewerk met witte baksels te maken, het '*pearlware*'. Rond 1800 begonnen ook de eerste aardewerkfabrieken langs de Maas in België en Luxemburg.⁵⁰ In 1836 werd de eerste succesvolle aardewerkfabriek in Nederland (Maastricht) opgericht door Petrus Regout.⁵¹ Tot aan het midden van de 20ste eeuw bleef Regout samen met de Société Céramique de belangrijkste aardewerkproducent voor Nederland. In het industriële aardewerk werd voornamelijk tafelservies vervaardigd als borden, koppen, schotels en theepotten.

45 Bartels 1999, 184.

46 Schölvinc 2010, 24-26.

47 Thijsen 1993, 281.

48 Bartels 1999, 201.

49 Thijsen 1993, 282.

50 Bartels 1999, 239.

51 Bartels 1999, 240.

Het eerste industriële aardewerk werd, evenals faïence, met decors ontleend aan het Chinese porselein beschilderd. Al snel werd ook het strobloemendecor van het dure Europese porselein overgenomen.⁵² Na 1800 verscheen steeds meer industrieel aardewerk versierd met een drukdecor. Drukdecors werden op papier gedrukt en op het aardewerk overgebracht. Vooral Aziatische landschappen, Engelse tuinscènes en scènes uit de klassieke oudheid waren in de 19e eeuw populair.⁵³ Aanvankelijk konden de drukdecors alleen in kobaltblauw gemaakt worden, later werden ook drukdecors in andere kleuren mogelijk.

- Roodbakkend aardewerk

Roodbakkend en *witbakkend* aardewerk werden al vanaf de 13e eeuw gemaakt door pottenbakkers in een groot aantal Nederlandse steden. In de 18^e eeuw verloren de lokale pottenbakkers een steeds groter marktaandeel aan aardewerk uit enkele grote productieplaatsen in Nederland en Duitsland. Uiteindelijk bleef in een beperkt aantal steden, waaronder Gouda, Bergen op Zoom en Oosterhout een grootschalige pottenbakkersnijverheid bestaan die de producten over een grote regio afzette.⁵⁴ Uit Duitsland werd op grote schaal aardewerk geïmporteerd uit het Nederrijnse gebied, waartoe ook Genep toen behoorde.

Het roodbakkende en witbakkende aardewerk werd geheel of gedeeltelijk voorzien van een laag loodglazuur om het minder poreus te maken. Soms werd het aardewerk versierd met een 'slibversiering' van witbakkende klei. Aan het loodglazuur op witbakkend aardewerk werd vaak koperoxide toegevoegd zodat het een groene kleur kreeg. In rood en witbakkend aardewerk werden vrijwel alle gebruiksvormen gemaakt van keuken-, tafel- tot sanitair aardewerk.

Afb. 5.6 Steengoedkan uit S25.

52 Thijssen 1993, 282.

53 Bartels 1999, 246.

54 Bartels 1999, 130.

Aardewerk uit spoor 25: (beer-)put

Uit de berige onderste vulling van beerput S25 komt een grotendeels complete schenkkan van steengoed. De kan staat op een standring en komt uit de 15^e of de 16^e eeuw. De hals ontbrak en is vermoedelijk doelbewust afgebroken om de tinnen deksel te verwijderen en om te smelten. Het bodemfragment van een grape heeft een scherpe overgang naar de buik die kenmerkend is voor de 16^e eeuw. De beerlaag in de put is in de 16^e eeuw te dateren. Uit de dempingslagen van de put kwamen enkele scherven uit de 13^e en 14^e eeuw, die hier als opspit in terecht moeten zijn gekomen.

Aardewerk uit spoor 26: (beerput)

aardewerksoort	functie	type	aantal exem.
steengoed	schenkkan	s2-kan-60	1
steengoed	kan	s2-kan	2
roodbakend aardewerk	mengkom	r-kom-77	2
roodbakend aardewerk	mengkom	r-kom-14	1
roodbakend aardewerk	pispot	r-pis	1
roodbakend aardewerk	voorraadpot	r-pot-18	1
		totaal	8

Tabel 5.2 Aantal exemplaren per gebruiksvorm uit de beerlaag van put S25.

Uit de beerlaag onderin de tonvormige put S26 komen in totaal 48 scherven van acht potten en een kleipijp.

Het zijn scherven van drie kannen van grijs steengoed en drie beslagkommen, een voorraadpot en een pispot van roodbakend aardewerk. Eén van de kannen is van een type met een hoge voet, dat kenmerkend is voor de eerste helft van de 17e eeuw. De kommen zijn te dateren in de tweede helft van de 16e of de eerste helft van de 17e eeuw. Van de pijp is een dik steelfragment dat globaal in de 17e eeuw is te dateren.

Afb. 5.7 Steengoedkan en beslagkom uit de beerlaag van put S26.

Spoor 4/21: afvalkuil

Uit afvalkuil S4/21 komen in totaal 23 objecten. De tabel (inventarislijst) is opgenomen in bijlage 7. De meest complete objecten zijn afgebeeld in de catalogus, eveneens in bijlage 7. De datering van de kuil wordt besproken in de synthese (paragraaf 6.2) omdat ook de spoorrelaties en de datering van het glas hier relevant voor zijn.

- *Steengoed*

Het steengoed is zeer divers van gebruiksvorm. Een bolle drinkkan van grijs steengoed is rijk versierd met rozetten en kobaltverf. Een schenkan van grijs steengoed is echter zeer sober versierd met slechts twee ribbel die met kobaltverf zijn geaccentueerd. Van een tweede schenkan van wit steengoed waren alleen fragmenten over met een versiering van stempels en kobaltverf. Een pispot was versierd met appliques (reliëfstempels) van leeuwen en rozetten.

- *Majolica*

Van majolica zijn drie grote schalen gevonden. De schalen hebben een diameter van 36 cm en kunnen gediend hebben voor het opdienen van voedsel maar ook als decoratie, staand in de kast of hangend aan de muur. De schalen zijn alleen in blauw beschilderd en gemaakt in de Noordelijke Nederlanden. De versiering van twee schotels vertoont een sterk gelijkende opzet met in het midden een bloemstuk in respectievelijk een man en een vaas en op de vlag vier bloemen met waaivormige bladeren. Op één schotel staan een herder en een herderinnetje afgebeeld, allebei met herdersstaf, en vier schapen in een landschap. De herder en herderin geven elkaar iets. Mogelijk is de afgebeelde scène afkomstig uit een in de 17e eeuw bekend verhaal.

- *Faience*

Van het beschilderde faience zijn zes borden en een schoteltje gereconstrueerd. De borden hebben een diameter van 21 á 22 cm en zijn in blauw beschilderd met zeer diverse decors:

- een vrouw met hoofdtooi (kroon) en een korset. Rond de vrouw staan de letters R. (ontbrekende letter). M. A. In Amsterdam is in een laat 17^e eeuwse afvalkuil een kom gevonden met een vrijwel identieke afbeelding met de letters KIMA.⁵⁵ Waarschijnlijk staan de letters voor R(egin)A MA(ry), oftewel de echtgenote van stadhouder koning Willem III. Koning Willem III en prinses Mary Stuart (1662-1695) werden vanaf hun kroning (beiden werden gekroond) in 1689 veelvuldig afgebeeld op aardewerk. De borden zijn vaak voorzien van de afkorting van de titels en de namen. Borden met het portret van Mary Stuart komen voor met veel verschillende afkortingen waaronder KIMA (KoningIn Mary), PCMA (PrinCes Mary), MKIN (Mary KonInGiN) en MSKIGVGBT (Mary Stuart KonInGin Van Groot Brittanje).⁵⁶
- een zwaan-achtige vogel op een wapenschild. De beschildering stelt een pseudo-heraldisch wapenschild voor.
- een pauw-achtige vogel met mogelijk een op de grond zittend mensfiguur.

55 Gawronski 2012, 242.

56 Lunsingh Scheurleer 1994, 50-54.

- een bord met lauwerkrans met daarbinnen een pseudo-tekst. Borden met spreuken erop geschilderd kwamen geregeld voor in de 17^e en 18^e eeuw. Dat de schilder van dit bord de schijn van een spreukenbord heeft gecreëerd wijst er op dat hij ongeletterd was.
- een fruitmand op de spiegel en waaiers en abstracte figuren (zogenaamde ossenkoppen) op de vlag.
- drie zeilschepen bij een haven. De rand is versierd met golflijnen.
- een theeschoteltje is beschilderd met een mensfiguurtje en een takje met bladeren. De vorm van het schoteltje en de beschildering hebben veel weg van porseleinen schoteltjes. Vanwege de stagnerende import van porselein in de tweede helft van de 17^e eeuw begonnen de productieplaatsen van faïence Chinese theeserviezen na te maken.

Behalve de beschilderde borden zijn er ook een bord, een diep bord en een kom van onbeschilderde faïence gevonden.

- Rood- en witbakkend aardewerk

Hiervan zijn twee grote kommen van roodbakkend Nederrijns aardewerk en het fragment van een vergiet van witbakkend aardewerk gevonden.

- Pijpen

Uit de kuil is slechts één pijpenkop gekomen. De kop is van het ongepolijste 'grove' type en heeft een trechtervormig model dat wordt gedateerd tussen 1680 en 1740.⁵⁷ Aan weerszijde van de hiel zijn twee merkjes aangebracht: een rozet en een halve maan. De productieplaats van de pijp is onbekend.

- Datering

De datering van het aardewerk en het glas uit de kuil is lastig omdat veel van de vormen zowel in het tweede helft van de 17^e als in het eerste helft van de 18^e eeuw voorkomen. Het bord met een portretbuste van Mary Stuart, echtgenote van stadhouder Willem III, moet echter in het laatste decennium van de 17^e eeuw zijn gemaakt, maar kan daarna zeker nog enige tijd in gebruik zijn geweest. De datering van de kuil moet op grond van het bord na 1690 zijn. De einddatering kan niet nauwkeuriger worden gesteld dan in het eerste kwart van de 18^e eeuw vanwege de aanwezigheid van een 18^e eeuwse gegraveerde glazen beker (zie paragraaf 5.3.2). Het ontbreken van porselein is een aanwijzing voor een datering vroeg in de 18^e eeuw. Weliswaar werd porselein na 1690 weer naar Nederland geïmporteerd, maar het drinken van koffie en thee, bij voorkeur uit een porseleinen servies, werd pas in het tweede kwart van de 18^e eeuw algemeen.⁵⁸ De enige pijpenkop uit de afvalkuil dateert van voor circa 1740. Opvallend is wel het volledig ontbreken van gelijke vormen als uit de beerput S3, die gedeeltelijk overlapt in datering.

⁵⁷ Duco 1987, 45.

⁵⁸ Laan 2002, 188.

Spoor 3: beerlaag in de beerput

Uit de beerlaag komen in totaal 44 potten en tenminste 27 kleipijpen. De tabel (inventarislijst) is opgenomen in bijlage 7. De meest complete objecten zijn afgebeeld in de catalogus, eveneens in bijlage 6. De datering van de beerlaag wordt besproken in de synthese (paragraaf 6.2).

- Steengoed

Het in de beerput gevonden steengoed bestaat uit zeer diverse vormen en functies. Een grote schenkan en een kleine tafelkan van wit steengoed zijn rijk versierd met stempels en kraslijnen, die zijn ingekleurd met kobaltverf. Twee verschillende kleine potjes van grijs steengoed zijn zeer sober versierd met een enkele stempel en slordige kobaltverfbeschildering. De potjes konden worden gebruikt voor het opdienen van bijvoorbeeld zout, suiker of mosterd. Tenslotte is er een circa 30 cm hoge voorraadpot van bruin steengoed gevonden.

- Faience

Van faience zijn de scherven van negen vrijwel complete borden gevonden. De negen borden zijn identiek beschilderd met een volledige opvulling van gestileerde bloemen en planten. Aan de onderzijde van vijf borden is een '21' aangebracht, bij drie borden een '8' en één bord heeft geen merk. Mogelijk verwijzen de nummers naar de decorateur van het bord. Aan de Maasboulevard is uit een waterput uit de eerste helft van de 18e eeuw een vrijwel identiek bord gekomen maar dan in kleur beschilderd. In Nijmegen is in een beerput uit dezelfde periode een identiek blauw beschilderd exemplaar gekomen.⁵⁹ Het lijkt erop dat dergelijke versierde borden in de eerste helft van de 18e eeuw zeer algemeen voor kwamen.

Behalve de borden is er één randfragment van een kopje beschilderd met gestileerde bloemen.

- Porselein

Van Chinees porselein zijn kopjes, schotels en één grote kom gevonden. Op grond van de beschildering is het porselein in twee groepen te verdelen: enerzijds vrij slordig beschilderde massaproductie, anderzijds enkele zeer fraaie 'unica'. De slordig beschilderde koppen en schotels zijn van twee verschillende serviezen.

Van het eerste servies zijn drie schotels en een kopje gevonden. Ze zijn aan de binnenzijde slordig beschilderd met een centraal medaillon met een enkele bloem, aan weerszijden hiervan cartouches met een landschapje en verder opgevuld met bloesemtakken. Aan de manier waarop de landschapjes zijn geschilderd is te zien dat dit door drie verschillende schilders is gedaan. De achterzijde van de wand van de schotels en het kopje is egaal 'café au laite'-bruin geverfd. Van een tweede servies zijn er twee schotels. Ze zijn iets fraaier beschilderd met een centraal medaillon met een enkele bloem met daaromheen takken met verschillende soorten bloemen. De achterzijde is 'café au laite'-bruin geverfd. De twee serviezen, van vermoedelijk alleen koppen en schotels, onderscheiden zich ook van het mooiere porselein door de dikke scherf (tot 3,5 mm).

⁵⁹ Bartels 1999, cat.nr. 980.

Van de fraaiere stukken porselein heeft één schoteltje een met de slordige schotels vergelijkbaar decor, maar is met veel meer detail en fijnere penseel beschilderd. De schotel is van een zeer dun en doorschijnend baksel (tot 1,5 mm dik).

Eén kopje is aan de buitenzijde beschilderd met mogelijk een scene uit een verhaal. Doorlopend zijn te zien een berg, een mannetje met een staf, een heuvel of brug, een tweede mannetje met mogelijk een instrument, een treurwilg en een gebouw. Aan de binnenzijde zijn op de bodem drie kleine blokjes geschilderd. De betekenis hiervan is onduidelijk.

Afb. 5.8 Porseleinen theekop beschilderd met een voorstelling van twee mannetjes op weg van een berg naar een huis.

Bijzonder zijn een bij elkaar horende kop en schotel versierd met vlinders en (halve) lotusbloemen. Vlinders en lotusbloemen zijn in de Chinese cultuur symbolen voor huwelijksgeluk, zodat het kopje en de schotel bedoeld waren als huwelijksgeschenk. Deze betekenis was echter in Nederland onbekend.

Afb. 5.9 Porseleinen kop en schotel beschilderd met vlinders en lotusbloemen.

Slechts één kopje en een fragment van mogelijk het bijbehorende schoteltje is meerkleurig beschilderd. Ze zijn beschilderd met blauw, rood en goud, het zogenaamde 'Chinese Imari'. Aan de buitenzijde van het kopje zijn bamboe-

takken, bamboebladeren en bloemen geschilderd. Aan de binnenzijde is één enkele bloem op de bodem afgebeeld.

Het meest bijzondere stuk is een grote kom van beschilderd porselein met zogenaamd poederblauw aan de buitenzijde. Bij deze techniek wordt de verf door een rietje met een gaasje op het voorwerp geblazen waarbij vakken worden uitgespaard. Bij deze kom zijn twee waaivormige en twee rechthoekige cartouches uitgespaard. In de cartouches zijn bloemstukjes geschilderd.⁶⁰ Aan de binnenzijde is op de bodem een medaillon met bloemen geschilderd en onder de rand een band met bladeren en bloemen. Dergelijke grote kommen werden gebruikt als spoelkommen om de theekopjes in uit te spoelen. De fraaiheid van de kom doet vermoeden dat het vooral een siervoorwerp is geweest.

Afb. 5.10 Spoelkom beschilderd met bloemstukken in cartouches uitgespaard in een poederblauw oppervlak.

- Rood- en witbakkend aardewerk

De aardewerkvormen van het steengoed en het faïence hadden vooral een functie op tafel. Het roodbakkerende aardewerk bestond hoofdzakelijk uit gebruiksgoed voor in de keuken. Bij het aardewerk zaten zeker twee en waarschijnlijk vier 'tonvormige' kookpotten met een vlakke bodem. Kookpotten met een vlakke bodem waren in de 18^e eeuw een relatief nieuw verschijnsel. Al vanaf de middeleeuwen werd er gekookt in bolle of elliptische kookpotten met aan de onderzijde drie 'pootjes' om op te kunnen staan, de zogenaamde 'grapen'. Er werd in die tijd gekookt op open vuur, waarbij de kookpot boven het vuur hing of in het vuur stond, eventueel op ijzeren standaard. In de loop van de 18^e eeuw deed het fornuis zijn intrede in de huishoudens. Het bestond uit een stookruimte met daarboven een plaat waarin ronde gaten waren uitgespaard. De tonvormige bodem werd in een gat van het fornuis gezet. De

60 De buitenzijde van de kom vertoont een treffende gelijkenis met de vazen afgebeeld in Schölvinc 2010, 48. Deze vaasjes worden circa 1700 gedateerd.

grape was door de pootjes niet geschikt om op een fornuis te gebruiken. Ook een steelkom uit de beerput heeft een tonvormig lichaam en een bolle buik, geschikt voor op het fornuis. Een sluitpan, een soort stoofpot, is nog met drie pootjes uitgevoerd. De rand van de pot is zo gevormd dat de deksel zowel de binnen als de buiten van de pot afsloot. Behalve de kookpotten zijn ook een grote kom en drie diepe borden of 'bakjes' gebruikt bij de bereiding van voedsel. Het enige voorwerk van witbakkend aardewerk is een grape, deze is echter niet gebruikt om te koken omdat geen roetaanslag zichtbaar is. Opvallend is de vondst van slechts één papkom van roodbakkend aardewerk. Deze vorm wordt doorgaans in grote aantallen, vergelijkbaar met borden, aangetroffen. Papkommen konden echter ook van tin of van zilver zijn gemaakt, wat mogelijk in dit huishouden het geval was. Tenslotte zijn nog de resten van twee grote steilwandige bloempotten gevonden.

- Pijpen

In totaal zijn er 27 pijpenkoppen gevonden en 99 steelfragmenten. Van de 'fijne' gepolijste kwaliteitspijpen waren er zeven van het 'overgangsmodel' uit de eerste helft van de 18e eeuw, vijftien van het 'volmaakte ovale model' dat in het tweede kwart van de 18e eeuw verscheen en tot in de 19e eeuw in gebruik bleef en twee pijpen zijn van een ongewoon klein bol model waarvan de herkomst onbekend is. Eén pijp van de fijne kwaliteit was versierd met ribben. Slechts twee pijpen zijn van de 'grove' ongepolijste kwaliteit: een onversierde pijp en een gezichtspijp. De gezichtspijp is versierd met een naar de roker kijkend bebaard gezicht.

De merken op de fijne pijpen werden gebruikt in de periode 1660 tot 1850. De aangetroffen merken waren tegelijk in gebruik tussen 1747 en 1759, zodat de pijpen in de beerput vermoedelijk van rond het midden van 18^e eeuw komen. Deze datering sluit aan bij het voorkomen van 'ouderwetse' pijpen van het overgangsmodel en pijpen van het nieuwe volmaakte ovale model. Een van de pijpen is op grond van het hielmerk na 1799 te dateren. Mogelijk is de pijp uit een latere vulling van de put in de beerlaag terecht gekomen omdat een 19^e eeuwse datering op grond van de andere vondsten uitgesloten kan worden (zie par 6.2). Van de pijpen zijn er dertien sterk beroet met een zwarte rand aan de buitenkant van de mond, acht pijpen waren gemiddeld beroet en zes pijpen vertoonden alleen heel lichte beroeting, waaronder de twee pijpen met de ongewone bolle vorm. De rokers waren redelijk zuinig met de pijpen, maar hadden kennelijk geen behoefte om geld uit te geven aan wat duurdere versierde pijpen.

- Datering

De beerlaag van de beerput is aan de hand van het aardewerk en glas in de eerste helft van de 18^e eeuw te dateren. De oudste vorm van het glas is een kelkglas met Selizische stam uit het eerste kwart van de 18^e eeuw (hoofdstuk 5.3.2). Ook de porseleinen spoelkom met poederkwastversiering is in de vroege 18^e eeuw te dateren. Echter dergelijke fraaie voorwerpen konden lang in gebruik blijven. De jongste vondsten zijn de kleipijpen die rond het midden van de 18^e eeuw zijn te dateren. De voorwerpen waar het meeste stuks van zijn gevonden, de wijnflessen, de bekeerglazen met pontilmerk, het porselein en de

faienceborden zijn allemaal in de hele eerste helft van de 18^e eeuw te dateren. Uit de puinvulling van de beerput is een knoop gekomen die tot het midden van de 18^e eeuw wordt gedateerd zodat de put kort na het midden van de 18^e eeuw buiten gebruik moet zijn gesteld.

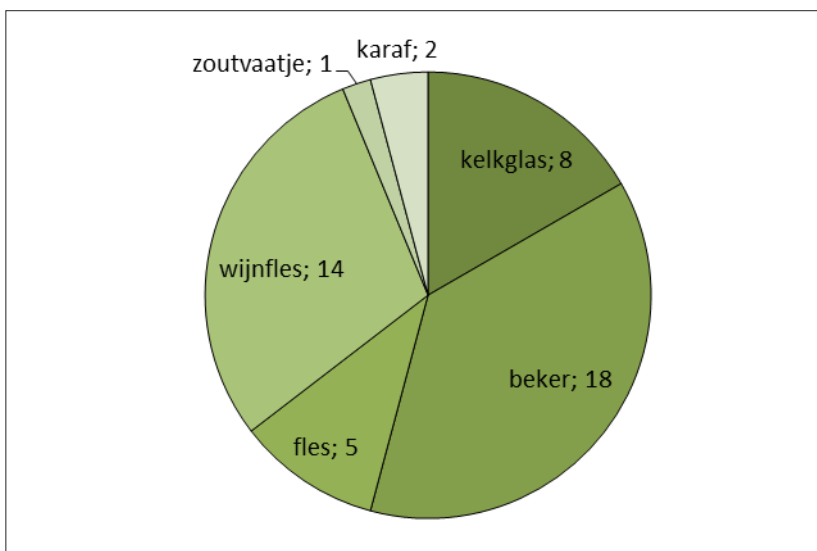
5.3.2 Het glas (M. Tolboom)

Tijdens de opgraving in Venlo zijn in totaal 496 fragmenten gebruiksglas aangevonden. Het glas uit drie contexten is geselecteerd voor nadere uitwerking, namelijk een beerlaag uit beerput spoor 3, een afvalkuil (spoor 4 en 21) en een tonput (spoor 26).

Spoor 3 beerput (vondstnummer 68)

Vorm	Aantal	Type	Datering
Kelkglas, Silezische stam	1	GI-kel-3	1700-1725
Kelkglas, traanglas	7	GI-kel-2	1680-1750
Beker, conisch	5	GI-bek-6(a)	1700-1800
Beker, conisch, met bogen	2	GI-bek-6b	1700-1800
Beker, conisch, 16- of 22-zijdig	9	GI-bek-6c	1700-1800
Beker, conisch, getailleerd	2	GI-bek-23	1700-1800
Wijnfles	1	GI-fle-22	1700-1750
Wijnfles	4	GI-fle-23	1690-1740
Wijnfles	9	GI-fle-19/22	1690-1750
Medicijnflessen	5	GI-fle	1600-1800
Zoutvaatje	1	GI-zou	1600-1800
Kannen en karaffen	2	GI-kan	1650-1800
Totaal	48		

Tabel 5.3 Overzicht van de aantallen determineerbare vondsten uit de beerlaag van beerput spoor 3.

Afb. 5.11 Verdeling van de aantallen glazen voorwerpen per type uit de beerput.

Kelkglas

- Kelkglas op Silezische stam⁶¹

In het begin van de 18^e eeuw komen pseudo-gefacetteerde, holle stammen van in de vorm geblazen kelkglazen, in gebruik en werden vooral populair vanaf 1714 toen George I op de Engelse troon kwam. Dit stamtype heeft in eerste instantie een vierzijdige vorm (met name 1ste kwart 18^e eeuw). Niet veel later komen ook stammen met een zes- of achzijdige vorm in gebruik. Het stamtype staat bekend als de Silezische stam en bleef tot circa 1750 bij wijnglazen in gebruik. De kelk kan conisch of tulpvormig zijn. In Venlo is een voet van een kelkglas met aanzet naar een vierzijdige Silezische stam aangetroffen. De rand van de voet is omgeslagen.

- Traanglas⁶²

Kelglazen met een luchtbel in de stam worden traanglazen genoemd. Dit type glas verschijnt aan het eind van de 17e eeuw in een elegante uitvoering (*à la façon de Venise*). De voet van dit type heeft een omgeslagen rand.

In de 1ste helft van de 18e eeuw komt daarnaast een zwaardere variant in gebruik (*à la façon d'Angleterre*) waarbij de voet geen omgeslagen rand meer heeft. Deze variant blijft tot in het begin van de 19e eeuw in gebruik en vervangt de elegante uitvoering met omgeslagen voetrand. De stam en de kelk vormen één geheel; de stam is als het ware uit de kelk getrokken. In Venlo zijn zeven traanglazen aangetroffen, waarvan er twee met zekerheid een omgeslagen voetrand hebben en dus tot de elegante uitvoering gerekend mogen worden.

Bekers

- Gladwandige en gegraveerde en/of meerzijdige bekers⁶³

Vanaf de 18e eeuw veroverd Boheems glas de Europese markt. Dit harde glas, waaraan krijt aan de grondstoffen is toegevoegd, is uitermate geschikt om geslepen en gegraveerd te worden. In Nederland komt dit glas vanaf de late 17^e eeuw voor en vervangt in de 18^e eeuw de tot dan toe gebruikelijke dunwandige bekers. Met name dikwandige conische, maar ook cilindrische,

Afb. 5.12 Meerzijdige bekers uit de beerput.

61 Henkes 1994, 264; Henkes en Stam 1993, 360.

62 Henkes 1994, 264, 305-306; Henkes en Stam 1993, 361-362.

63 Kottman 1999, 272.

bekers met een dikke bodem worden veel gevonden in Nederland. De vormvariatie neemt in de loop van de 18^e eeuw toe. Eind 18^e eeuw is het gebruikelijk om bij diverse soorten glaswerk het pontilmerk weg te slijpen.⁶⁴

In Venlo zijn zeven onversierde conische bekers aangetroffen, waarvan er twee gedetailleerd zijn net boven de bodem (gl-bek-23). Twee zijn met zekerheid onversierd (gl-bek-6a); van drie is alleen de bodem bewaard gebleven (gl-bek-6). De versierde varianten bestaan uit twee conische bekers met 10 bogen (gl-bek-6b) en negen bekers vlakke zijden (gl-bek-6c). Hiervan zijn er vijf 16-zijdig en vier 22-zijdig. Het valt op dat de hoogte van de archeologisch complete exemplaren schommelt rond de 8 cm, behalve van één exemplaar waarvan de hoogte 6,5 cm bedraagt.

Flessen

- *Wijnfles*⁶⁵

De ontwikkeling van bolvormige wijnflessen met een korte hals in de Nederlanden start rond het midden van de 17e eeuw. Rond 1630 worden ze al in Engeland vervaardigd, maar pas vanaf het 3e kwart van de 17e eeuw komen ze in onze streken voor, terwijl het gebruik van de vierkante fles afneemt. De oudste flessen hebben een min of meer conisch lichaam met de grootste breedte aan de schouder. In de 1ste helft van de 18^e eeuw hebben de flessen een meer bolvormig (gl-fle-19) of afgeplat conisch lichaam waarbij de grootste breedte aan de basis van de fles te vinden is (gl-fle-22). Gelijktijdig verschijnen ook wijnflessen met een tweezijdig afgeplatte buik (gl-fle-23). Vanaf circa 1725 tot iets na het midden van de 18^e eeuw is ook de ui-vormige fles een veel voorkomende type, waarbij het lichaam uitgezakt bolvormig is (gl-fle-25). Na het midden van de 17^e eeuw heeft deze uivorm zich ontwikkeld tot een fles waarvan de hals langer is geworden en met een min of meer halfbolvormig lichaam met de grootste diameter aan de basis van de fles, ook wel genaamd 'paardenhoef'. Deze vorm loopt door tot in de vroege 19^e eeuw (gl-fle-128). Vanaf het 2^e kwart van de 18^e eeuw verschijnen ook de cilindrische wijnflessen, zij het zeer sporadisch. In de 2de helft van de 18^e eeuw zijn ze meer algemeen en vervangen dan geleidelijk de tot dan toe gebruikelijke bol- en uivormige flessen. Het lichaam van cilindrische flessen heeft in eerste instantie een brede diameter die in de 19^e eeuw smaller wordt. Gelijktijdig worden de flessen ook langer. De cilindrische flessen uit de 18^e eeuw zijn in meerdere typen te onderscheiden, waarbij vooral de lengte van de fles en de opgestoken bodem bepalend zijn.

Onder de mond van de wijnflessen zit altijd een opgesmolten draad, waarvan de vorm ook kan variëren in de loop der tijd. De vroegste flessen hebben een hoekige of aan de boven- en onderzijde afgeplatte draad om de hals. Vanaf de 18^e eeuw zijn de draden altijd hoekig. Vanaf het midden van de 18^e eeuw kunnen daarnaast ook platte draden voorkomen.

Bolvormige wijnflessen worden uit de vrije hand geblazen. Om flessen een meer cilindrische vorm te geven, wordt de fles op een plaat gerold. Om cilindrische wijnflessen een gelijke inhoud te geven worden de flessen in een houten of stenen mal geblazen in plaats van uit de vrije hand. Het lichaam van de flessen heeft dan een vrij brede diameter, die in de 19e eeuw versmalt.⁶⁶

64 Henkes 1994, 301.

65 Kottman 2010.

66 Soetens 2001, 32; Kottman 2010, 60-63.

In Venlo is één compleet exemplaar van het type gl-fle-22 aangetroffen. Daarnaast zijn er nog dertien halzen en dertien bodems van wijnflessen aangetroffen. Vier bodems zijn toe te schrijven aan tweezijdig afgeplatte wijnflessen van het type gl-fle-23. Van de overige bodems kan het type niet nauwkeurig bepaald worden dan gl-fle-19 of gl-fle-22.

- Glaszegels

Glaszegels komen voor op flessen vanaf 1650 tot circa 1800. Zij kunnen een aantal zaken aangeven, namelijk de inhoud van de fles; de eigenaar van de fles (door middel van een huismerk of een wapenschild); de herinnering aan een persoon of gebeurtenis; mythologische of allegorische voorstellingen of benummering/belettering van grote voorraadflessen. Aan de achterzijde van de zegel is in de fles vaak (maar niet altijd) een uitbolling zichtbaar, omdat bij het stempelen van de zegel de wand van de fles door hitte week is geworden en dus meegeeft. Vanaf de 2^e helft van de 19^e eeuw worden glaszegels weer toegepast als fabrieksmerk op flessen gedistilleerd. Flessen worden dan machinaal vervaardigd; de zegels zijn dan opgenomen in de mal van de fles, zodat er geen uitbolling zichtbaar is zoals bij de oudere flessen.⁶⁷

In Venlo zijn vier glaszegels aangetroffen van licht groen glas. Drie zegels zijn gemerkt met de initialen 'PB'⁶⁸; één is gemerkt met de initialen 'HM'. De eigenaren van deze zegels kunnen nog niet worden geïdentificeerd.

- Medicijn- en parfumflessen⁶⁹

Er bestaan twee soorten flessen binnen deze categorie, namelijk de grootte voorraadpotten en –flessen (deze staan vanouds meestal op de toonbank van de apotheker) en de kleinere flesjes (deze zijn voor persoonlijk gebruik). Beide vormen komen vanaf de zestiende eeuw in gebruik. Ronde potten met een wijde opening worden gebruikt voor poeders. De kleine flesjes zijn rond of meerhoekig. Met name in de 19^e eeuw komen veel meerhoekige medicijnflessen in gebruik. Smalle, groene, cilindrische flesjes met een lange hals en een lengte die varieert tussen de 15 tot 30 cm (diameter 2,5 tot 3,5 cm) zijn niet nauwkeuriger te dateren dan in de 17^e tot en met de 19^e eeuw. De flessen werden gebruikt voor olie, eau de cologne en andere vluchtige stoffen.⁷⁰ Ovale en driehoekige flessen bevatten vaak giftige stoffen of stoffen voor uitwendig gebruik.

In Venlo zijn de fragmenten van zeker vijf medicijn- of parfumflessen aangetroffen.

67 Henkes en Stam 1990, 234-235.

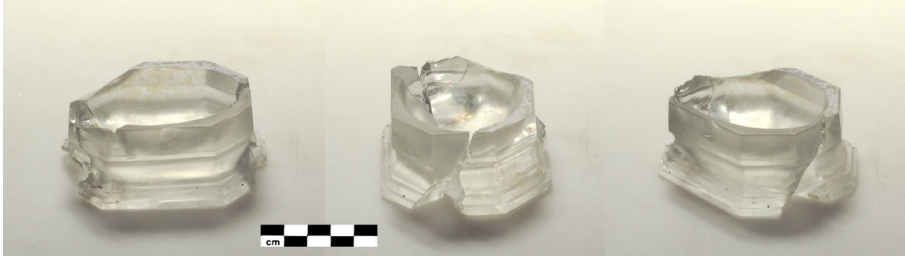
68 Henkes en Stam 1990, als cat. nr. 2.19 maar dan zonder jaartal.

69 Henkes 1994, 327-330; Soetens 2001, 62-63.

70 Henkes en Stam 1993, 389.

- Zoutvaatjes⁷¹

In Venlo is een bijna compleet zoutvaatje aangetroffen. Het zoutvaatje is massief en 8-zijdig van vorm. Zoutvaatjes komen vrij zeldzaam voor en werden vooral door de rijkere bevolking gebruikt. Glazen zoutvaatjes zijn niet nauwkeuriger te dateren dan in de 17^e of 18^e eeuw.

Afb. 5.13 Glazen zoutvaatje.

- Kannen en karaffen⁷²

De datering van kannen en karaffen is niet altijd duidelijk, omdat dit soort gebruiksvoorwerpen gedurende lange tijd in gebruik bleef. Tot de 2^e helft van de 17^e eeuw was het vooral een luxe product en werd het elegant uitgevoerd; daarna kwam het ook bij de burgerij in huis te staan. Voorheen gebruikelijke vormen bleven in gebruik, maar werden vanaf het eind van de 17^e eeuw ook vaker in dikkere (Boheemse) uitvoering geblazen. De kannen waren strakker van vorm en vaak gegraveerd.

Afb. 5.14 Bovendeel van een glazen karaf en de onderhelft van mogelijk dezelfde karaf.

71 Henkes 1994, 278.

72 Henkes 1994, 223-224.

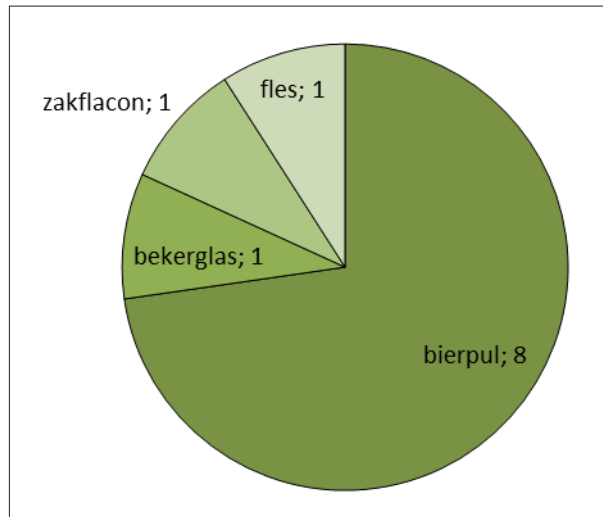
In Venlo zijn fragmenten gevonden van minstens twee kannen. Van een bodemfragment is het niet met zekerheid vast te stellen of het tot een kan of tot een schaal gerekend moet worden.

- Vensterglas

Uit de beerlaag komen 663 fragmenten, in totaal 6 kilo, vensterglas. Het is zogenaamd cilindrisch glas dat werd gemaakt door een holle glazen cilinder te blazen open te snijden. Vervolgens werd de plaat opnieuw verhit en op een vuurvaste plaat uitgestreken.⁷³ De scherven zijn van rechthoekige of vierkante ruiten van minstens 25 cm groot.

Conclusie

Het glas uit de beerlaag van beerput spoor 3 kon gereconstrueerd worden tot minimaal 48 glazen voorwerpen verdeeld over twaalf typen. De kelkglazen (totaal acht) en bekerglazen (totaal achttien) werden gebruikt voor het drinken van wijn. De aanwezigheid van zeker veertien wijnflessen duidt dan ook op een wijnconsumptie. De beerlaag is op basis van het voorkomen van een kelkglas met vierzijdige Silezische stam te dateren in het 1ste kwart van de 18^e eeuw.

Tabel 5.4 Overzicht van de aantallen determineerbare vondsten uit afvalkuil spoor 4 en 21.

Spoor 4 en 21: afvalkuil

Vorm	Aantal	Type	Datering
Beker, bierpul	8 (min)	Gl-bek	1650-1750
Beker, conisch, versierd	1	Gl-bek-6a	1700-1800
Fles, zakflacon	1	Gl-fle	1700-1800
Fles of beker	1		1600-1800
Totaal	11		

Afb. 5.15 Verdeling van de aantallen glazen voorwerpen per type uit de afvalkuil.

73 Bot 2009, 461, 468.

Bekers

- Bierpul

In de afvalkuil zijn minimaal acht bierpullen met een oor aangetroffen. Hoewel van geen enkele exemplaar een compleet profiel aanwezig is, kon op basis van meerdere exemplaren een complete bierpul worden gereconstrueerd (bijlage 6 cat. nr. 36). Het is wel duidelijk dat er in ieder geval pullen aanwezig zijn met een bolvormig lichaam.⁷⁴ De bierpullen staan op een standring en de bodem is opgestoken. Het lichaam van een bierpul kan ook cilindrisch zijn, maar deze zijn in Venlo niet aangetroffen. De bierpullen dateren in de periode 1650-1750.

Afb. 5.16 Scherven van bierpullen.

- Gegraveerde beker

Naast alle bierpullen is ook één archeologisch complete conische, gegraveerde beker aangetroffen in de afkuil. De beker is versierd met gegraveerde florale motieven (bloemen, takken met bladeren) en geslepen cirkels. De beker dateert in de 18e eeuw.

Afb. 5.17 Gegraveerde conische beker.

74 Vergelijk Henkes 1994, 249-250, cat.nr. 52.8.

Flessen

- Zakflacon⁷⁵

In de 2de helft van de 17^e en in de 18^e eeuw waren (platte) zakflacons in gebruik voor gedistilleerde dranken. Voor snuiftabak waren kleinere zakflacons gebruikelijk. Sommige flacons kunnen resten van een omvlechting bevatten, wat het aannemelijk maakt dat de inhoud van deze flacons buitenshuis of op reis werd genuttigd. Eenvoudige flacons werden afgesloten met een kurk; luxere uitvoeringen werden afgesloten met een tinnen dop.

In Venlo is één onversierde zakflacon aangetroffen. De flacon is licht peervormig en één zijde is afgeplat.⁷⁶

- Fles of beker

Van een fles of een beker is alleen de bodem en een deel van het opgaande, cilindrische lichaam bewaard gebleven. De dunne wand doet eerder vermoeden dat het om een fles gaat; een onversierde cilindrische beker zou in een dikkere wand zijn uitgevoerd. De vermoedelijke fles dateert in de 17e of 18e eeuw.

- Conclusie

Het glas uit afvalkuil spoor 4 en 21 kon gereconstrueerd worden tot minimaal 11 glazen voorwerpen verdeeld over vier typen. Het valt op dat de groep bierpullen het meest is vertegenwoordigd in de afvalkuil; de kelkglazen ontbreken en van de groep bekerglazen is slechts één exemplaar aangetroffen. Dit wijst overduidelijk op de consumptie van bier ten nadele van wijnconsumptie. De afvalkuil is op basis van het voorkomen van de bierpullen en één beker te dateren in de 1e helft van de 18e eeuw.

Spoor 26: beerput

- Vensterglas⁷⁷

Vensterglas komt voor vanaf circa 1200 en wordt dan in het bijzonder toegepast in bebouwing dat van religieuze aard is. Vensterglas in behuizing van de gegoede burgerij volgde in de 15e eeuw. Gedurende een lange periode is vensterglas onveranderd en is daarom moeilijk dateerbaar. De vervaardigingswijze en toepassing van vensterglas kan wel extra informatie verschaffen over de datering. Vensterglas kan op twee manieren worden gemaakt, namelijk met de cilindermethode en de uitslingermethode.

Bij de cilindermethode wordt glas in een cilindervorm geblazen. Vervolgens knipt men de cilinder open en wordt het glas uitgerold op een vlakke plaat. De glasplaat is bij deze methode gelijkmatig van dikte. Bij de uitslingermethode wordt een pontilijzer op de onderzijde van een glazen bol geplaatst; de bovenkant van de bol is open. Door het pontilijzer snel rond te draaien en de rand van de bolvorm met een houten instrument naar buiten te werken, wordt een vlak stuk glas verkregen. Deze methode wordt gebruikt vanaf het begin van de 14^e eeuw. De glasplaat is bij deze methode niet gelijkmatig van dikte.

De ruitvorm is in Nederland tot aan het eind van de 16de eeuw de meest gangbare vorm. In die eeuw verbeterde de techniek om vensterglas te maken, waardoor rechthoekige ruiten op efficiëntere wijze vervaardigd konden worden.

In Venlo zijn twee passende randfragmenten van gebrandschilderd glas aangetroffen. Het glas is versierd met zwarte belijning, een roodbruin gekleurd vlak

75 Henkes 1994, 290; Henkes en Stam 1993, 378.

76 Vergelijk Henkes en Stam 1993, 381, afb. 79, maar dan onversierd.

77 Henkes 1994, 349-350.

en een geelgroenig floraal motief. De fragmenten zijn te reconstrueren tot een ruitvorm en zijn dus te dateren in de 13^e tot de 16^e eeuw.

5.3.3 Metaalvondsten⁷⁸

Uit de bovenste ophogingslaag, laag 1, zijn twee munten gekomen. Het zijn duiten uit Roermond uit de periode 1650 tot 1678.

Enkele spijkers en een deurengsel uit S10 konden niet nauwkeuriger gedateerd worden dan van voor de 20^e eeuw. De afvalkuil S16 heeft een het lemmet van een mes en een lemmet met heftbeschermer uit 17^e eeuw opgeleverd. Uit de beerlaag beerput S3 komen een volledig gecorrodeerd mesheft en verschillende stukken van een gefragmenteerde plaat van lood met onbekende functie. Uit de puinvulling van de beerput komt een fragment van een bolle holle knoop uit de tweede helft van de 17^e of de eerste helft van de 18^e eeuw.

Als laatste dienen ook nog 8 fragmenten van 6 smeltkroezen genoemd te worden, ze zijn door de aannemer gevonden tijdens het verwijderen van de betonvloeren van de bebouwing. De vondstomstandigheden en de locatie van de vondst zijn niet meer te achterhalen. Waarschijnlijk zijn de smeltkroezen relatief jong aangezien ze mogelijk direct onder het vloerniveau vandaan komen. Ander vondstmateriaal uit dit niveau is te dateren in de 18^e tot het begin van de 20^e eeuw. Het is in elk geval een indicatie dat er in deze periode in het plangebied of in de directe omgeving hiervan metaalbewerkingsactiviteiten hebben plaatsgevonden.

Afb. 5.19 De 8 fragmenten van de 6 smeltkroezen.

78 Determinatie M. Hendriks, BAAC.

5.3.4 Het botanisch onderzoek

Voor het botanische onderzoek zijn monsters genomen uit de onderste (beer) laag van beerput S3 en uit de beerlaag op de bodem van S26. De monsters zijn gewaardeerd door BIAx.⁷⁹ Hieruit bleek dat de conservering van beide monsters zeer slecht was. Er werden bij een globale determinatie alleen zaden van zeer corrosie-bestendige planten aangetroffen. Dit betekent dat de resten van veel andere plantensoorten al verteerd zijn. Omdat van verder onderzoek geen resultaten zijn te verwachten is hier van afgezien.

Uit het monster van beerput S3 kwamen zaden van druif, appel/peer, vijg, braam, framboos en bosaardbei.

Het monster uit S26 leverde zaden van pruim, kers, druif, appel/peer, braam en framboos. Door de slechte conservering zijn er geen zaden van groenten en kruiden meer in de monsters aanwezig.

5.3.5 Het archeozoologisch onderzoek (J.T. Zeiler, Archeobone)

5.3.5.1 Materiaal en methoden

Bij het onderzoek is uit twee contexten dierlijk botmateriaal verzameld, zowel met de hand als door middel van zeven (maaswijdtes 2, 1, 0,5 en 0,25 mm). De fijnere zeeffracties (1, 0,5 en 0,25 mm) bleken nauwelijks determineerbare botresten te bevatten; deze zijn dan ook (op een enkele uitzondering na) niet nader onderzocht.

Het grootste deel van het materiaal is afkomstig uit de beerlaag van beerput S3, die is te dateren in de eerste helft van de 18^e eeuw. De inhoud van de beerput valt op door een grote hoeveelheid glas, voornamelijk wijnbekers, kelkglazen en wijnflessen. Vrijwel al het aardewerk heeft een tafelfunctie en bestaat voornamelijk uit borden en theeservies. Mogelijk hoorde de beerput bij een 'horeca'-achtige gelegenheid, bijvoorbeeld een wijnhuis.

Daarnaast is materiaal verzameld uit een afvalkuil (S4/21). Deze is te dateren in het laatste kwart van de 17^e en het eerste kwart van de 18^e eeuw. Ook in deze kuil is het tafelaardewerk sterk oververtegenwoordigd. Bij het glas zitten enkele bijzondere glazen bierpullen, terwijl wijnglazen juist vrijwel afwezig zijn. De borden en schalen zijn van fraai beschilderd majolica en faience.

Het archeozoologisch onderzoek was vooral gericht op de vraag of het botmateriaal op een horecagelegenheid wijst, of in ieder geval op een locatie waar (luxe-) eten alleen is geconsumeerd en niet bereid.

De dierlijke resten zijn geanalyseerd door J.T. Zeiler, met uitzondering van de visresten: deze zijn onderzocht door D.C. Brinkhuizen.⁸⁰ Daarbij is gebruik gemaakt van de vergelijkingscollectie van het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA) van de RU Groningen en die van de onderzoekers zelf. De resten zijn geteld en gewogen, met uitzondering van die van vissen en achtergrondfauna (muizen). Het gewicht van de resten van een bepaalde diersoort is een ruwe maat voor de vleesopbrengst van die soort. Gewichtspercentages zijn in dit opzicht een betere indicatie dan het aantal resten, voor zover het om zoogdieren en vogels gaat. Daarnaast zijn bijzondere kenmerken, zoals slachtsporen en pathologieën genoteerd.

79 W. van der Meer, BIAx, 27-4-2012.

80 BMT, Groningen.

Bij de analyse van de slachtleeftijden is gebruik gemaakt van de gegevens van Habermehl (1975). Om een beeld te krijgen van de waarde voor de vleesvoorziening van de verschillende skeletelementen zijn de criteria van Uerpmann (1973) gebruikt. Daarbij wordt onderscheid gemaakt in slacht- en consumptieafval. Hoornpitten en alle elementen van de onderpoten (middenhands- en -voetsbeenderen, hand- en voetwortelbeentjes en teenkoten) worden hier als slachtafval beschouwd. De overige elementen, dus met inbegrip van de craniale beenderen (schedel, boven- en onderkaak), worden tot het consumptieafval gerekend.

In enkele gevallen konden aan de hand van de grootste lengte van pijpbeenderen schofthoogtes worden berekend. Daarbij is gebruik gemaakt van de gegevens van Harcourt (1974) voor hond en van Teichert (1975) voor schaap. Maten zijn genomen volgens de methode van Von den Driesch (1976). De codering van de gegevens gebeurde aan de hand van de AHR-module Zoölogie.⁸¹ De uitwerking van de gegevens is verricht met behulp van Access en Excel.

5.3.5.2 Resultaten Afvalkuil S4I21 (circa 1675-1700 AD)

Uit de laat-17e-eeuwse afvalkuil zijn 42 dierlijke resten met de hand verzameld (tabel 5.4). De conservering is goed en het bot is niet sterk gefragmenteerd. Het grootste deel (32 resten) kon dan ook op soort worden gedetermineerd. De meeste resten zijn afkomstig van zoogdieren: rund (*Bos taurus*), schaap (*Ovis aries*), schaap/geit (*Ovis/Capra*) en varken (*Sus domesticus*). Vogels zijn vertegenwoordigd met botten van kip (*Gallus domesticus*) en (wilde) eend (*Anas platyrhynchos*/ Anatidae). Daarnaast zijn drie visresten aangetroffen, waarvan twee van kabeljauw (*Gadus morhua*); de derde is niet nader te determineren. De resten van rund omvatten delen uit de romp (wervelkolom en ribben), schouder en achterpoot (dijbeen). Bij schaap en schaap/geit gaat het om delen uit de romp (ribben), kop (tongbeen) en het onderste deel van de achterpoten. Het enige skeletfragment van varken is een deel van een onderkaak. De zoogdierresten zijn te beschouwen als consumptieafval, met uitzondering van de pootbotten van schaap en schaap/geit: twee *metatarsi* (middenvoetsbeenderen) en een *phalanx I* (eerste teenkoot). Hoewel middenhands- en voetsbeenderen merg bevatten en dat ook kan worden geconsumeerd – merg is door het hoge vetgehalte zeer voedzaam – zijn daarvan op deze botten geen sporen te zien.⁸²

Ook de vogelresten kunnen worden beschouwd als consumptieafval. Het gaat om delen van de kop, schoudergordel, vleugels, wervelkolom en bekken.⁸³

Twee vleugelbotjes zijn afkomstig van een of twee jonge kippen. De onderste, vleesloze delen van de poten, die tot het slachtafval behoren, ontbreken.

Negen zoogdierbotten lenen zich voor bepaling van de slachtleeftijd. Bij rund gaat het om een fragment van *scapula* (schouderblad) en een van *femur* (dijbeen). Het eerste geeft een slachtleeftijd van minder dan 7-10 maanden oud, het tweede een van minder dan 3½-4 jaar. Van schaap zijn drie *metatarsi* afkomstig van (drie verschillende) individuen van meer dan 20-24 maanden oud. Twee *phalanges I* van schaap/geit geven dezelfde slachtleeftijd. Het onderkaakfragment van varken, tenslotte, is afkomstig van een individu dat is geslacht op een leeftijd van 16-20 maanden.

81 Projectgroep Archeologie AHR 2003.

82 In dat geval worden er gaten in het bot gemaakt, soms vanuit twee richtingen: in de lengte vanuit het proximale (bovenste) gewrichtsvlak en dwars op het bot, vlak boven het distale (onderste) gewrichtsvlak. Zie o.m. Esser 1998; Van Dijk 2011; Zeiler 2011.

83 Vogels werden met de kop en al aan het spit geregen, en ook zo opgediend.

	handverzameld		zeef 2 mm		zeef 1 mm	
	NR	BW	NR	BW	NR	BW
<i>Consumptiesoorten</i>						
Rund (<i>Bos taurus</i>)	9	253,7	1	25,7	-	-
Schaap (<i>Ovis aries</i>)	3	77,2	-	-	-	-
Schaap/geit (<i>Ovis/Capra</i>)	6	16,5	2	7,6	-	-
Varken (<i>Sus domesticus</i>)	2	105,0	-	-	-	-
<i>Totaal zoogdieren, gedetermineerd</i>	20	452,4	3	33,3	-	-
Middelgroot zoogdier	3	6,1	1	4,2	-	-
Groot zoogdier	1	8,5	-	-	-	-
Zoogdier, indet.	1	7,7	7	2,4	-	-
<i>Totaal zoogdieren, indet.</i>	5	22,3	8	6,6	-	-
Kip (<i>Gallus domesticus</i>)	8	16,6	5	2,3	-	-
Wilde eend (<i>Anas platyrhynchos</i>)	3	4,4	1	0,5	-	-
Eend (Anatidae)	1	0,2	2	0,3	-	-
<i>Totaal vogels, gedetermineerd</i>	12	21,2	8	3,1	-	-
Vogel, indet.	5	0,2	6	0,7	-	-
Mossel (<i>Mytilus edulis</i>)	-	-	3	0,1	-	-
Baars (<i>Perca fluviatilis</i>)	-	-	6	-	2	-
Snoek (<i>Esox lucius</i>)	-	-	-	-	1	-
Karperachtigen (Cyprinidae)	-	-	10	-	1	-
Paling (<i>Anguilla anguilla</i>)	-	-	7	-	-	-
Haring (<i>Clupea harengus</i>)	-	-	48	-	-	-
Kabeljauw (<i>Gadus morhua</i>)	2	-	12	-	1	-
<i>Totaal vissen, gedetermineerd</i>	2	-	88	-	5	-
Vis, indet.	1	-	90	-	28	-
<i>Totaal</i>	45	496,1	200	43,8	33	-
<i>Achtergrondfauna</i>						
Bosmuis (<i>Apodemus sylvaticus</i>)	-	-	2	-	-	-
Klein knaagdier (Rodentia)	-	-	3	-	-	-

Tabel 5.5 Aantallen (NR) en gewichten (BW) dierlijke resten uit afvalkuil S4/21 per verzamelwijze. Vanwege de overwegend kleine aantallen zijn geen percentages berekend.

Twee *metatarsi* van schaap vertonen snijsporen op de proximale helft, mogelijk veroorzaakt door het lossnijden van de onderste pootdelen. Daarnaast zijn op een ribfragment van rund haksporen te zien, die wijzen op het opdelen in kleinere stukken. Ook de snijsporen op een losse distale epifyse van een runderdijbeen zullen daarmee te maken hebben.

Aan de hand van de grootste lengte (GL) van de drie middenvoetsbeenderen van schaap konden schofthoogtes worden berekend van resp. 59,3, 62,2 en 64,6 cm (bijlage 1). Deze waarden geven aan dat het om vrij kleine dieren gaat, vergelijkbaar met het Drentse heideschaap: de gemiddelde schofthoogte van dit ras is 60 cm.

Afb. 5.20 Kam van olifant-
ivoor.

Van een heel andere categorie zijn drie (passende) stukken van een dubbelzijdige "luizenkam". De kam is gemaakt van ivoor. Hoogstwaarschijnlijk gaat het om olifantenvoor, dat juist in de 17^e en 18^e eeuw, ten tijde van de Nederlandse handelscompagnieën, op grote schaal werd ingevoerd vanuit West-Afrika.⁸⁴

In het soortenspectrum van het gezeefde botmateriaal zijn, zoals te verwachten is, grote en middelgrote zoogdieren minder prominent aanwezig dan in de handverzamelde fractie (tabel 1). Naast resten van rund, schaap/geit, kip, (wilde) eend en mossel (*Mytilus edulis*) wordt het beeld vooral bepaald door visresten, waarvan de helft op soort of familie is te determineren. Er zijn zeker zes soorten vertegenwoordigd. Van de zoetwatervissen zijn dit baars (*Perca fluviatilis*), snoek (*Esox lucius*) en karperachtigen (Cyprinidae), van de trekkende vissen paling (*Anguilla anguilla*) en van de zeevissen haring (*Clupea harengus*) en kabeljauw (fig. 1). De laatste soort is de meest talrijke en is gezien de samenstelling van de resten hoofdzakelijk aangevoerd in de vorm van stokvis. Twee kopdelen geven aan dat de vis ook vers is aangevoerd: bij het bereiden tot stokvis wordt de kop namelijk verwijderd.⁸⁵

Daarnaast zijn resten aangetroffen van bosmuis (*Apodemus sylvaticus*) en klein knaagdier (Rodentia). Deze behoren tot de achtergrondfauna, het overige materiaal is op te vatten als consumptieafval.

De vogelbotten omvatten delen van de kop, schoudergordel, borst, vleugels en wervelkolom. Bij rund gaat het om een ribfragment, bij schaap/geit om een ribfragment en een lendenwervel. Van de laatste zijn de tussenwervelschijven nog niet vergroeid met het wervellichaam, wat betekent dat het betreffende dier op een leeftijd van minder dan 4-5 jaar is geslacht.

Aan de hand van de afmetingen van een aantal visresten kon de lengte van het betreffende individu worden geschat. Drie resten van kabeljauw zijn afkomstig

84 Rijkelijkhuizen 2008:67-69.

85 Zie Brinkhuizen 1994.

van minstens twee vissen van ruim 1 m lang. De grootte van de haringresten duidt op gewone consumptieharing. Een *operculum* (kieuwdeksel) van paling komt van een exemplaar van circa 60 cm, maar er zijn ook resten van kleinere individuen. Bij de overige soorten gaat het eveneens om vrij kleine vissen. De karperachtigen zijn 15-20 cm, het snoekje 25-30 cm en de baarzen circa 20 cm.

5.3.5.3 Resultaten Beerput S3/14 (circa 1700-1750 AD)

Hoewel in het handverzamelde materiaal uit de 18^e-eeuwse beerput consumptieafval in ruime mate aanwezig is, valt vooral het grote aantal resten op van niet gegeten dieren: hond (*Canis familiaris*) en kat (*Felis catus*). In het 2 mm zeefresidu zijn beide soorten nog veel sterker vertegenwoordigd (tabel 5.5). Bij de hond gaat het om de resten van een volwassen dier. Vrijwel alle delen van het lichaam zijn vertegenwoordigd: kop, wervelkolom, schouder, voor- en achterpoten (incl. onderpoten) en bekken. Het complete permanent gebit vertoonde nog geen sporen van slijtage, iets wat volgens Habermehl (1975) pas optreedt na een leeftijd van 1½ jaar. De tussenwervelschijven waren al wel vergroeid met de wervellichamen, wat volgens dezelfde auteur gebeurt op een leeftijd van 1½-2 jaar. Deze hond zal dus ongeveer op die leeftijd aan zijn eind zijn gekomen. Het was een kleine hond, met een schofthoogte van rond de 40 cm. Mogelijk was het een zogenaamde brak, een hondenras met een schofthoogte van 40-50 cm.

Fig. 5.21 Pieter de Hoogh, *Het aanreiken van een brief in een voorhuis* (1670). Het hondje is een zogenaamde steenbrak.

De resten van kat zijn afkomstig van minstens drie volwassen individuen. Uit het feit dat in alle lange beenderen de epifysen vergroeid zijn met de schacht is af te leiden dat de katten in ieder geval ouder dan circa 1 jaar waren. Alle delen van het lichaam zijn vertegenwoordigd: kop, schouder, romp (ribben, wervelkolom), voor- en achterpoten (incl. onderpoten) en bekken.

	handverzameld		zeef 2 mm		zeef 1 mm	
	NR	BW	NR	BW	NR	BW
<i>Consumptiesoorten</i>						
Rund (<i>Bos taurus</i>)	10	350,8	-	-	-	
Schaap/geit (<i>Ovis/Capra</i>)	2	24,3	-	-	-	
Varken (<i>Sus domesticus</i>)	1	5,7	-	-	-	
<i>Totaal zoogdieren, gedetermineerd</i>	23	380,8	-	-	-	
Middelgroot zoogdier	8	26,0	-	-	-	
Groot zoogdier	10	36,8	-	-	-	
Zoogdier, indet.	-	-	2	0,1	-	
<i>Totaal zoogdieren, indet.</i>	18	62,8	2	0,1	-	
Kip (<i>Gallus domesticus</i>)	37	63,7	4	11,6	-	
Vogel, indet.	6	1,3	1	-	-	
Baars (<i>Perca fluviatilis</i>)	1	-	-	-	1	-
Karperachtige (Cyprinidae)	-	-	1	-	-	-
Kabeljauw (<i>Gadus morhua</i>)	1	-	81	-	-	-
Kabeljauwachtige (Gadidae)	-	-	1	-	1	-
		-				
<i>Totaal vis, gedetermineerd</i>	2	-	83	-	2	-
Vis, indet.	3	-	22	-	1	-
cf. Noordzeekrab (<i>Cancer pagurus</i>)	1	-	-	-	-	-
<i>Totaal</i>	90	508,6	112	11,7	3	-
<i>Niet-consumptiesoorten</i>						
Hond (<i>Canis familiaris</i>)	31	148,8	10	17,6	-	-
Kat (<i>Felis catus</i>)	59	96,9	142	163,6	-	-
Klein zoogdier	1	-	-	-	-	-
<i>Totaal</i>	91	245,7	152	181,2	-	-

Tabel 5.6 Aantallen (NR) en gewichten (BW) dierlijke resten uit beerput S3/14 per verzamelwijze. Vanwege het grote aandeel van niet-consumptiesoorten zijn geen percentages berekend.

Het consumptieafval bestaat uit resten van rund, schaap/geit, varken, kip, baars, karperachtige en kabeljauw, c.q. kabeljauwachtige (*Gadidae*) en krab. De laatste, waarschijnlijk Noordzeekrab (*Cancer pagurus*), is een soort die zelden in archeologische context wordt aangetroffen, zeker zo ver van de kust. De Nederlandse archeozoologische database BoneInfo vermeldt slechts zeven vondsten, die op één na alle uit luxe contexten komen. Daar kan nog de (niet gepubliceerde) vondst uit de 17e-eeuwse beerput van de toenmalige burgemeester van Groningen aan worden toegevoegd.⁸⁶

De resten van rund omvatten delen van de kop (onderkaak), achterpoten (dij- en scheenbeen), ribben en bekken. Op twee ribfragmenten zijn haksporen te zien, een ander vertoont snijsporen. De resten van schaap/geit zijn een rib- en een dijbeenfragment; het enige varkensbot is een ribfragment. Vier zoogdierresten lenen zich voor bepaling van de slachtleeftijd. Het dijbeenfragment van schaap/geit is van een dier van meer dan 3½ jaar oud. Drie runderbotten geven achtereenvolgens een slachtleeftijd van minder dan 3½ jaar (dijbeen), minder dan 2-2½ jaar (scheenbeen) en minder dan 3½-4 jaar (ellepijp).

De kippebotjes zijn afkomstig uit de kop, romp (ribben en wervelkolom), schoudergordel, borst, bekken, vleugels en poten. Circa een derde van de handverzamelde resten is afkomstig van jonge of jongvolwassen (subadulte) vogels. Drie *tarsometarsi* (loopbeenderen) van kip zijn de enige slachtresten die in de beerput zijn aangetroffen. Eén daarvan vertoont een pathologie: op de plaats van het spoor is een botwoekering (*exostose*) te zien. Mogelijk is dit een gevolg van het verwijderen van het spoor tijdens het leven, wat wel werd gedaan bij agressieve hanen.

5.3.5.4 Conclusie botmateriaal

De inhoud van de laat-17e-eeuwse afvalkuil en de 18^e-eeuwse beerput weer spiegelt ten eerste de genuttigde maaltijden. Naast vlees van runderen, schapen en varkens en gevogelte (vooral kip, af en toe eend) kwam vis op tafel, vooral zeevis als haring en kabeljauw – de laatste meest in de vorm van stokvis. Een enkele keer werden ook mosselen en krab gegeten.

Naast maaltijdresten is ook een kleine hoeveelheid slachtafval weggegooid en zijn soms muizen tussen het overige afval beland. Daarnaast is de beerput ook gebruikt voor het dumpen van de kadavers van een hond en minstens drie katten.

De samenstelling van het botmateriaal wijst niet specifiek op een horecagelegenheid. Wel is het zo dat het overgrote deel bestaat uit consumptieafval. In tegenstelling tot het glas en aardewerk geven de dierlijke resten weinig aanwijzingen voor luxe. Zo is het spectrum van vogelsoorten beperkt tot kip en (wilde) eend, en ontbreekt zowel klein als groot wild. Bij de vissen gaat het om gangbare soorten, waarvan in het algemeen geen (opvallend) grote exemplaren zijn gegeten. De enige aanwijzing voor luxe maaltijden is de vondst van krab: deze is vrijwel altijd geassocieerd met welgestelde huishoudens.

86 Zeiler & Brinkhuizen 1990.

6 Synthese

Het plangebied bevindt zich aan de rand van de historische binnenstad van Venlo in een bouwblok dat gedurende de middeleeuwen nog grotendeels onbebouwd was. Aan het einde van de middeleeuwen kwam het gebied op de achtererven van de huizen aan de Parade te liggen, tegen het terrein van klooster Mariaweide. In de tweede helft van de 17^e eeuw werd de Keizerstraat aangelegd waarna het gebied werd volgebouwd.

De structuren en sporen zijn toe te wijzen aan zes 'gebruiksfasen' van het plangebied:

- fase I: akker, 12^e en 13^e eeuw.
- fase II: lichte stedelijke bebouwing en leemwinningsputten, 14^e eeuw.
- fase III: ophoging, eind 14^e of 15^e eeuw, waarna het terrein lange tijd niet of weinig intensief werd gebruikt.
- fase IV: achtererf van het handelshuis met een beerput, 16^e eeuw
- fase V: uitbreiding van het handelshuis en meer beerputten, eerste helft 17^e eeuw.
- fase VI: aanleg en bebouwing van de Keizerstraat, tweede helft 17^e en 18^e eeuw.

6.1 Natuurlijke ondergrond

De natuurlijke ondergrond van het plangebied bestaat uit een stuifduin afgedekt door een laag hoogvoedleem. Onder de leemlaag bevonden zich plaatselijk keien die in een zeer sterke stroming moeten zijn afgezet. Dit maakt het waarschijnlijk dat het duin is geërodeerd door overstromingen.

6.1.1 Fase I: akker, 12e en 13e eeuw

Het oudste gebruik van het terrein is in de 13^e en het begin van de 14^e eeuw te dateren. Uit deze periode komt een relatief schone grondlaag, met sterk gefragmenteerd aardewerk uit de 12^e tot en met de vroege 14^e eeuw voor. Hoewel geen ploeg of spitsporen zijn aangetroffen is het aannemelijk dat dit een akkerlaag is geweest. De geringe hoeveelheid baksteenfragmenten wijst op het ontbreken stenen gebouwen in de directe omgeving.

6.1.2 Fase II: lichte stedelijke bebouwing en leemwinningsputten, 14e eeuw

In de loop van de 14^e eeuw werden in het blok percelen uitgezet. De scheiding tussen de percelen Parade 68ab en 68cd werd gevormd door een schutting of de zijwand van een gebouw, structuur 2. Op perceel 68ab werd een licht

houten gebouw neergezet, structuur 1, met een aanbouw. Ook op perceel 68cd heeft mogelijk een gebouw gestaan. De structuren konden, met de nodige onzekerheid vanwege het geringe aantal scherven, in de 14^e eeuw worden gedateerd. Uit historische bronnen blijkt dat het zuidoostelijke deel van de stad in de 15^e eeuw voornamelijk bestond uit moestuinen en weiden, mogelijk was dit ook al in de 14^e eeuw het geval. De aanwezigheid van lichte bouwsels als schuren en (tuin)huisjes past bij een agrarisch karakter van dit deel van de stad. In de loop van de 14^e of de 15^e eeuw werden twee grote kuilen gegraven in de natuurlijke leemlaag met een vlakke bodem op het zand. De kuilen waren doormiddel van dammetjes in delen gescheiden. De kuilen dienden voor het winnen van leem voor de aardewerk- of baksteenindustrie of voor de bouw van vakwerkwanden en vloeren. De geringe hoeveelheid vondsten en de sterke fragmentatie maken het onwaarschijnlijk dat het perceel tijdens het gebruik van de kuil intensief werd bewoond. Beide kuilen liggen over de perceelgrenzen zodat erfafscheidingen uit de 14^e eeuw mogelijk al niet meer in gebruik waren.

6.1.3 Fase III: ophoging, eind 14e of 15e eeuw

Aan het einde van de 14^e of in de 15^e eeuw werd de houtbouw afgebroken, de kuilen gedicht en het terrein circa 25 cm opgehoogd met ophogingslaag 2. Mogelijk hield de herinrichting van het terrein verband met de oprichting van het klooster Mariaweide in 1416. Sporen van na de ophoging ontbreken. Mogelijk lag het terrein gedurende de 15^e eeuw braak of werd het gebruikt voor activiteiten die geen sporen in de bodem hebben achtergelaten.

6.1.4 Fase IV: achtererf van het handelshuis, 16e eeuw

Aan het begin van de 16^e eeuw werd het huidige stenen pand aan Parade 68cd gebouwd. Het is een groot huis, een zogenaamd handelshuis, dat behalve om te wonen ook bedoeld was voor de opslag en verkoop van goederen. Door de steeg op de grens met perceel 66, en mogelijk toen ook nog 68ab, was het achterterrein te bereiken met wagens. Ook had het huis aan de achterzijde een laadluik op de eerste verdieping waarmee goederen naar de opslagzolder konden worden gehesen. Het archeologisch onderzoek heeft geen aanwijzingen opgeleverd over de aard van de in het huis opgeslagen goederen. Na de bouw van het huis verschijnt op het erf een beerput gemaakt van een ingegraven ton. Uit de vulling kwam aardewerk uit de 16^e eeuw en twee fragmenten gebrandschilderd glas die in verband zijn te brengen met het representatieve huis aan de Parade.

6.1.5 Fase V: uitbreiding van het handelshuis, eerste helft 17e eeuw

Het handelshuis werd in de 17^e eeuw aan de achterzijde uitgebreid met een onderkelderd achterhuis. Door deze nieuwbouw werd het laadluik in de achtergevel onbruikbaar en verloor het huis waarschijnlijk zijn opslag- en handelsfunctie. Niet lang daarna moet aan het 17^e eeuwse achterhuis structuur 3 zijn aangebouwd, omdat een veel jongere datering dan de 17^e eeuw voor de mergelblokkenfundering niet aannemelijk is. Ook werd het perceel afgescheiden van perceel 66 door een muur met mergelblokkenfundering. Na de uitbreiding van het huis verschijnen op het erf meer beerputten van tonnen. Van de zes tonputten uit deze fase kon slechts bij drie worden vastgesteld dat ze ooit met beer waren gevuld. Eén beerput kon op basis van het

aardewerk in de eerste helft van de 17e eeuw worden gedateerd. De andere putten hebben geen of te weinig dateerbare vondsten opgeleverd. Twee beerputten bevinden zich deels onder de latere perceelscheiding met perceel 70 en één op de grens van perceel 68ab en 68cd. Waarschijnlijk vormden de percelen op het achterterrein op dat moment één geheel. Door de zeer geringe hoeveelheid vondstmateriaal uit de beerputten is het niet mogelijk om conclusies te trekken over de bewoners van de panden aan de Parade.

6.1.6 Fase VI: aanleg en bebouwing van de Keizerstraat, tweede helft 17e en 18e eeuw

Aan het einde van de 17e eeuw werd het achterterrein opnieuw opgehoogd. De ophogingslaag kon gedateerd worden aan de hand van twee munten uit het derde kwart van de 17^e eeuw. Wellicht houdt de ophoging verband met een herinrichting van het terrein na de aanleg van de Keizerstraat tussen 1649 en 1729. Om het terrein geschikt te maken voor bebouwing werden de beerputten uit fase V gedempt om verzakkingen te voorkomen.

Na de aanleg van de Keizerstraat werden de percelen 68 en 70 met één muur afgescheiden van de straat. Onder de perceelmuur bevond zich een beerput. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de Keizerstraat, in ieder geval ten dele, is aangelegd op de zuidwestelijke strook van de percelen aan de Parade.

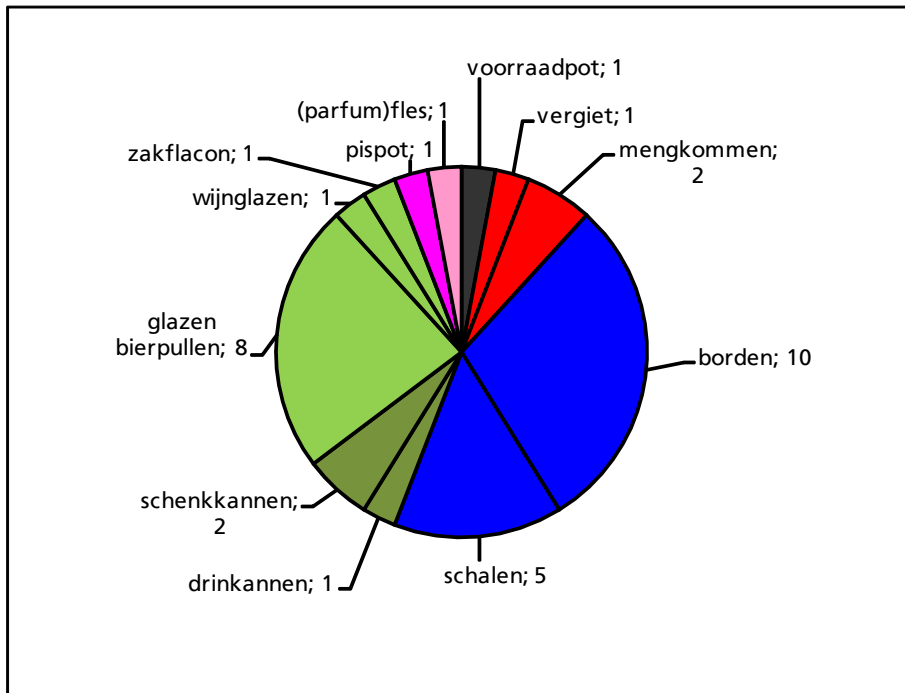
Tegen de perceelmuur werd op de percelen 68 en 70 een gebouw neergezet, het pand Keizerstraat 13. Evenals de achtergrens van het perceel is het gebouw niet nauwkeuriger te dateren dan in de tweede helft van de 17^e of het begin van de 18^e eeuw. Het gebouw aan de Keizerstraat werd in twee fasen uitgebreid. Een kleine aanbouw is op grond van de dateringen van afvalkuilen onder en naast de muur rond het midden van de 18^e eeuw te dateren. Later werd het gebouw uitgebreid over de hele breedte van perceel 68ab, waardoor het pand Keizerstraat 11 ontstond. In de tweede helft van de 18^e eeuw werden de percelen 68cd en 70 gesplitst en gescheiden door een perceelmuur. De beerput en structuur 3 werden vermoedelijke op dat moment afgebroken waardoor een grote binnenplaats ontstond. De situatie was nu zoals afgebeeld op de kadasterkaart van 1832. De bebouwing is nu gesloten langs Keizerstraat met daarachter een grote binnenplaats die toegankelijk was door de poort naast het pand aan de Parade.

De uitbreiding van de bebouwing achter het pand 68cd leidde tot nieuwe activiteiten op het achtererf. Uit de tweede helft van de 17e en de 18e eeuw zijn vijf afvalkuilen gevonden en één bakstenen beerput. De beerput werd waarschijnlijk gedeeld door de bewoners van de aanbouw achter 68cd en een gebouw op perceel 70.

Het aardewerk, glas, metaal en bot uit één van de afvalkuilen en uit de beerlaag van de beerput zijn uitgebreid onderzocht:

- Afvalkuil S4/21

De afvalkuil S4/21 bevatte een opvallende hoeveelheid bijzonder glaswerk en enkele fraai beschilderde borden van faïence en majolica. Van de in totaal 34 voorwerpen uit de kuil zijn er 15 tot het drankgerei te rekenen (glazen, kannen en een theeschoteltje), 13 tot het tafelgerei (kommen, borden en schalen), 5 tot het keuken- en voorraadgoed (kommen, borden, pot en vergiet) en 1 tot het sanitair (pispot).

Afb. 6.1 Diagram met de samenstelling aan gebruiksvormen uit de afvalkuil. Totaal = 34: zwart = voorraad, rood = keukengerei, blauw = tafelaardewerk, donkergroen = thee/koffie-servies, lichtgroen = bier/wijn-servies, paars = overig.

Het tafelaardewerk is qua luxe tot de middenmoot te rekenen. Het goedkope tafelaardewerk werd in de 17^e en 18^e eeuw van rood- of witbakkend aardewerk gemaakt en de echte luxe was zilveren serviesgoed. De glazen bierpullen zijn echter wel een zeldzame vondst. Drinkglazen met een oor komen in de 17^e en 18^e eeuw zelden voor. Bier werd in de late 17^e en de vroege 18^e eeuw doorgaans gedronken uit steengoed kannen (verg. cat.nr. 23 en 24) of cilindrische glazen bekers of roemers. De glazen bierpullen zijn op vergelijkbare wijze gemaakt als de 17^e eeuwse cilindrische bekers, met een standring en een opgestoken ziel, maar lijken gemodelleerd te zijn naar voorbeeld van de steengoed kannen. Een zeer fraai met bloemen gegraveerde gladde beker moet aan het begin van de 18^e eeuw nog een nieuwe gebruiksvorm zijn geweest. Een opvallende vondst is de kam van olifantenvoor. Heel bijzonder is de vondst niet omdat gedurende de 17^e en 18^e eeuw ivoren kammen massaal werden geproduceerd in Amsterdam.⁸⁷ Zelfs in zulke grote hoeveelheden dat in Amsterdam meer ivoren dan benen kammen in gebruik waren. De massaproductie verklaart ook de simpele en ruwe afwerking van de kam. Ivoor werd vooral gebruikt omdat het veel steviger was dan bot.

87 Rijkelijkhuizen 2009, 419-426.

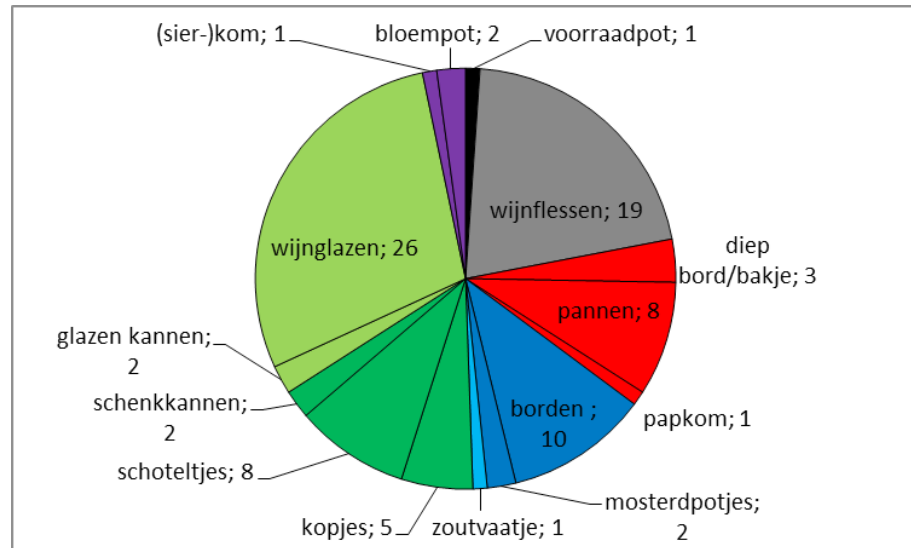
- Beerput S3

De samenstelling aan gebruiksvormen uit de beerput is opmerkelijk vanwege het grote aantal wijnglazen.

Afbeelding 6.2 Diagram met de samenstelling aan gebruiksvormen uit de beerput.

Totaal = 91:

zwart = voorraad,
 rood = keukengerei,
 blauw = tafelaardewerk,
 donkergroen = thee/koffie-
 servies,
 lichtgroen = bier/wijn-servies,
 paars = overig.

Van de in totaal 91 voorwerpen zijn er 44 tot het drankgerei te rekenen (glazen, kannen, kopjes en schoteltjes), 13 tot het tafelgerei (borden en schalen), 32 tot het keuken- en voorraadgoed (potten, wijnflessen, kommen en pannen) en 2 overig (bloempot).

Afb. 6.3 Keukenaardewerk uit de beerput.

Onder de drinkglazen zijn er 18 bekers en 9 kelkglazen. De kelkglazen werden zeker gebruikt voor het drinken van wijn, de bekers konden zowel voor wijn als voor gedestilleerde dranken worden gebruikt.

Het porselein uit de beerput is in twee groepen te verdelen: enerzijds slordig beschilderde stukken waarvan meerdere serviesdelen zijn gevonden, anderzijds enkele zeer fraai versierde unica. Wellicht was het slordig beschilderde servies voor het dagelijks gebruik en waren de fraaie stukken sierstukken uit de porseleinkast.

De vondst van meerdere delen van serviezen is opvallend; de 9 identieke en grotendeels complete borden van faïence en de 5 koppen en schotels van één servies van porselein. Meestal leveren beerputten slecht weinig voorwerpen op van hetzelfde servies.

Afb. 6.4 Tafelaardewerk en glas uit de beerput.

- Beerputten van herbergen

Vanwege het opvallend grote aandeel van drinkglazen in de afvalkuil en de beerput is het een mogelijkheid dat het pand in de 18^e eeuw in gebruik was als herberg, een grootverbruiker van serviesgoed.

Van een 18^e eeuwse herberg in Vlaardingen, herberg De Visscher, is een beerput uit de periode 1770-1790 uitvoerig onderzocht en de materiele cultuur vergeleken met de historische gegevens over het reilen en zijlen van de herberg.⁸⁸

Onderdeel van de studie was ook het vergelijken van de inventaris uit de beerput met die van een andere herberg en met die van twee woonhuizen van verschillende sociale status.

De belangrijkste kenmerken van het materiaal van de herberg waren de enorme hoeveelheid objecten en het ontbreken van meerdere onderdelen van een servies.⁸⁹

In de beerput van herberg De Visscher zijn in totaal 1007 gebruiksvoorwerpen en 227 pijpenkoppen aangetroffen, uit de beerput van Stadsherberg Buyten in

88 Laan 2002.

89 Laan 2002, 83.

Delft (1675-1830) komen 356 voorwerpen van glas en keramiek. Daarentegen leverde twee huiselijke beerputten uit Delft, uit een arme en een rijke buurt, respectievelijk 80 en 51 voorwerpen op. In de herbergen bestond het vormen-spectrum voor circa 50% uit drinkgerei (inclusief de wijnflessen), voor 25% uit eetgerei, 10% uit keukenaardewerk en voor rest uit sanitair en overige voorwerpen. Het arme huishouden vertoonde een vergelijkbaar beeld, het rijke huishouden had bijna 66% aan drinkgerei en slecht 6% eetgerei en vergelijkbare aantallen voor sanitair en overig.

De afvalkuil en de beerput vertonen weinig overeenkomsten met de herbergputten uit Vlaardingen en Delft. Allereerst is de hoeveelheid aardewerk slechts een tiende van wat de herbergputten hebben opgeleverd. Daarnaast zijn uit de Venlose beerput meer of zelfs bijna alle onderdelen van slechts enkele serviezen tevoorschijn gekomen, zodat vermoedelijk niet heel veel serviezen in omloop waren. De verhoudingen tussen de functiegroepen waren in beerput 53 70% drinkgerei, 14% procent eetgerei, 14% keukengerei en 2% overig. Dit is het beste te vergelijken met het rijke particuliere huishouden in Delft.

Ten slotte was ook de hoeveelheid bot gering. Het botmateriaal bestond uit zeer diverse diersoorten en verschillende skeletonderdelen. Er is geen sprake van specifieke geserveerde maaltijden. De putten zijn niet met enige zekerheid aan een kroeg of herberg toe te schrijven. Echter de hoeveelheid glaswerk wijst er hoe dan ook op dat er in het achterhuis van Parade 68 veel werd gedronken. Voor de aanwezigheid van veel onderdelen van dezelfde serviezen in de beerput kan ook een andere verklaring zijn: wellicht is op een onfortuinlijk moment de servieskast omgevallen waardoor alle drinkglazen en karaffen, alle borden, een deel van het theeservies en een verzameling 'sier'-porselein stuk zijn gevallen. Het is zelfs mogelijk dat de 'ramp' niet alleen de servieskast trof maar ook een deel van de vensters van het huis waarvan de 663 scherven in de beerput zijn gegoooid.

- Welvaart van de bewoners

Bij het grote onderzoek aan de Maasboulevard zijn drie afvalcomplexen gevonden die dateren van circa 1650 tot 1800. Bij dit materiaal is voor de bepaling van de sociale status vooral gekeken naar het aandeel faïence, porselein en industriële aardewerk in het vondstspectrum. Twee complexen met respectievelijk 4% en 5% procent faïence, minder dan 1% Aziatisch porselein en 5% industrieel wit, worden als arm geïnterpreteerd.⁹⁰ Een beerput met een einddatering rond 1750, waardoor er weinig industrieel aardewerk in aanwezig kan zijn, wordt met 38 % faïence, 5% porselein en 1% industrieel aardewerk tot de middenklasse gerekend.⁹¹ Het materiaal uit een waterput met een vulling tot 1800 wordt met 1% faïence, 9% porselein en 12% industrieel aardewerk tot een hoge welvaart gerekend.⁹² De hoge welvaart blijkt ook uit de aanwezigheid van borden van porselein en industrieel aardewerk. In de armere en middenklasse huishoudens worden doorgaans alleen thee-/koffiekoppen en schotels van porselein aangetroffen.⁹³ Glas is in de beerputten aan de Maasboulevard niet of weinig gevonden.

Uit de beerput is 25% faïence en 29% porselein gekomen.⁹⁴ Industrieel wit aardewerk was in de eerste helft van de 18^e eeuw nog niet in gebruik. In vergelijking met de vier complexen van de Maasboulevard is het materiaal aan wel-

90 Ostkamp 2009, 464,473, 915-916: waterput 71 (1650-1800) en beerput 54 (1650- 1800).

91 Ostkamp 2009, 468, 916, beerput 72 (1650-1750).

92 Ostkamp 2009, 475-476, 917, waterput 52 (1650-1800).

93 Ostkamp 2009, 476.

94 De percentages zijn hier berekend op basis van het aantal exemplaren en met weglating van het glas.

varende gebruikers toe te schrijven. Echter de eenzijdige samenstelling van het materiaal uit de beerput, het ontbreken van keukenaardewerk, maakt deze interpretatie wat wankel.

De verzameling fraai porselein, de glazen karaf en het glazen zoutvaatje laten toch wel zien dat de bewoners zeker niet onbemiddeld waren. Het aardewerk uit de afvalkuil is wat luxe betreft te vergelijken met de beerput. Hier bevestigen de ongewone glazen bierpullen de welvaart.

In de 18^e eeuw sloeg de verpaupering toe in de stad en liep het inwonertal sterk terug. Alleen rond belangrijke overheidsgebouwen van het garnizoen en de vertegenwoordigers van de Generaliteit rond de Parade en de Picardie bleef het nog enige tijd welvarend. Wellicht dat de aanwezigheid van deze gebouwen in dit deel van de stad de relatieve welvaart van de bewoners van de Parade 68 verklaart. Echter in het tweede deel van de 18^e eeuw lijken ook hier de bewoners hun status te verliezen. Uit de puinvulling van de beerput komt voornamelijk goedkoop roodbakkend aardewerk en een geringe hoeveelheid sober beschilderde faience, beide kenmerkend voor een wat armer sociaal milieu.

Vermoedelijk aan het begin van de 20e eeuw werd de bebouwing gesloopt en vervangen door een nieuwbouw over het hele huidige plangebied. Aan het begin van de 21e eeuw werd op zijn beurt ook deze bebouwing gesloopt om plaats te maken voor de bouw van het café annex brouwerij De Klep.

Afb. 6.5 Reconstructie van een bierpul van rond 1700 uit de afvalkuil S4/21.

7

Beantwoording onderzoeksvragen

■ Algemeen

1. *Beschrijf per vindplaats de datering, het complextype, de aard van de sporen en vondsten, de verspreiding van de sporen en vondsten en de begrenzing van de vindplaats zowel binnen als buiten het onderzoeksgebied.*

De vindplaats omvat de hele historische binnenstad van Venlo. Het plangebied is vanaf de 13^e eeuw in gebruik. In de 13^e eeuw en mogelijk eerder was het plangebied in gebruik als akker. In de 14^e en 15^e eeuw wordt het terrein intensiever gebruikt, zoals blijkt uit de bouw van stallen of schuren en het graven van leemwinningsputten. Uit bouwhistorisch onderzoek blijkt dat aan het begin van de 16^e eeuw het huidige pand aan de Parade 68 wordt gebouwd. In het plangebied verschijnen dan beerputten en afvalkuilen. In het midden van de 18^e eeuw wordt de Keizerstraat aangelegd en wordt langs de straat in meerdere bouwfasen een klein gebouw neergezet. In de eerste helft van de 20^e eeuw wordt dit gebouw gesloopt en wordt het gehele plangebied overbouwd.

2. *Hoe is de bodemopbouw/stratigrafie binnen het onderzoeksgebied en wat is de relatie van de aangetroffen vindplaats(en) met de bodemopbouw? Hoe zag het landschap eruit vóór de stadswording?*

De natuurlijke ondergrond bestaat uit een stuifduin afgedekt door een leemlaag met keien. De eerste antropogene laag is een laatmiddeleeuwse akkerlaag. In de 14^e of 15^e eeuw wordt het terrein opgehoogd. In de tweede helft van de 17^e eeuw gebeurt dit opnieuw.

3. *Zijn er verstoringen aanwezig binnen het onderzoeksgebied? Zo ja, waar bevinden deze zich en in hoeverre hebben deze de vindplaats verstoord?*

Bij de nieuwbouw uit de eerste helft van de 20^e eeuw is de bodem vrijwel zonder verstoringen afgedekt.

4. *Hoe sluiten de resultaten van de opgraving aan op de archeologische verwachting zoals die in het vooronderzoek voor de vindplaats is vastgesteld? Hoe is een eventuele afwijking ten opzichte van het vooronderzoek te verklaren?*

De resultaten sluiten goed op de archeologische verwachting van het vooronderzoek.

5. *Wat is de archeologische verwachting voor aangrenzende percelen?*

Op de aangrenzende percelen langs de Keizerstraat kunnen vergelijkbare archeologische waarden worden aangetroffen als in het plangebied. De aangrenzende percelen bestaan ook uit achterterreinen van huizen aan de Parade. Voor het pand Parade 66 is het zeker dat deze ook in de 16^e eeuw is gebouwd, voor de andere panden in de rij is dit aannemelijk.

■ **Specifieke onderzoeksvragen**

Perioden en sites

1. *Is er sprake van Romeinse of middeleeuwse prestedelijke bewoning? Zo ja, beschrijf hiervan de datering, het complextype, de aard van de sporen en vondsten.*

Uit de Romeinse tijd zijn twee scherven in een jongere context gevonden. Deze scherven zijn in verband te brengen met de grootte Romeinse nederzetting die zich onder het westelijk deel van de huidige binnenstad bevindt. Uit de middeleeuwen is een akkerlaag aangetroffen uit de periode 12^e, 13^e en de vroege 14^e eeuw.

2. *Wanneer en hoe is het terrein ontgonnen?*

De akkerlaag is het oudste spoor van menselijk gebruik van het plangebied. De oudste scherven uit de laag zijn van kogelpot aardewerk, dat niet nauwkeuriger is te dateren dan van de 10^e tot en met de 13^e eeuw.

3. *Zijn er sporen van percelering aanwezig? Zo ja, beschrijf de aard, de fasering en de datering van de perceelgrenzen. Komen de perceelgrenzen overeen met de huidige perceelgrenzen en zo nee hoe heeft de percelering zich door de eeuwen heen ontwikkeld? Komt de percelering overeen met op historisch kaartmateriaal aanwezige perceelgrenzen?*

De oudste perceelscheidingen zijn de mergelsmuur op de grens met perceel Parade 66 en de baksteenmuur op de grens met perceel 70. Van één van de houtconstructies uit de late 14e of 15e eeuw is het niet uit te sluiten dat het een perceelscheiding is geweest. Als dit het geval is geweest moeten voor de bouw van het handelshuis in de 16e eeuw twee percelen zijn samengevoegd. Gezien de late ontwikkeling van dit deel van de stad is dit niet heel aannemelijk.

4. *Is er sprake van ophogingen op het terrein? Zo ja, beschrijf de aard, de datering en de relatie van de ophogingen met de diverse loop- en leefniveaus.*

Het terrein is tweemaal opgehoogd. De eerste ophoging kan aan de hand van aardewerkscherven in de late 14^e of 15^e eeuw worden gedateerd. Het tweede ophogingspakket is op basis van aardewerkscherven en twee munten in de tweede helft van de 14^e worden gedateerd.

5. *Zijn er aanwijzingen voor ambachtelijke activiteiten? Zo ja, waaruit bestaan deze aanwijzingen, aan welk ambacht kunnen ze worden toegeschreven en wat is de opbouw en constructie van de ambachtelijke infrastructuur? Is er afval aanwezig dat samen hangt met ambachtelijke activiteiten en zo ja waaruit bestaat dat afval?*

Uit de leemwinningsputten kan leem zijn gewonnen voor de bouw van leemhout huizen of het bakken van aardewerk of bakstenen. Productieresten van ambachtelijke activiteiten zijn niet aangetroffen.

Daarnaast vormen de tijdens de sloop aangetroffen smeltkroezen een aanwijzing voor metaalbewerking in de directe omgeving van het plangebied.

6. *Zijn er nog min of meer gesloten vondstcomplexen aanwezig op het terrein in de vorm van afvalkuilen, beerputten of afvalpakketten? Zo ja, beschrijf de aard, de samenstelling en de datering van deze vondstcomplexen. Aan welk perceel kunnen de vondstcomplexen worden toegeschreven? Welke uitspraken kunnen er op basis van de vondstcomplexen worden gedaan over de status van de bewoners en over hun eet- en leefgewoontes?*

Bij het onderzoek zijn vier afvalkuilen en drie beerputten met vondsten in de beerlaag aangetroffen. Drie afvalkuilen ware in de late 17e en de eerste helft van de 18e eeuw te dateren, één kuil uit de tweede helft van de 18e eeuw. Van de beerputten was één globaal in de 15e of 16e eeuw gedateerd worden, één in de eerste helft van de 17e eeuw en één in de eerste helft van de 18e eeuw. Uit de puinvulling van de beerput uit de eerste helft van de 18e eeuw kwam een grote hoeveelheid aardewerk uit de tweede helft van de 18e eeuw. Uit drie andere mogelijke beerputten zijn geen vondsten gekomen. Van de gesloten vondstcomplexen zijn er twee nader geanalyseerd: een afvalkuil uit het eerste kwart van de 18^e eeuw en de beerput uit de eerste helft van de 18^e eeuw. Zowel de afvalkuil als de beerput vallen op door de oververtegenwoordiging van tafelwaar, waaronder drinkglazen, theeservies en borden. Het glaswerk en het porselein wijzen op een welvarende status van de gebruikers.

7. *Hoe heeft de bewoning zich binnen het plangebied ontwikkeld? Beschrijf hierbij de omvang en vorm (zowel in horizontale als verticale zin), de fasering, de datering van de verschillende faseringen en de functie/functionele indeling. Geef de relatie met omliggende percelen weer, indien mogelijk.*

De ontwikkeling van het plangebied is in drie fasen te verdelen. In de eerste fase was het terrein nog buiten het intensief bewoonde stadsgebied gelegen. In de 13^e eeuw en mogelijk eerder was het plangebied in gebruik als akker. In de 14^e en 15^e eeuw wordt het terrein intensiever gebruikt, zoals blijkt uit de bouw van stallen of schuren en het graven van leemwinningsputten.

De tweede fase begint aan het begin van de 16^e eeuw met de bouw van het 'handelspand' aan de Parade. Vanaf dat moment wordt het plangebied als typisch binnenstedelijk achterterrein gebruikt met voor-namelijk beerputten, afvalkuilen en mogelijk plantenbedden.

De derde fase begint als in de tweede helft van de 17^e eeuw de Keizerstraat wordt aangelegd. Langs de straat wordt in meerdere bouwfasen een klein gebouw neergezet. De functie van het gebouw is onbekend.

8. *Kan er een relatie worden gelegd tussen de archeologische resten en historische of nog bestaande gebouwen?*

Het plangebied wordt in gebruik genomen als achtererf na de bouw van het 'handelshuis' aan de Parade aan het begin van de 16^e eeuw.

9. *Is sprake van 'activity-areas' buiten de erven (kuilen, losse (bij)gebouwen en dergelijke) en wat is de datering en betekenis van deze activiteiten?*

Niet van toepassing.

De resultaten van het onderzoek dragen bij aan de kennis over de relevante thema's uit de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie. Het onderzoek heeft een duidelijk beeld opgeleverd van de ruimtelijke ontwikkeling in dit deel van de stad. De aangetroffen sporen zijn van het prestedelijke gebruik van het stadsgebied, de eerste parcelering, de eerste losstaande bebouwing en het ontstaan van één gesloten huizenblok. Deze gegevens dragen bij aan de kennis over de ruimtelijke ontwikkeling van steden door een groeiende bevolking.⁹⁵ De vondstcomplexen uit de afvalkuilen en de beerput dragen bij aan de kennis van de materiele cultuur.⁹⁶

95 NOaA, hfst. 24, 6.

96 NOaA, hfst. 24, 18-19.

8

Literatuur en bronnen

Literatuur

- Arts, N., 1994: Middeleeuwse en latere keramiek, in *Sporen onder de Kempische stad, archeologie, ecologie en vroegste geschiedenis van Eindhoven 1225-1500*. Museum Kempenland, Eindhoven.
- Bartels, M., 1999: *Steden in scherven, vondsten uit beerputten uit Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*. Stichting Promotie Archeologie/Zwolle, ROB/Amersfoort.
- Bot, P., 2009: *Vademecum historische bouwmaterialen, instalaties en infrastructuur*. Uitgeverij Veerhuis/Alphen a/d Maas.
- Brinkhuizen, D.C., 1994: Some notes on fish remains from the late 16th century merchant vessel Scheurrak SO 1, in: W. van Neer (ed.), *Fish exploitation in the past* (= Annales du Musée Royal de l'Afrique Centrale, Sciences Zoologiques 274), Tervuren, 197-205.
- Dijk, J. van (m.m.v. M. Rijkelijkhuisen), 2011: Romeinse en (Vroeg!)Middeleeuwse botten uit Veere-N57, in J. Dijkstra en F.S. Zuidhoff (red.), *Kansen op de kwelder. Archeologisch onderzoek op Walcheren langs de N57. ADC Monografie 10*, Amersfoort.
- Driesch, A. von den, 1976: *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*, Cambridge (USA).
- Duco, D.H., 1987: *De Nederlandse kleipijp. Handboek voor dateren en determineren*. Stichting pijpenkabinet/Leiden.
- Duco, D.H., 1988: *Merken van Goudse pijpenmakers 1660-1940*. De tijdstroom/Lochem.
- Dukers, B., zj: *Bouwhistorische verkenning Parade 68c en d 5911 CE Venlo*. Buro4 Monument en Ruimte/Roermond.
- Emmens, K./M.H. Vink, 2000: *Bouwhistorische verkenning Venlo Parade 66*. BAAC-rapport 00.069. BAAC/'s-Hertogenbosch.
- Esser, E. (m.m.v. J. van Dijk & M. Verhagen), 1998: *Het leven in een klooster gezien vanuit de dierlijke resten uit 15e/16e eeuwse afvalkuilen*. Ossicle 26, Delft.
- Gawronski, J. (red.), 2012: *Amsterdam ceramics. A city's history and an archaeological ceramics catalogue 1175-2011*. Uitgeverij Bas Lubberhuizen/Amsterdam.
- Habermehl, K.-H., 1975: *Die Alterbestimmung bei Haus- und Labortieren*, Berlin/Hamburg.
- Harcourt, R.A., 1974: The dog in pre-historic and early historic Britain, *Journal of Archaeological Science* 1, 151-75.
- Hendrikse, H. en L. Goldschmitz, 1996, Rood-, grijs- en witbakkend aardewerk. In: Hupperetz, W./E. Nijhoff, 1995: *Ceramiek uit twee 14^e-eeuwse beerputten aan het O.L.V. plein te Maastricht*. Corpus Middeleeuws Aardewerk 11&12. Stichting CMA/Den Bosch.

- Henkes, H.E., 1994: *Glas zonder glans. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800*, Rotterdam (Rotterdam Papers 9).
- Henkes, H.E./G.H. Stam, 1990: Glaszegels uit Nederlandse bodem, *Westerheem* 39.6, 234-252.
- Henkes, H.E./G.H. Stam, 1993: Glas. In: J.J. Lenting/H. van Gangelen/H. van Westing: *Schans op de grens. Bourtanger bodemvondsten 1580-1850*, Sellingeren, 351-401.
- Hermans, F., 2000: *Historische stedenatlas van Nederland: Venlo*. Delft University Press/Delft.
- Hiddink, H., 2005: *Archeologisch onderzoek aan de Beekseweg te Lieshout*. Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 18. Archeologisch Centrum Vrije universiteit/Amsterdam.
- Horssen, J., van, 2011: *Wijzingen en aanvullingen* op: Schutte, A.H., 2011: *Programma van Eisen. Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven) en Archeologische begeleiding. Concept 2. Keizerstraat 11-13 te Venlo*. BAAC/s-Hertogenbosch.
- Horssen, J., van, 2011: *Evaluatierapport Venlo - Keizerstraat Definitief Archeologisch Onderzoek*. BAAC/s-Hertogenbosch.
- Kottman, J., 1999: Glas. In: M. Bartels (red.): *Steden in Scherven 1. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort, 261-274.
- M. Bartels (red.): *Steden in Scherven 2. Catalogus. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.
- Laan, C.A., 2003: *Drank & drinkgerei. Een archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek naar de alledaagse drinkcultuur van de 18^e eeuwse Hollanders*, De Bataafsche Leeuw/Amsterdam.
- Lunsingh Scheurleer, D.F., 1994: *Oranje op aardewerk, van Willem de Zwijger tot Koningin Beatrix*. Uitgeversmaatschappij ANTIEK/Lochem.
- Mars, A., 1991: *Genneps aardewerk, een 18^e eeuwse pottenbakkerij archeologisch onderzocht*. Janssen Pers/Gennep.
- Nijsen, H. & S.J. de Groot, 1987: *De vissen van Nederland*. (= Natuurhistorische Bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging 43), Utrecht.
- Ostkamp, S., e.a., 2009: Vijfhonderd jaar materiele cultuur aan de Venlose Maasboulevard. In: H.M. van der Velde, e.a. (red.): *Venlo aan de Maas, van vicus tot stad*. ADC Archeoprojecten/Amersfoort.
- Projectgroep Archeologie AHR, 2003: *Specificaties voor datastructuur en formulieren ten behoeve van Archeologische Monumentenzorg AHR-project*.
- Rijkelijkhuizen, M., 2008: *Handleiding voor de determinatie van harde dierlijkematerialen. Bot, gewei, ivoor, hoorn, schildpad, balein en hoef*, Amsterdam.

- Rijkelijhuizen, M., 2009: Whales, walruses and elephants: artisans in ivory, Baleen and other skeletal materials in seventeenth and eighteenth-century Amsterdam, In: *International Journal of Historical Archaeology* 13, 409-429.
- Schotten, J., 2007: Middeleeuwse activiteiten in Ittervoort ontsloten. In: H. Heijmansw e.a. (red.): *Archeologisch onderzoek Ittervoort. Oude bedrijvigheid industrieterrein Santfort ontsloten*. Stichting streekarcheologie Peel, Maas & Kempen, Ittervoort.
- Stiekema, M., 2010: *Archeologisch bureauonderzoek Keizersstraat 11-13 te Venlo in de gemeente Venlo*. Econsultancy/Swalmen.
- Schutte, A.H., 2011: *Programma van Eisen. Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven) en Archeologische begeleiding. Concept 2. Keizerstraat 11-13 te Venlo*. Econsultancy/Swalmen.
- Soetens, J., 2001: *In glas verpakt. Packaged in glass. European bottles, their history and production*, Amsterdam.
- Stenvert, R., (red), 2003: *Monumenten in Nederland: Limburg*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg/Zeist, Waanders/ Zwolle.
- Teichert, M., 1975: Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei Schafen, in : A.T. Clason (ed.), *Archaeozoological studies*, 51-69, Groningen.
- Thijssen, J.R., 1993: "Engelse" industriële keramiek. In: J.J. Lenting (red.): *Schans op de grens. Bourtanger bodemvondsten 1580-1850*. Stichting vesting Bourtange/Sellingen.
- Uerpmann, H.-P., 1973: Animal bone finds and economic archaeology: a critical study of "osteo-archaeological" method, *World Archaeology* 4, 307-22.
- Velde, H.M., van der, e.a.(red.), 2009: *Venlo aan de Maas, van vicus tot stad*. ADC Archeoprojecten/Amersfoort.
- Verhoeven, A.A.A, 1998: *Middeleeuws gebruiksgeradenwerk in Nederland*. Amsterdam (Amsterdam Archaeological studies).
- Zeiler, J.T. & D.C. Brinkhuizen, 1990: *Het faunamateriaal uit een 17^e-eeuwse beerput op het Martiniekerkhof: een eerste indruk*. Niet gepubliceerd verslag Biologisch-Archeologisch Instituut, Groningen.
- Zeiler, J.T., m.m.v. G. Graas, D.C. Brinkhuizen & D.L. Bekker, 2011: *Monnikenwerk, monnikeneten. Archeozoologisch onderzoek van botmateriaal uit het voormalige Kartuizerklooster aan de Marnixlaan te Utrecht (1392 - ca. 1580 AD)*. *ArchaeoBone rapport nr. 87*. Intern rapport Hollandia Archeologen.

Overige bronnen

- Bodemkaart van Nederland, Schaal 1:50.000. Toelichting bij de kaartbladen 52 Oost. Stiboka, 1975.

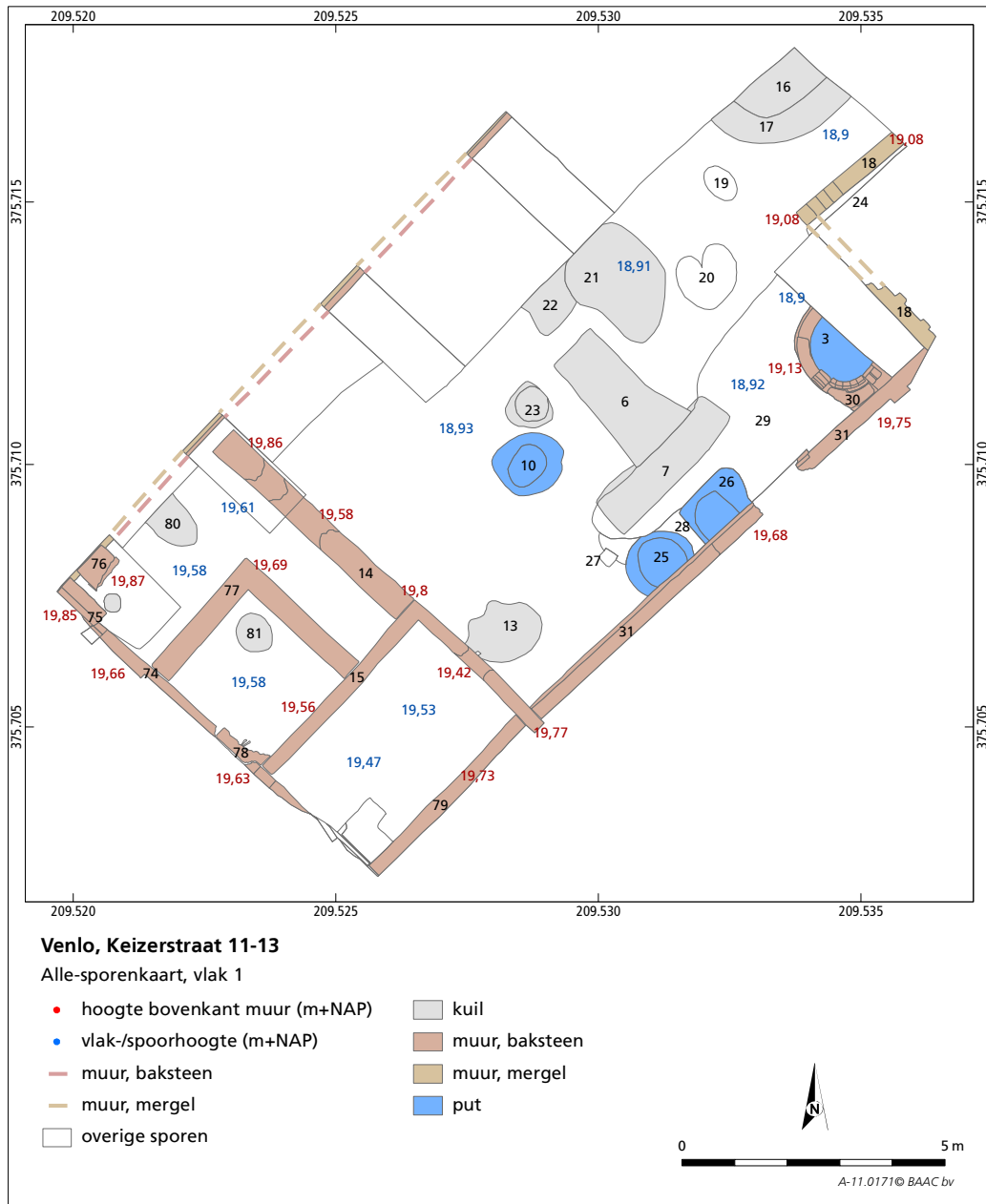

Bijlagen

- 1 ■ Alle-sporenkaart vlak 1
- 2 ■ Alle-sporenkaart vlak 2
- 3 ■ Profielen
- 4 ■ Interpretatiekaart fase 1
- 5 ■ Interpretatiekaart fase 2
- 6 ■ Interpretatiekaart fase 3
- 7 ■ Catalogus aardewerk en glas (zie Cd-rom)
- 8 ■ Afkortingenlijst Deventer-systeem (zie Cd-rom)
- 9 ■ Sporenlijst (zie Cd-rom)
- 10 ■ Vondstenlijst (zie Cd-rom)
- 11 ■ Determinatielijst aardewerk (zie Cd-rom)
- 12 ■ Determinatielijst glas (zie Cd-rom)
- 13 ■ Determinatielijst metaal (zie Cd-rom)
- 14 ■ Determinatielijst zoölogie (zie Cd-rom)

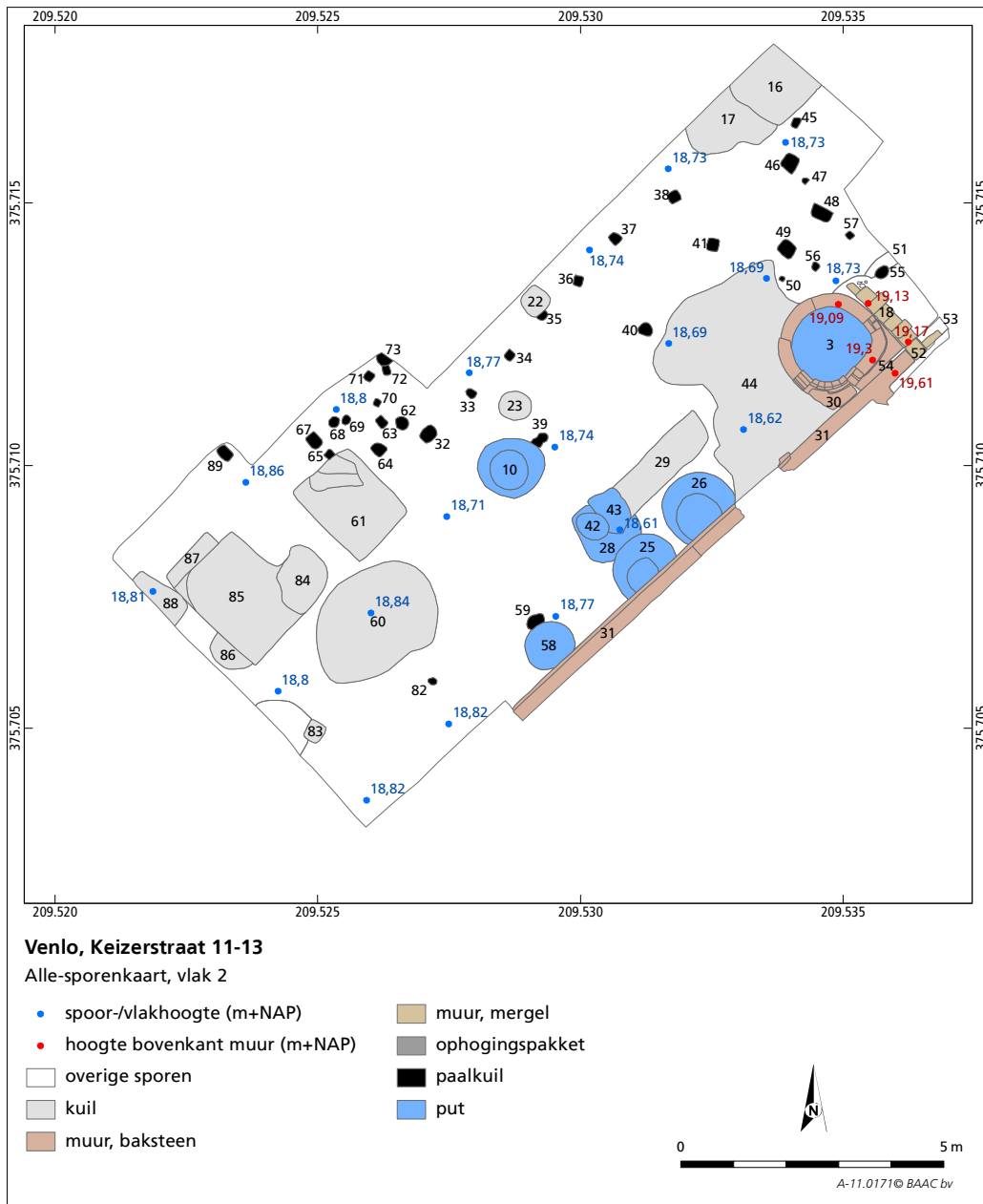

Bijlage 1 Allesporenkaart vlak 1

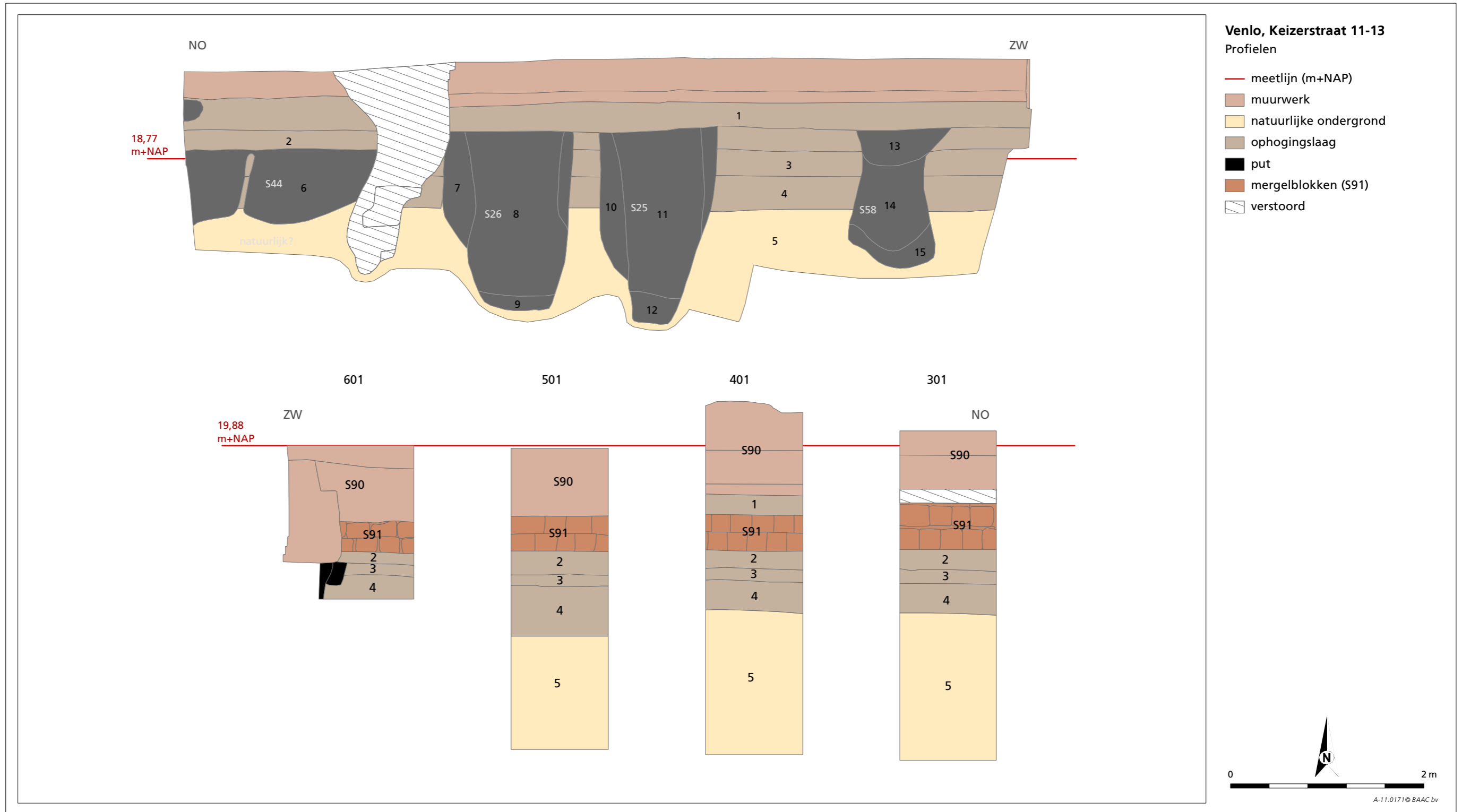

Bijlage 2 Allesporenkaart vlak 2

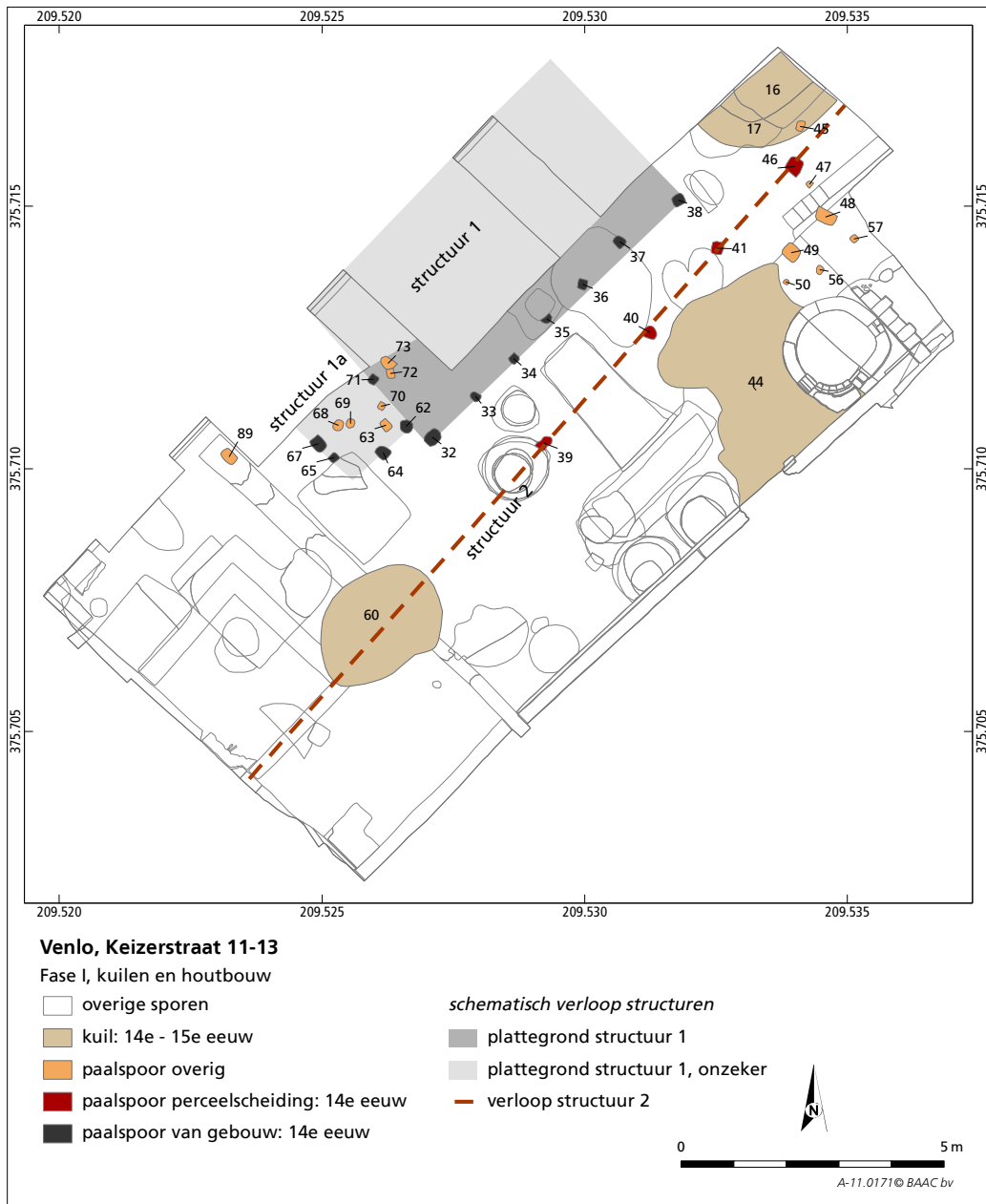
Bijlage 3 Profielen

Bijlage 4 Interpretatiekaart fase 1

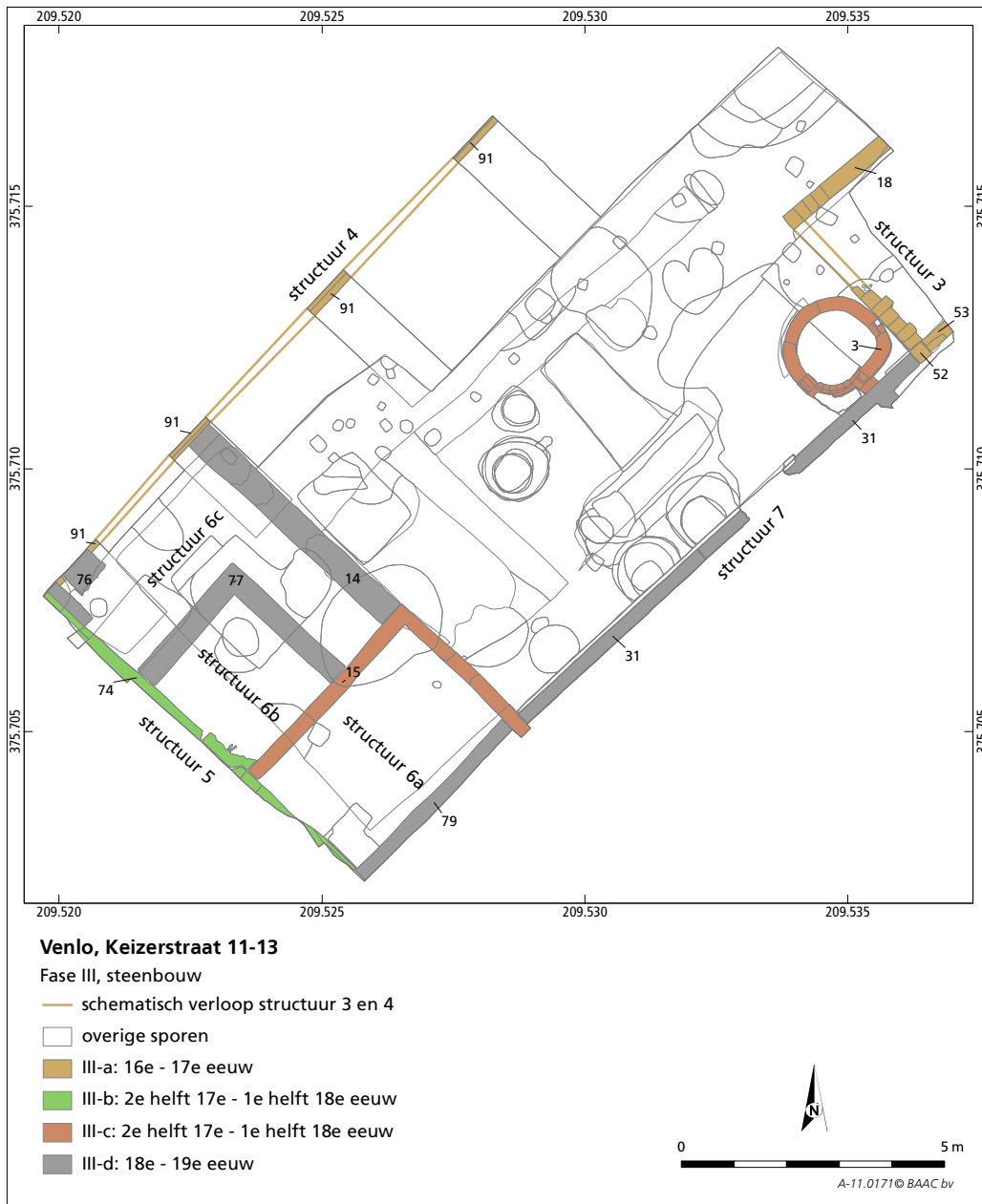

Bijlage 5 Interpretatiekaart fase 2

Bijlage 6 Interpretatiekaart fase 3

Bijlage 7 tot en met 14: zie Cd-rom

